
0152.3N17:11
32J9

MUL
221820

29 NOV 1988

ഏക് താരാ

63

പ്രസാധകന്മാർ
സാഹിത്യപ്രവർത്തക സഹകരണ
സംഘം ലിമിറ്റഡ്, കോട്ടയം

[Malayalam]

EKTHARA

(NOVELETTE)

BY

PRABHAKAR MACHWE

Translated by

ABHAYADEV

First Impression August 1955
Second ,, February 1959

RIGHTS RESERVED

PRINTED AT THE INDIA PRESS, KOTTAYAM

Copies 1000

PUBLISHERS

SAHITHYA PRAVARTHAKA C. S. LTD., KOTTAYAM

NATIONAL BOOKSTALL
KOTTAYAM KERALA STATE

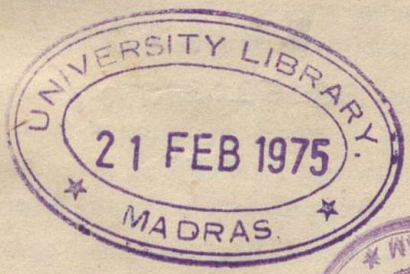
Rs. 1·25

ഏക് താരാ

പ്രഭാകർ മാച്ച്വെ

വിവർത്തകൻ

അഭയദേവ്

നാഷനൽ ബുക്ക് സ്റ്റാൾ

കോട്ടയം തിരുവനന്തപുരം എറണാകുളം തൃശ്ശൂർ

വില ക. 1.25

CC-0. Orunai Collection.

221820
0152:3N17:11
32J9

S899 B311 69/58-59 CRB63

ഗ്രന്ഥകാരനെപ്പറ്റി

പ്രഭാകർ മാച്വെ 1917 ഡിസംബർ 26-ാംതിയതി ഗ്വാളിയോറിൽ ജനിച്ചു. തത്വശാസ്ത്രത്തിലും ഇംഗ്ലീഷ് ഭാഷയിലും എം. എ. ബിരുദം കരസ്ഥമാക്കിയിട്ടുണ്ട്. അതിനുശേഷം ഹിന്ദിയിലെയും മറാത്തിയിലെയും ഭക്തകവിതകളെ സംബന്ധിച്ച് ഗവേഷണം നടത്തി.

1937-ൽ ഇൻഡോർ തൊഴിലാളിയൂണിയൻ സെക്രട്ടറിയായി. 1038 മുതൽ '48 വരെ ഉജ്ജയിനിയിൽ തത്ത്വശാസ്ത്രാദ്ധ്യാപകനായിരുന്നു. അഖിലേന്ത്യാ റേഡിയോയുടെ അലഹബാദ്, നാഗപ്പൂർ നിലയങ്ങളിലും, വിദേശപ്രക്ഷേപണവിഭാഗത്തിലും പ്രവർത്തിച്ചിട്ടുണ്ട്. 1951-ൽ അദ്ദേഹം സാഹിത്യ അക്കാഡമിയുടെ അസിസ്റ്റൻറു സെക്രട്ടറിയായി നിയമിതനായി.

മാതൃഭാഷ മറാത്തിയാണു്. ഇംഗ്ലീഷിലും, ഹിന്ദിയിലും, മറാത്തിയിലും സാഹിത്യരചന നടത്തുന്നു. പഞ്ചാബി, ബങ്കാളി, ഗുജറാത്തി, ഉർദു, ആസാമീസ്, ഉറിയ എന്നീ ഭാഷകളിൽനിന്നു പരിഭാഷപ്പെടുത്താനും വശമുണ്ട്..

പൂർണ്ണഗ്രന്ഥങ്ങൾക്കു പുറമേ അനേക മാസികകളിലും സമാഹാരങ്ങളിലും എഴുതിയിട്ടുണ്ട്. പ്രധാനകൃതികൾ ജൈനേന്ദ്രകി വിചാർ, സംഗീനൻ കാ സായാ, ഷാശൻ ശബ്ദകോശ്, ഖാർ ഗോഷ് കി സിംഗ്, പരശു, വ്യക്തി ഔർ വാംഗ്മയ, സമീക്ഷ കി സമീക്ഷ, സാന്തുലൻ, ഹിന്ദി നിബന്ധ്, നാട്യ ചർച്ച, ദ്വാദ, ഏക് താരാ മുതലായവയാണു്.

സേവാഗ്രാമത്തിൽവച്ചു് 1940-ൽ ഗാന്ധിജിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ വിവാഹിതനായി.

ആദ്യരാത്രി

"മറെറാരു മാഗ്ഗവുമില്ലെന്നാണു്, വളരെ വാദപ്രതിവാദങ്ങൾക്കുശേഷം തീരുമാനിച്ചതു്. താര രാത്രിയിൽ ഇവിടെത്തന്നെ കഴിച്ചുകൂട്ടണം. പുറത്തിറങ്ങുന്നതു നിശ്ചയമായും ആപൽക്കരമാണു്. പോലീസും, സി. ഐ. ഡി.—യും പുറത്തു ചുററിത്തിരിഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഇപ്പോൾ താര പുറത്തിറങ്ങുക എന്നുവെച്ചാൽ 42-ലെ വിപ്ലവകാരികളുടെ ഈ ശ്രദ്ധസങ്കേതം സക്കാരിനു കാട്ടിക്കൊടുക്കുക എന്നാണർത്ഥം."

താര വളരെ വൈമുഖ്യം കാണിച്ചു. അന്യവീട്ടിൽ, അന്യ ചെറുപ്പക്കാരുമായി രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടുക എന്നതു് ജീവിതത്തിൽ അവൾക്കു് ആദ്യത്തെ അനുഭവമായിരുന്നു. ഒരുവശത്തു്, അങ്ങനെയൊരനുഭവത്തിൽ അടങ്ങിയിരിക്കുന്ന ധീരതയെക്കുറിച്ചു് അവൾക്കു് കൗതുകം തോന്നി. മറുവശത്തു്, ഭയവും. താര പറഞ്ഞു: "ഞാൻ പുരുഷവേഷത്തിൽ പൊയ്ക്കൊള്ളാം. ഈ മൂന്നാംനിലയിൽനിന്നു താഴെയെത്തിയാൽ മതിയല്ലോ. താഴെ എ. സി.—യുടെ കാറുണ്ടു്."

എ. സി. അവളുടെ ഒരു കൂട്ടുകാരന്റെ കള്ളപ്പേരായിരുന്നു. അവൾ പറഞ്ഞുതീരുംമുമ്പു് സംഘത്തിന്റെ നേതാവു വ്യംഗ്യമായി ചിരിച്ചുകൊണ്ടു ചോദിച്ചു: "മൂന്നാനില ഇറങ്ങുന്നതുവരെ ആരും നിങ്ങളെ കാണുകില്ല

എന്നാണോ വിചാരിക്കുന്നതു്—? ദിനേശന്റെ കായ്യം വേറെയാണു്. അയാൾ ഒരു മുസ്ലീംസ്ത്രീയെപ്പോലെ ആപാദമസ്തകം മൂടപടംധരിച്ചാണു് രക്ഷപ്പെട്ടതു്. അതു ബുദ്ധിപൂർവ്വമായിരുന്നു. പക്ഷേ, നിങ്ങൾ പുരുഷവേഷത്തിൽ പോയാൽ...ഈ നീളമുള്ള മുടി എന്തുചെയ്യും? വല്ലതും ഒന്നു മൂടിപ്പുതയ്ക്കാമെന്നുവച്ചാൽത്തന്നെ ഈ സുകുമാരകളേബരം,—കവികൾ ഇതിനെ 'ശിരീഷലത' എന്നോ മറ്റോ അല്ലേ പറഞ്ഞിരുന്നതു്—?"

ഹിമാംശു സിഗരറിന്റെ ചാരം തട്ടിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "അതെയതെ. ഷേക്സ്പിയരുടെ നാടകങ്ങളിൽ നായികമാക്കു പുരുഷവേഷം കെട്ടാൻ സൗകര്യമായിരുന്നു. പക്ഷേ, ഇതു് 1949 ഒക്ടോബറാണു്. തന്നെയല്ല, ഇതു ലണ്ടൻ തീയേറ്ററല്ല. ബോംബെയിലെ ലാൽബാഗിലുള്ള ഒരു കെട്ടിടമാണു്."

താരയ്ക്കു് ഉത്തരമൊന്നും തോന്നിയില്ല. ക്ഷീണിച്ച സ്വരത്തിൽ തോൽവി സമ്മതിക്കുംപോലെ അവൾ ചോദിച്ചു: "അപ്പോൾ രാത്രിമുഴുവൻ ഇവിടെത്തന്നെ കഴിക്കണമെന്നാണോ—?"

എല്ലാവരും ഒരേ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു: "അതേ."

രസികലാൽ പറഞ്ഞു: "ആ മൻവശത്തെ മുറിയിലേക്കു പൊയ്ക്കോള്ളു. അവിടെ കട്ടിലുണ്ടു്. വിരിപ്പും വിരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. പുതയ്ക്കാൻ കമ്പിളി എടുക്കരുതു്. അതു ഞങ്ങൾക്കു വിരിച്ചു കിടക്കണം. ലൈറ്റു് ഇടണ്ട. ജനലിൽക്കൂടി കുറേശ്ശെ വെളിച്ചം കിട്ടും. 'ഫാൻ' വേണമെങ്കിൽ എടുക്കാം. ഓൺചെയ്തു വെച്ചുകൊള്ളു."

താര ഒന്നുംപറയാതെ ഒരു യന്ത്രത്തെപ്പോലെ എഴുന്നേറ്റു് അകത്തേയ്ക്കുപോയി. അവർ സംസാരിച്ചുകൊ

ണ്ടിരുന്നതുകൂടാതെ രണ്ടു മുറികൾ കൂടിയാണു് അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നതു്: ഒന്നു്, അവൾ ഉറങ്ങാൻപോയതു്; മറെറാന്നു്, അടുക്കളയും. കൂടെയുണ്ടായിരുന്ന മൂന്നുപേരും അവളുടെ പരിചയക്കാരായിരുന്നു. ഹിമാംശു വെളുപ്പാൻ വളരെ നേരമുള്ളപ്പോൾ മില്ലിലെ തൊഴിലാളികളുടെ കൂടെ പോകും. മറെറാരാൾക്കു് അത്യാവശ്യമായ ഒരു കായ്യത്തിനു് പതിനൊന്നരയുടെ വണ്ടിക്കു് പൂനായിലേക്കു പോകണം. അയാൾ പല വേഷത്തിൽ നടക്കുന്നവനാണു്. താടി വളത്തിയിട്ടുണ്ടു്. ഒരു നിറമുള്ള കണ്ണടയും പട്ടാളവസ്ത്രങ്ങളുമാണു ധരിക്കാറു്.

രാത്രി മുഴുവൻ അവൾ ഒറെറയ്ക്കു്—ഒരു യുവതി—പോലീസിൻെറ വാറണ്ടിനെ ഭയന്നു കഴിച്ചുകൂട്ടണം. കോളജിൽ 'ലാഫർ' എന്ന പേരിൽ പ്രസിദ്ധനായിരുന്ന ഒരു യുവാവു്—രസികലാൽ ആണു് കൂടെയുള്ളതു്. ചിന്തിക്കാൻകൂടി വയ്യാത്ത ഒരു പരിതഃസ്ഥിതിയായിരുന്നു അതു്.

അവൾ മുറിയിലേക്കു കടന്നയുടനെ ഇടയ്ക്കുള്ള കതകു് അടയ്ക്കാൻതുടങ്ങി. പെട്ടെന്നു് രസികലാൽ വിളിച്ചു ചോദിച്ചു: "എന്താ, ഞങ്ങളെ കൊല്ലാൻ തുടങ്ങുകയാണോ? നാലുവശത്തുമുള്ള കതകും ജനലുമെല്ലാം അടച്ചിരിക്കുന്നു. ശ്വാസംമുട്ടുന്നു. ഒരു ടേബിൾഫാൻ ഉള്ളതും നിങ്ങളെടുത്തുകൊണ്ടുപോയി. എന്നിട്ടു കതകും അടയ്ക്കാൻ തുടങ്ങുന്നോ? ദയവുചെയ്തു് ഞങ്ങളെ കൽക്കട്ടയിലെ ഇരുട്ടറയിലിട്ടു പൂട്ടാതിരിക്കണം. ഇടയ്ക്കുള്ള കർട്ടൻ ഇട്ടേയ്ക്കു, ഞങ്ങൾ അങ്ങോട്ടു വരുന്നില്ല. ആങ്ങ്, പിന്നെ—കുളിമുറിയിലേക്കു പോകാനുള്ളവഴി അവിടെ അടുക്കളയിൽക്കൂടിയാണു്. മുൻവശം തുറന്നു പോകാൻ വയ്യ."

ഹിമാംശു അല്പം പരുഷമായ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:

"ഒന്നു വിശ്വസിക്കു ദേവീജീ, ഞങ്ങൾ, വിപ്ലവകാരികൾ ഉറച്ച സന്മാഗ്ഗനിഷ്ഠയുള്ളവരാണ്."

താര ഒന്നുംപറയാതെ കർട്ടൻ ഇട്ടിട്ട വാതിലടയ്ക്കാതെതന്നെ അകത്തേയ്ക്കുപോയി. കർട്ടൻ ഇട്ടതോടെ മുറിയിൽ ഇരുട്ട വ്യാപിച്ചതുകൊണ്ട് അവൾ തിരിച്ചുവന്നു കർട്ടൻ മാറ്റി മുറിക്കകമെല്ലാം പരിശോധിച്ചു. ആ മുറിയുടെ ഉടമസ്ഥൻ പുതുതായി വിവാഹംകഴിച്ച ഒരു ക്ലർക്കാരനായിരുന്നു. പ്രഥമസ്സർ മനോഹർ. അദ്ദേഹം കുറച്ചു ദിവസത്തെ അവധിയിൽ വീട്ടിലേക്കും, ഭാര്യ അവളുടെ മാതൃഗൃഹത്തിലേക്കും പോയിരുന്ന സന്ദർഭമുപയോഗിച്ച് ഈ വിപ്ലവസംഘം അതൊരു താവളമാക്കിയതാണ്. രണ്ടു മുറികളും പുറത്തുനിന്നു ബന്ധിച്ച് അകത്തു ചൂടുപിടിച്ച രാഷ്ട്രീയചർച്ചകൾ നടത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ഇടതുഭാഗത്താണ് ആ ചെറിയ അടുക്കളയിലേക്കുള്ള വാതിൽ. അവിടെത്തന്നെ രഹസ്യമായി ഒരു 'ടാൻസ്മിറ്ററിംഗ് സെറ്റും' ഒരു 'സൈക്ലോസ്റ്റയിൽ' മിഷ്യനും വച്ചിരുന്നു. അതിനുപുറകിലുള്ള വാതിലിലൂടെയാണു കുളിമുറിയിലേക്കു പോകേണ്ടിയിരുന്നതു്.

വലതുഭാഗത്തു് ഒരു നിലക്കണ്ണാടിയും അതിന്റെ രണ്ടുവശങ്ങളിലായി 'ടോയിലറ്റ്' സാമാനങ്ങളും 'ഡ്രസ്സിംഗ് ടേബി'ളും ഉണ്ടായിരുന്നു. മുറിക്കകത്തേയ്ക്കു കയറിയ താരയുടെ പ്രതിരൂപം മങ്ങിയ വെളിച്ചത്തിൽ കണ്ണാടിയിൽ പതിഞ്ഞു. ഒരു കോളജ് കുമാരിയേപ്പോലെ അല്പം സങ്കോചത്തോടെ അവൾ കണ്ണാടിയിലേയ്ക്കു നോക്കി. അവളുടെ രണ്ടുകൈകളും അവളറിയാതെതന്നെ പാറിപ്പറന്നുകിടന്ന തലമുടിയിലേയ്ക്കു പോയി. കഴിഞ്ഞ രണ്ടുരാത്രികളിലെ ഉറക്കമില്ലായ്മമൂലം കൺപോളകൾ വീങ്ങിയിരുന്നു. കണ്ണാടിയുടെ അടുത്തുതന്നെയാണു കട്ടിൽ കിട

ന്നതു്. അവൾ കട്ടിലിന്മേലുണ്ടായിരുന്ന വിരിപ്പും പുതപ്പും തലയണയും കമ്പിളിയുമെല്ലാമെടുത്തു് ആ വാതില്പലേയ്ക്കു് ഇട്ടു. എന്നിട്ടു മുറിയിലുണ്ടായിരുന്ന യുവാക്കന്മാരെ ശാസിക്കുന്ന സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:

"ഞാൻ ഉറങ്ങാൻ പോകുന്നു."

മുറിയിൽ ഏതാണ്ടു് ഇരുട്ടുതന്നെ ആയിരുന്നു. ഫാൻ കറങ്ങിക്കൊണ്ടുമിരുന്നു. എങ്കിലും താരയ്ക്കു് ഉറക്കം വന്നില്ല. അവൾ അസ്വസ്ഥമായി തിരിഞ്ഞും മറിഞ്ഞും കിടന്നു് ആലോചിക്കാൻ തുടങ്ങി.

താരയുടെ തലയ്ക്കുമുകളിൽത്തന്നെ ഉണ്ടായിരുന്ന ഒരു കണ്ണാടിജനലിലൂടെ അവൾ ആകാശത്തിലേയ്ക്കു നോക്കി. അവിടം മിക്കവാറും മേഘാവൃതമായിരുന്നു. അതിദൂരെ ഒരു നക്ഷത്രംമാത്രം മിന്നിത്തെളിഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. അവൾ വിചാരിച്ചു: "ഒറ്റനക്ഷത്രം കാണുന്നതു് അശുഭമാണു്." കുട്ടിക്കാലംമുതൽ അങ്ങനെയൊരു ധാരണ അവളിൽ ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നു. അതുകൊണ്ടു മറ്റൊരു നക്ഷത്രത്തെക്കൂടി കണ്ടുപിടിക്കാനവൾ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, ഫലിച്ചില്ല. കട്ടിലിൽ കിടക്കുന്ന അവളെപ്പോലെതന്നെ ആ കാശത്തിലെ താരയും ഏകാകിനിയാണു്. അതെ, കേവലം ഏകാകിനി. വീട്ടിൽ എന്തായിരുന്നു ഒരു കുറവു്. അച്ഛൻ വലിയ ഒരു കൺട്രാക്ടറാണു്. പട്ടണത്തിൽ ഒന്നാംതരമൊരു ബംഗ്ലാവു്, കാറു്, ഭൃത്യന്മാർ തുടങ്ങി വേണ്ടതെല്ലാം ഉണ്ടു്. ആദ്യഭാര്യയിലെ ഏകസന്താനമായതന്നെ അച്ഛൻ വളരെ ലാളിച്ചാണു വളർത്തിയതും പഠിപ്പിച്ചതും. തന്റെ യാതൊരാഗ്രഹവുംസാധിക്കാതിരുന്നിട്ടില്ല. വസ്ത്രങ്ങൾ, ആഭരണങ്ങൾ, ടോയ്‌ലറ്റ്സാമാനങ്ങൾ പുസ്തകങ്ങൾ, കളിസാധനങ്ങൾ, ക്യാമറ, ടൈപ്പ്റൈറ്റർ തുടങ്ങി എന്തെല്ലാം സമ്മാനങ്ങളാണു് ഓരോ പിറന്നാൾ

ദിവസവും തനിക്കു കിട്ടിയിട്ടുള്ളതു്. പക്ഷേ, മനുഷ്യൻ ജീവിതത്തിൽ എന്നും പണവും പണം കൊടുത്താൽ കിട്ടുന്ന സാധനങ്ങളും മാത്രമാണോ ആഗ്രഹിക്കുന്നതു്?

ഈ ചിന്ത അന്നാദ്യമായിട്ടാണു് അവളുടെ ഹൃദയത്തിലുദിച്ചതു്. സോഷ്യലിസ്റ്റ് സ്റ്റഡിക്ലാസ്സിന്റെ ആദ്യ യോഗത്തിൽ അന്നു ജയന്തൻ പറഞ്ഞു: "ജീവിതത്തിൽ മനുഷ്യനും മനുഷ്യനും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം കേവലം സാമ്പത്തികമാണു്. ആവശ്യങ്ങളാണു്. അവ സാധിക്കുന്നതു് സാധനങ്ങളെക്കൊണ്ടാണു്. സാധനങ്ങൾ പരിശ്രമം കൊണ്ടുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്യുന്നു."

ജയന്തൻ പ്രസംഗിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. സാന്ധ്യസൂര്യന്റെ അന്തിമകിരണങ്ങൾ പറന്നുകിടന്ന അയാളുടെ ചെമ്പിച്ച മുടിയെ തലോടുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ആ മുടി താരയ്ക്കു വളരെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടു. അതൊന്നു തലോടുവാൻ അവൾ പല പ്രാവശ്യം കൊതിച്ചിട്ടുണ്ടു്. പക്ഷേ, ജയന്തനെപ്പോലെ ഒരു വലിയ നേതാവു് താരയുടെ ഈ ആഗ്രഹം സാധിക്കാനായി നിന്നുകൊടുക്കുമോ? ആ ചോരതുടിക്കുന്ന വെളുത്ത മുഖത്തേയ്ക്കു്, ആ നീലിച്ച നിഷ്പ്രഭങ്കനേത്രങ്ങളിലേയ്ക്കു്, ആ ചുവന്ന ലോലങ്ങളായ അധരങ്ങളിലേയ്ക്കു്, ആ ഉറച്ച വിസ്തൃതവക്ഷസ്സിലേയ്ക്കു്, അവൾ അതൃപ്തനേത്രങ്ങളോടെ നിന്നിമേഷയായി നോക്കിയിരുന്നിട്ടുണ്ടു്. ഷെല്ലിയുടെയും കീറ്റ്സിന്റെയും കവിതകൾ പഠിക്കുന്ന ആ സംഗീതപ്രിയയായ യുവതിയുടെ ദൃഷ്ടികൾ പിന്നെയങ്ങു വിദൂരതയിൽ ഒരൊറ്റ നക്ഷത്രം മാത്രമുള്ള നീലാകാശത്തിലേയ്ക്കു പറക്കും.

കറുപ്പും ചുവപ്പും കലർന്ന ആകാശത്തിൽ ആ കൊച്ചുനക്ഷത്രം തനിക്കു സ്വന്തമായ ഒരു നില ഉറപ്പിച്ചിരിക്കും. അതു് ഏകാകിയാണു്. എങ്കിലും തന്റെ ഏകാന്ത

തയെക്കുറിച്ച് അതിനു തെല്ലും ദുഃഖമില്ലെന്നു തോന്നും. "മനുഷ്യനും മനുഷ്യന്റെ ബന്ധങ്ങളും ആത്മികമാണ്—ആത്മികംമാത്രം...."

ആയിരിക്കാം, താര ചിന്തിച്ചു.

ആ നക്ഷത്രത്തിനെ ഇങ്ങനെ കണ്ണിമയ്ക്കാതെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കാനുള്ള തോന്നൽ, ജയന്തനോടുള്ള തന്റെ മനസ്സിൽ തോന്നിയ ഭക്തി, ഇതൊക്കെ ആത്മികമാണോ?—ജയന്താ! മറുപടി പറയൂ, കഴിയുമെങ്കിൽ. അന്നത്തെ മീറ്റിംഗിൽ നിങ്ങൾക്കു കിട്ടിയ പൂമാല 'ജനഗണമന' പാടിയ ഈ പാവപ്പെട്ടവൾക്കു നിങ്ങൾ സമ്മാനിച്ചല്ലോ. ആത്മികമാണോ അതിന്റെ കാരണം?—പറയൂ ജയന്താ, പറയൂ.

കാറ്റു വീശുംപോലെ ചോദ്യങ്ങൾ ഒന്നിനുപുറകേ ഒന്നായി ഹൃദയത്തിൽ ഉയർന്നുവരുന്നു. മുള്ളിലും പടർപ്പിലും തട്ടിത്തിരിഞ്ഞുപോകുന്നു. ഒരു മറുപടിയും കിട്ടുന്നില്ല.

ഭൗതികസുഖങ്ങളെന്നു പറയുന്നതെല്ലാം താരയ്ക്കു വീട്ടിൽ സുലഭമാണ്. ചിറ്റമ്മയുടെ കുട്ടികളുണ്ട്. അനിയന്മാരും അനിയത്തിമാരും. പക്ഷേ, ഒന്നുമാത്രമില്ല. ഹൃദയം വേദനപ്പെട്ടുമ്പോൾ സാന്ത്വനപ്പെട്ടുത്തി പാടിയുറക്കുന്ന സ്നേഹസ്പർശം. അനേകം താരങ്ങൾ താരയെ ചുറ്റിനില്ക്കുന്നുണ്ട്. എങ്കിലും അവൾ ഏകയാണ്. ശബ്ദായമാനമായ—ബഹളം നിറഞ്ഞ—പട്ടണം അവളുടെ കാൽക്കീഴിൽ മലർന്നുകിടക്കുന്നു. എന്നാലും അവൾ അതിൽനിന്നു വളരെ അകലെയാണ്. അവൾ ശപിക്കപ്പെട്ടവളാണ്. സ്ഥിരമായി ഇങ്ങനെ കഴിയണം. നശിക്കാനും പാടില്ല.

താരയുടെ ചിന്ത മറ്റൊരു വഴിയിലേയ്ക്കു തിരിഞ്ഞു. എങ്ങനെയവൾ വിപ്ലവത്തിന്റെ ഈ കൊടുങ്കാറ്റിൽ

അകപ്പെട്ട. 1930 മുതൽതന്നെ രാഷ്ട്രീയാഭിപ്രായങ്ങൾ അവളിൽ നാമ്പെടുത്തുതുടങ്ങി. പത്തോ പതിനൊന്നോ വയസ്സുള്ളപ്പോൾ അയൽക്കാരെ രാഷ്ട്രീയഗാനങ്ങൾ പാടിക്കേൾപ്പിക്കുന്ന മകളെ നോക്കിനിന്നു് അവളുടെ അമ്മ പുളകംകൊണ്ടിട്ടുണ്ടു്. നേതാക്കന്മാരുടെ ചരിത്രങ്ങൾ ഭക്തിപൂർവ്വം അമ്മ അവളെ പറഞ്ഞുകേൾപ്പിക്കും. 1930–ലെ പ്രക്ഷോഭണം കഴിഞ്ഞു് ആറുമാസം തികഞ്ഞപ്പോഴാണു് അമ്മ യാത്രപറഞ്ഞതു്. അമ്മ ആശുപത്രിയിലേയ്ക്കു പോയതും പിന്നെ തിരിയെ വരാതിരുന്നതുമായ സംഭവം ഇന്നും അവളെ വേദനിപ്പിക്കുന്നുണ്ടു്. ചുട്ടപഴുത്ത നാരായം തറച്ചമാതിരി ഒരിക്കലും നശിക്കാത്ത ഒരു പാടു് ഇന്നും അവളുടെ സ്മരണയുടെ മുഖത്തുണ്ടു്. ഹൃദയത്തിലെ ആ മുറിവു് ഉണങ്ങിയിട്ടില്ല.

1935–ൽ അവൾ കോളജിൽ ചേർന്നു. 34–ൽ ബോംബയിലെ സമുദ്രതീരത്തു നടന്ന കാൺഗ്രസ്സു് സമ്മേളനം അവളോർത്തു. പട്ടുകൊണ്ടുള്ള ത്രിവർണ്ണപതാക പാറിക്കളിച്ചു. സന്ധ്യയ്ക്കു ദീപമാലകൾ പ്രകാശിച്ചപ്പോൾ ആ സമുദ്രതീരം ഒരു ഗന്ധർവ്വനഗരമായി മാറിയിരുന്നു. അന്നു നാല്പതു മിനിറ്റുനേരം ചെയ്ത പ്രസംഗത്തിൽ കാൺഗ്രസ്സിനെ ഗ്രാമങ്ങളിലേയ്ക്കു കൊണ്ടുപോകണമെന്നു് ഗാന്ധിജി പറഞ്ഞു. വിദേശവസ്ത്രം ധരിച്ചിരുന്ന ഒരു പാർസി കൂട്ടുകാരിയെ അന്നവൾ വളരെ പരിഹസിച്ചു. താര അന്നത്തെ സംഭവങ്ങൾ ഓർക്കുകയാണു്. അവൾ ജയന്തനെ കണ്ടതു്; അന്നയാൾ ബയോളജി എടുത്തു് ബി. എസ്സി. പാസ്സായിരുന്നു. താര ഇന്റർ കഴിഞ്ഞു് മെഡിക്കൽ കോളജിൽ ചേർന്താണു്. അക്കൊല്ലം പ്രക്ഷോഭണമുണ്ടായില്ലായിരുന്നു എങ്കിൽ ഇന്നവൾ എം. ബി. ബി. എസ്സു്. ആകുമായിരുന്നു. യുദ്ധംമൂലം ഇൻഡ്യയിലെയും

വിദേശങ്ങളിലെയും പരിതസ്ഥിതികൾ വളരെ മോശമായി. അച്ഛൻ അവളെ യുദ്ധസേവനത്തിനു പോകാൻ നിർബന്ധിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. പക്ഷേ, ആഗസ്റ്റ് 9—ലെ ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായ പ്രമേയം പാസ്സായി. ബഹളം ആരംഭിച്ചു. സോഷ്യലിസ്റ്റായിരുന്ന ജയന്തൻ ഒരു ശ്രദ്ധസംഘം സ്ഥാപിച്ചു. വിപ്ലവം മൂത്തു. താരയ്ക്ക് അടങ്ങിയിരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അങ്ങനെ ഇന്നവൾ ഇവിടെയെത്തി.

യുദ്ധം സംബന്ധിച്ചു വലിയ വലിയ കൺട്രാക്റ്റുകൾ എടുക്കുന്ന അവളുടെ അച്ഛനു് ഇതു് ഇഷ്ടമല്ലായിരുന്നുവെന്നു താരയ്ക്കറിയാം. കോളജിൽ സ്റ്റ്രൈക്കുണ്ടാക്കുക, രഹസ്യമായി ലഘുലേഖകൾ പ്രചരിപ്പിക്കുക തുടങ്ങിയ ജോലികൾ ദിവാൻ ബഹദൂർ ആർ. എസ്. ശർമ്മായുടെ മുത്തമകൾ ചെയ്യുക എന്നതു തീരെ അനുവദനീയമായിരുന്നില്ല. അവളുടെ ചിറ്റമ്മ ശ്രീമതി സീതാദേവി ശർമ്മായെ ശല്യപ്പെട്ടുത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു: "ഒന്നുകിൽ മകളെ ശാസിച്ചുനിർത്തണം, അല്ലെങ്കിൽ അവളെ അവളുടെ ഇഷ്ടത്തിനു വിട്ടേയ്ക്കണം. അതായതു വീട്ടിൽനിന്നു പറഞ്ഞയച്ചേക്കണം. എന്തോന്നാണിവൾ പഠിച്ചതു്. എന്തിനും സ്വാതന്ത്ര്യം കിട്ടിയ മട്ടാണല്ലോ."

ശകാരങ്ങൾവഴിയായി ചിറ്റമ്മയും, നല്ല വാക്കുകളിലൂടെ അച്ഛനും കർശനമായ നിയന്ത്രണം ഏർപ്പെടുത്തിയെങ്കിലും അവൾ സുരേശനെ ചെന്നുകണ്ടു. അയാളാണു് അവളെ ജയന്തനുമായി കൂട്ടിമുട്ടിച്ചതു്. അയാളിൽ അവൾക്കു പൂർണ്ണവിശ്വാസമായിരുന്നു. അങ്ങനെ അവൾ പ്രക്ഷോഭണത്തിന്റെ പ്രവാഹത്തിലേയ്ക്കു കുതിച്ചുചാടി.

മിനിയാന്നു രാവിലെ അവൾ വീട്ടിൽനിന്നിറങ്ങിത്തിരിച്ചതാണു്. ഇന്നലെ രാത്രിയിൽ ഒരു കൂട്ടുകാരി

യുടെ വീട്ടിലാണ് ഉറങ്ങിയത്. ഇന്നു രാവിലെ വീട്ടിലേയ്ക്കു പോയത് ആ കൂട്ടുകാരിയെയും കൊണ്ടാണ്. രാത്രിയിൽ സെക്കൻഡ് ഷോ സിനിമാകാണാൻ പോയെന്നും പിന്നീടു വണ്ടി കിട്ടാഞ്ഞതുകൊണ്ടു കൂട്ടുകാരിയുടെ വീട്ടിൽ കിടന്നുവെന്നും മറ്റും കള്ളം പറഞ്ഞു. എങ്കിലും ചിറ്റമ്മ പിറുപിറുത്തുകൊണ്ടിരുന്നു: "ഈ പഠിച്ച പെൺകുട്ടികൾ രാത്രിമുഴുവൻ ഇങ്ങനെ വല്ലടത്തും നടന്നാൽ നല്ലതാണോ—ദൈവത്തിനറിയാം—"

ഇന്നിനി ഈ കള്ളമൊന്നും പറയുകില്ല. രാവിലെ വീട്ടിൽ ചെന്നാൽ എന്തു സൂത്രമാണു പറയേണ്ടതു്?

ഈ ചിന്തയിൽ അവൾ ഉറങ്ങാതെ കിടക്കുകയായിരുന്നു. മണി പതിനൊന്നരയായി. കൂട്ടുകാരിൽ ഒരാൾ അവളുടെ മുറിയിൽക്കൂടിവന്നു് അടുക്കളയിലേയ്ക്കുള്ള വാതിലിലൂടെ പുറത്തിറങ്ങിപ്പോയി. അവൾ ഉറക്കംനടിച്ചു കിടന്നു.

അടുത്തമുറിയിലെ വാഗ്വാദങ്ങൾ അല്പമൊന്നു ശമിച്ചു. ഹിമാംശു പറഞ്ഞു: "എനിക്കു രണ്ടരയ്ക്കു രാത്പാലിയിലെ തൊഴിലാളികൾ ഇറങ്ങുമ്പോൾ അവരുടെകൂടെ പോകണം. അലാറമൊന്നു ശരിപ്പെടുത്തിവയ്ക്കണം." പിന്നെ അതുവരെയുള്ള രാഷ്ട്രീയചർച്ചകൾകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിട്ടു് അല്പം വിനോദിക്കാനെന്നപോലെ അവർ സംഭാഷണവിഷയം ഉവ്വശിയിലേക്കു തിരിച്ചു.

താര അതു ശ്രദ്ധിച്ചു. ഉവ്വശി ഒരു മഠയി—ഭാവനാലോകത്തു സഞ്ചരിക്കുന്ന—ചിത്രശലഭത്തെപ്പോലെയുള്ള ഒരു പെണ്ണാണ്. അവളെപ്പറ്റി പല കഥകളും താര കേട്ടിരുന്നു. ഹിമാംശു പറഞ്ഞു: "തൊഴിലില്ലാതെ അലഞ്ഞുനടക്കുന്ന ഇത്തരം ഒരു 'ഫാഷനബിൾ' പെണ്ണിനെക്കൊണ്ടു പ്രക്ഷോഭണത്തിനെന്തു പ്രയോജനം കിട്ടാ

നാണ്, എന്ന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. പക്ഷേ, സുരേശന് അവളെക്കുറിച്ചു വലിയ മതിപ്പാണ്.''

രസികലാൽ പറഞ്ഞു: ''അവൾക്കു കാറോടിക്കാനറിയാം. തന്നെയല്ല, ഉയന്ന യൂറോപ്യൻ സൊസൈറ്റിയിലാണ് അവൾ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുന്നതു്. പോലീസുകാരുടെ രഹസ്യവൃത്താന്തങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കി നമുക്കറിവുതരാനവൾക്കു കഴിയും.''

ഹിമാംശു:—ശരിയായിരിക്കും. എനിക്ക് അവളുടെ രീതികളൊന്നും ഇഷ്ടപ്പെട്ടന്നില്ല. മുഖം പൗഡറിൽ പൊതിഞ്ഞിരിക്കും. കാതിലെ ഡോലക് തോളിൽ മുട്ടും. ഈയിടെ മുടിയും ക്രാപ്പുചെയ്തിരിക്കയാണ്.

ഈ ചെറുപ്പക്കാർ യുവതികളെക്കുറിച്ചു് ഇങ്ങനെ തുറന്നു ചർച്ചചെയ്യുന്നതു് താരയ്ക്കു തീരെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. അവളിലെ സ്ത്രീത്വത്തിൻറെ അഭിമാനം ഉണന്നു. എഴുന്നേറ്റുചെന്ന് ഇങ്ങനെ പറയാനവൾക്കു തോന്നി: ''നിങ്ങൾ ഉവ്വ്ശിയെപ്പററി ഇത്രയും പറയുന്നല്ലോ. കാളജ് വിദ്യാത്ഥികളായ നിങ്ങളുടെ ഓരോ കഥകൾ ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ നിങ്ങൾക്കു് ഉത്തരം പറയാനുണ്ടായിരിക്കയില്ല.''

പക്ഷേ, അവൾക്കു വളരെ ക്ഷീണമുണ്ടായിരുന്നു. മനസ്സു് ഉറങ്ങാൻ കൂട്ടാക്കിയില്ല, എങ്കിലും ശരീരം വളരെ തളന്നിരുന്നു. തന്നെയല്ല, ഒരു മയക്കം അവളെ ബാധിക്കയുംചെയ്തു. ഇടയ്ക്കിടെ അസ്പഷ്ടങ്ങളായ ചില സ്വപ്നങ്ങൾ ആ മയക്കത്തിൽക്കൂടെ കടന്നുവന്നു. ബയോളജി തിയേറ്ററിൽ സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള പക്ഷികളുടെയും മൃഗങ്ങളുടെയും 'ചാർട്ട'കൾ—സ്ഫടികക്കഴലുകളിലെ സർപ്പങ്ങൾ—ആരോ അതെല്ലാം എടുത്തുകൊണ്ടു ഭൂമിക്കടിയിലുള്ള ഒരു രഹസ്യമുറിയിലേക്കു പോകുന്നു. ഒരു വലിയ

ഇരുമ്പുവാതിൽ അടയുന്നു. അവൾ അതിന്മേൽ മുഷ്ടി ചുരുട്ടി ഇടിച്ചുകൊണ്ടു നിലവിളിക്കുന്നു....

ഒരു വനം. പകൽപോലും അവിടെ ഇരുട്ടാണു്. ഒരു റെഡ്ഇൻഡ്യനെ അവിടെ അവൾ കണ്ടു. അയാൾ തീ കത്തിച്ചു് അവളുടെ മുമ്പിലൊരു മരണനൃത്തം കാണിച്ചു. താണ്ഡവത്തിന്റെ വാദ്യഘോഷങ്ങൾ മുഴങ്ങി. രസികലാലിന്റെ തിളങ്ങുന്ന സ്വപ്നപ്പല്ലുകൾ പിളർന്നു വളന്നു് വിഴുങ്ങാനടുക്കുന്ന അസുരനെപ്പോലെ—കടിച്ചു ചീന്തിത്തിന്നുന്ന ഹിംസ്രജന്തുക്കളെപ്പോലെ—ആയിത്തീരുന്നതായി അവൾക്കു തോന്നി. മഴപെയ്യുകാലുവഴുതി വീഴാൻ തുടങ്ങുമ്പോഴും താൻ കൂട്ടുകാരികളൊന്നിച്ചു് ഒരു മല കയറുകയാണു്. താനൊരു ഭയങ്കര രോഗിണിയാണു്. അസഹ്യമായ വേദനകൊണ്ടു രാത്രിമുഴുവൻ നിലവിളിച്ചു കഴിച്ചുകൂട്ടി. പ്രസവത്തോടെ മരിച്ചുപോയി. മെഡിക്കൽ കോളജിലെ ശവമുറി ('മോർഗ്')യിൽ കൊണ്ടുവന്നിട്ടു. വെടിയുണ്ടകൾ ചീറിപ്പായുന്നു. രുധിരകൾ ഓടുന്നു. ഒരു സ്ത്രീ തന്റെ പിഞ്ചുകുഞ്ഞിനെ മാറോടു ചേർത്തുപിടിച്ചു രക്ഷപ്പെടാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. രുധിരക്കുളമ്പുകൾ അവളെ ചവുട്ടിയരയ്ക്കുന്നു. തിളച്ചവെള്ളം വീഴുന്നു. ഒരു വെള്ളപ്പട്ടാളക്കാരന്റെ മൂക്കു് പിച്ചളബട്ടൻപോലെ തിളങ്ങുന്നു. അവൻ ഒരു ഇൻഡ്യൻയുവതിയുടെ അരയ്ക്കു ചുറ്റിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടു് ആടിയാടി നടന്നുപോകുന്നു. ഖാദി ധരിച്ച ഒരു ദേശസേവകൻ മാന്യയായ ഒരു സ്ത്രീയെ ആവശ്യമില്ലാതെ പിടിച്ചുതള്ളുന്നു—പ്രവേശനമില്ല....'സൈക്ലോസ്റ്റയിൽ' ശക്തിയായി കറങ്ങുന്നു....ജയന്തനെ ഒരു വൃക്ഷത്തിൽ തലകീഴായി തൂക്കിയിട്ടു് മദ്യപിച്ചു വെളിവുകെട്ട കുറെ പട്ടാളക്കാർ നൃത്തംവെയ്ക്കുന്നു, "ഇവനെ ജീവനോടെ ദഹിപ്പിക്കും." മിസ്സിസ് ഗാംഗുലി—അവളുടെ അയ

ലത്തുള്ള ഒരു തടിച്ച സ്ത്രീ—അഗ്നിയുടെ നിറമുള്ള സർ ബത്തു കുറേശ്ശെ കുറേശ്ശെ മൊത്തിക്കുടിച്ചുകൊണ്ടു പറയുന്നു: "താരയെ പട്ടാളത്തിലയയ്ക്കണം, ഒരു 'വാകായി ഗേൾ' ആക്കണം. നാം വളരെ കമ്പിളി നെയ്യ യുദ്ധത്തിനയയ്ക്കുന്നുണ്ട്. നമ്മുടെ സ്ത്രീസമാജം പ്രമേയം പാസ്സാക്കിയിരിക്കുന്നു....ഉവ്വ്വശി മുഖം മുഴുവൻ എന്തോ ചുവന്ന സാധനം പുരട്ടിയിരിക്കുന്നു. അവൾ സുരേശന്റെ പുറകിൽ ചെന്ന് അയാളുടെ സില്ക്ക് ഷർട്ടുകൊണ്ട് അയാളറിയാതെ മുഖം തുടയ്ക്കുന്നു...."

ഇങ്ങനെ അനവധി സ്വപ്നത്തിന്റെ തുണ്ടുകൾ ഒന്നു മറെറാന്നിനു വഴിമാറിക്കൊട്ടുത്തുകൊണ്ടു വന്നും പോയുമിരുന്നു.

പെട്ടെന്നു് അലാറമടിച്ചു. ഹിമാംശു എഴുനേറ്റു വെളിയിലേക്കു പോയി.

അവളും രസികലാലും ഓരോ മുറികളിൽ ഒറ്റയ്ക്കായി. താരയ്ക്കു് ഉറക്കംവന്നില്ല. മണി മൂന്നടിച്ചു.

ആരോ പുറത്തുനിന്നു വാതിലിൽ ശക്തിയായി തട്ടി. ആരോ താക്കോലിട്ടു പൂട്ടതുറന്നു. തഴുതും നീക്കുന്നു. രസികലാൽ പരിഭ്രമിച്ചു മുറിയിലേക്കു കയറിവന്നു പതിഞ്ഞസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു: "താര, പോലീസ് വന്നു കഴിഞ്ഞു. നിങ്ങൾ അട്ടത്ത മുറിയിലേക്കു പോകൂ, അട്ടക്കളയ്ക്കുട്ടുത്തുള്ള മുറിയിലേക്കു്. അകത്തുനിന്നു തഴുതിട്ടേയ്ക്കു. കടലാസുകളും എഴുത്തുകളുമെല്ലാം ഞാൻ മാറാം. ഇവിടെ ആളുകളുണ്ടായിരുന്ന ലക്ഷണംപോലും കാണരുതു്. 'ആഷ് ട്രേ'യിലെ സിഗററുകുറ്റിയും ചാരവുമെല്ലാം ഓവിൽക്കൂടെ കളയണം. വിരിപ്പിൽ കിടന്നിരുന്നതായി

തോന്നരുത്. ഞാൻ ഈ ജനൽവഴി ഇറങ്ങി 'റെയിലിംഗി'ൽക്കൂടി രക്ഷപ്പെട്ടുകൊള്ളാം. മിക്കവാറും അവർ വാതിൽ പൊളിക്കും. വേഗമാകട്ടെ. ഞാൻ പോകുന്നു. നിങ്ങളുടെ ബാഗ് എടുത്തുകൊള്ളു. ഈ തുണിയെല്ലാം കൂളിമുറിയിലേക്കു കൊണ്ടുപോകൂ. ഫാൻ നിർത്തൂ, വേഗം, വേഗം."

താര പരിതസ്ഥിതി മനസ്സിലാക്കി. അയാൾ പറഞ്ഞതുപോലെയെല്ലാം ചെയ്തു. കൂളിമുറിയിൽപ്പോയി ഒളിച്ചു. സാവധാനം തഴതെട്ടത്തിട്ട് ജനലിൽക്കൂടിയിറങ്ങി റെയിലിംഗ് വഴി രസികലാൽ അടുത്ത കെട്ടിടത്തിന്റെ ഗ്യാലറിയിലേയ്ക്കു ചാടി. താര എല്ലാം ശ്രദ്ധിച്ചു മനസ്സിലാക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആരോ അകത്തുകടന്നു. പക്ഷേ, പോലീസുകാരുടെ ബൂട്ട്സിന്റെ ശബ്ദമോ, അവർ ഓരോ സാധനത്തിലും വടികൊണ്ടടിച്ചുനോക്കുന്ന ശബ്ദമോ അവൾ കേട്ടില്ല. 'വന്നയാൾ ഒരുപക്ഷേ, അവരുടെ കൂട്ടുകാരിലാരെങ്കിലുംതന്നെ ആയിരിക്കുമോ? അഥവാ, മുറിയുടെ ഉടമസ്ഥൻതന്നെ പെട്ടെന്നു തിരിയെ വന്നതാണോ? രസികലാൽ വളരെ തിടുക്കംകാണിച്ചു. അല്പംകൂടി ക്ഷമിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ—? എന്നെ തനിയെ ഇവിടെയിട്ടിട്ടു പോയി. ആങ്, പുരുഷന്മാരെപ്പോഴും...'

മണി നാലടിച്ചു. ആകാശത്തിൽ ഒരു നേരിയ പ്രകാശം വീണുവരുന്നതായി കൂളിമുറിയുടെ മുകളിലൂടെ അവൾ കണ്ടു. ഒരൊറ്റനക്ഷത്രം മങ്ങിമങ്ങി ഇപ്പോഴും അവിടെ പ്രകാശിച്ചിരുന്നു.

ഒട്ടുവിൽ അവൾ സംശയിച്ചതുപോലെതന്നെ സംഭവിച്ചു. അകത്തുവന്ന ആൾ കൂളിമുറിയിലേയ്ക്കുതന്നെ വന്നു. വാതിലിൽ ശക്തിയായി തട്ടിത്തുടങ്ങി.

തഴതെട്ടത്തിട്ട മിണ്ടാതെ ഒരു കോണിൽ വസ്ത്രങ്ങൾ ക്കടിയിൽ ഒളിച്ചിരുന്നാലോ? അതോ നേരേ ഓടി പുറത്തേയ്ക്കു പോയാലോ? അവൾക്കൊന്നും തോന്നിയില്ല. പുറത്തേയ്ക്കു പോകുന്നതു സുരക്ഷിതമല്ല. പ്രഭാതമായി. കെട്ടിടങ്ങളിൽ ആളുകളെല്ലാം ഉണർന്നുകഴിഞ്ഞു. പാൽക്കാർ, ഭൃത്യന്മാർ, പത്രക്കാർ തുടങ്ങിയവർ വന്നുതുടങ്ങി. ഏക് താര (ഒരുകമ്പി മാത്രമുള്ളതും സന്യാസികളും ഭിക്ഷക്കാരും ഉപയോഗിക്കുന്നതുമായ ഒരു സംഗീതയന്ത്രം) മീട്ടിക്കൊണ്ടു പാടിനടക്കുന്നവരും ഉണർന്നിട്ടുണ്ട്. ഒരേ ഒരുപായം, ഒരു കോണിൽ വസ്ത്രങ്ങൾക്കടിയിൽ ഒളിക്കുകയാണ്. വല്ല അപരിചിതരുമാണെങ്കിൽ വളരെദിവസമായ അഴുക്കു തുണികൾ കൂട്ടിയിട്ടിരിക്കുന്നതായി ധരിച്ചുകൊള്ളും. പരിചയമുള്ളവരാണെങ്കിലോ? ആ ചോദ്യംതന്നെ ഉദിക്കുന്നില്ല. തുണികൾക്കടിയിൽ താര ശ്വാസമടക്കിയിരുന്നു. വാതിൽ തുറന്നു. ആരോ ആ കെട്ടിടവുമായി പരിചയമുള്ളവരാണെന്നു തോന്നി. ആൾ നേരേനടന്നു പൈപ്പു തുറന്നു. മുഖം കഴുകി. കുറച്ചു വെള്ളമെടുത്തുകൊണ്ടു മുറിയിലേയ്ക്കു പോയി. അയാളാരാണെന്നവൾക്കു മനസ്സിലായില്ല. നേരേചെന്നു പരിചയപ്പെടുന്നതു ശരിയാണോ, തെറ്റാണോ എന്നു തീരുമാനിക്കാനും കഴിഞ്ഞില്ല.

വാതിലിൽ തട്ടിയപ്പോൾ അകത്തു തഴതിട്ടിരുന്നതും പിന്നീടു തുറന്നതും, തുറന്നപ്പോൾ അകത്തു് ആരെയും കാണാതിരുന്നതുമായ കായ്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു് ആ വന്ന മനുഷ്യനു യാതൊരു സംശയവും തോന്നിയതായി കണ്ടില്ല. എങ്ങനെയാണു് ഇതെല്ലാം സംഭവിച്ചതെന്നു നിശ്ചയമുള്ളതുപോലെ തോന്നി. ഒരുപക്ഷേ, വളരെദിവസങ്ങളായി അടഞ്ഞുകിടന്നതുകൊണ്ടു് തുറക്കാൻ പ്രയാസം വന്നതാ

ണെന്നു കരുതിയിരിക്കാം. ഏതായാലും അയാളെക്കുറിച്ചറിയാൻ താരയ്ക്കു കൗതുകംതോന്നി.

പുറത്തെ മുറിയിൽനിന്ന് ഒരു ശബ്ദം കേട്ടു. ആ മനുഷ്യൻ പാട്ടുകയായിരുന്നു. പാട്ടുന്നയാൾ നിശ്ചയമായും പോലീസുകാരനായിരിക്കയില്ലല്ലോ. പിന്നെ ആരായിരിക്കും?

ശ്രുതി തെറ്റി

ഇങ്ങനെ കുളിമുറിയിൽ അഴുക്കുവസ്ത്രങ്ങൾക്കിടയിൽ ഒളിച്ചിരിക്കുന്നതു് അസഹ്യമായി തോന്നുന്നു. ആരെങ്കിലും അന്വേഷിക്കുന്നെങ്കിലല്ലേ ഒളിച്ചിരിക്കുന്നതിൽ അർത്ഥമുള്ളൂ. മുറിയിൽവന്ന മനുഷ്യൻ ഒരാശ്വാസഭാവത്തിലാണു് അകത്തുകയറി ഇരിക്കുന്നതു്. ഏതായാലും അയാൾ പോലീസല്ലെന്നും പ്രക്ഷോഭണവുമായി പരിചയമുള്ള ആരോ ആണെന്നും അവൾക്കു വിശ്വാസംതോന്നി.

അവൾ പുറത്തിറങ്ങി നേരെ മുറിയിലേയ്ക്കു നടന്നു. ആ മനുഷ്യൻ മൂളിപ്പാട്ടു പാടിക്കൊണ്ടു് താടി മിനുക്കുകയായിരുന്നു. പെട്ടെന്നയാൾ പാട്ടുനിർത്തി. ഇങ്ങനെയൊരു സൗന്ദര്യധാമത്തിനെ പെട്ടെന്നു മുമ്പിൽ കണ്ടപ്പോൾ അയാൾക്കു തോന്നി, ദേവസ്ത്രീകളാരോ ആകാശത്തുനിന്നു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടതാണെന്നു്. അയാൾ സ്തംഭിച്ചിരുന്നുപോയി. ഉള്ളിലേയ്ക്കു് അയാൾ കടന്ന വാതിൽ പൂട്ടിയിരുന്നു. അയാൾ കുളിമുറിയിലേയ്ക്കു പോയപ്പോഴും മനുഷ്യജാതിയിൽപ്പെട്ട ആരുംതന്നെ ഈ വീട്ടിലുള്ള ലക്ഷണം കണ്ടില്ല. ഇപ്പോഴിതാ ഒരു സുന്ദരി മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നു. അയാൾക്കു തന്റെ കണ്ണുകളെ വിശ്വസിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല.

മുമ്പിലിരിക്കുന്ന ആ മായയോടു് അല്പം പരുഷമായ സ്വരത്തിൽ താര ചോദിച്ചു: "താങ്കൾ ആരാണു്?"

"താങ്കൾ ആരാണു്?" എന്നതന്നെ അങ്ങോട്ടും ചോദിക്കാനാണു് ആ മനുഷ്യനു തോന്നിയതു്. എന്നാലും ഇങ്ങനെയേ പറഞ്ഞുള്ളൂ: "ഞാൻ പ്രഫസ്സർ മനോഹരന്റെ ഒരു സ്നേഹിതനാണു്. ഈ മുറി ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്നു

തുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം താക്കോൽ തന്നു. ഇവിടെ താമസിച്ചുകൊള്ളാൻ പറഞ്ഞു. രണ്ടുദിവസത്തെ താമസമേയുള്ളൂ. ഞാൻ ബറോഡായിൽനിന്നു വരികയാണ്.''

എങ്കിലും താരയ്ക്കു വിശ്വാസമായില്ല. വിപ്ലവകാരികൾ സ്വഭാവേന സംശയാലുക്കളാണല്ലോ. അവർക്ക്, ഏതുരൂപത്തിലാണു ഭഗവാൻ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതെന്നു ഭക്തന്മാർ വിചാരിക്കുന്നതുപോലെ, 'ഏതുരൂപത്തിലാണോ സി. ഐ. ഡി. പിടികൂടുന്നത്,' എന്ന ഭയമായിരിക്കും. അതുകൊണ്ട് അവൾ അല്പം ഗൗരവത്തിൽ ചോദിച്ചു: ''എന്തിനാണു താങ്കൾ വന്നതു?''

ആ പാവപ്പെട്ട മനുഷ്യൻ പറഞ്ഞു: ''എനിക്കു റേഡിയോയിൽ പാടാൻ ഒരു പ്രോഗ്രാമുണ്ട്. താങ്കളിതു ഭയപ്പെടുന്നതെന്താണ്?''

''രാജ്യം കത്തിയെരിയുന്നു. താങ്കൾ പാട്ടുപാടി നടക്കുന്നു—''

''ദേവീജീ, ഇതെന്റെ തൊഴിലാണ്. ഇതുകൊണ്ടാണു ഞാൻ ജീവിക്കുന്നതു. ഇതിനെക്കുറിച്ചു താങ്കൾക്കെന്തറിയാം? താങ്കൾ സുഖമായി വീട്ടിലിരിക്കുന്ന ആളായിരിക്കുമല്ലോ?''

''ആഗസ്റ്റ് ഒൻപതിനുശേഷം രാജ്യത്തിലെന്താണു നടക്കുന്നതെന്നറിയാമോ?''

''ഉം. അടിപിടിയും, റയിൽപ്പാളം പൊളിക്കലും, തീവയ്പും, പോലീസ്മർദ്ദനവും മറ്റും നടക്കുന്നതായി പത്രത്തിൽനിന്നറിയാറുണ്ട്.''

''ഇതിൽ താങ്കൾക്കൊരു പങ്കും വഹിക്കാനില്ലേ? ഇതിൽനിന്നെല്ലാം വിട്ടുമാറി കലാലോകത്തിൽ കഴിയുകയാണോ താങ്കൾ?'' താരയ്ക്ക് അല്പം കോപംവന്നു.

ശാന്തനായി അയാൾ പറഞ്ഞു: ''നോക്കൂ, താങ്കൾ

വിചാരിക്കുന്നതുപോലെതന്നെ എല്ലാവരും വിചാരിക്കണമെന്നു് എന്താ ഇത്ര നിർബന്ധം? ഇതു ചില സ്ത്രീകളുടെ സ്വഭാവമാണു്. അതുപോകട്ടെ, ഈ അടഞ്ഞുകിടന്ന മുറിക്കുള്ളിൽ താങ്കളെങ്ങനെ അവതരിച്ചു. ഇവിടെ എന്തു പ്രക്ഷോഭണമാണു് താങ്കൾ നടത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതു്? അതു പറയൂ."

"അതറിയേണ്ട ആവശ്യമെന്താണു്? ഇപ്പോൾ ഞാൻ പുറത്തേയ്ക്കു പോകുന്നു. ഇവിടെനിന്നു് ഇപ്പോൾ പുറത്തേയ്ക്കുപോയ സ്ത്രീ ആരാണെന്നു് ആരെങ്കിലും വന്നു താങ്കളോടു ചോദിച്ചാൽ ദയവുചെയ്തു് എന്തെങ്കിലും കള്ളം പറഞ്ഞേക്കണം. എന്റെ സഹോദരി വന്നിരുന്നു. അവൾ ഒരു കൂട്ടുകാരിയെ കാണാൻ പോയതാണു് എന്നു പറഞ്ഞാൽ മതി."

"അയ്യോ! എന്റെ സഹോദരി മരിച്ചിട്ടു വളരെ വർഷങ്ങളായി. ഞാൻ ഏകനാണു്. തന്നെയല്ല, കള്ളം പറയണോ?"

"ഇല്ലെങ്കിൽ താങ്കൾ പോലീസിലോ സി. ഐ. ഡി.-യിലോപെട്ട ആളാണെന്നു വിചാരിക്കപ്പെട്ടും. എന്നാൽപ്പിന്നെ താങ്കൾക്കു രക്ഷയില്ല."

"ശ്ശടാ നാശമേ, ബറോഡായിൽനിന്നു ബോംബയിൽ പാട്ടപാടാൻ വന്ന ഞാൻ നേരംവെളുത്ത് ഉടനെ ഈ വിഷമതാളത്തിലാണല്ലോ പെട്ടതു്. അല്ലയോ പേരില്ലാത്ത ദേവീ! താങ്കൾ പറയുന്നതെല്ലാം എനിക്കു സമ്മതമാണു്. രണ്ടുദിവസം ഇവിടെ സൈരമായി താമസിക്കാൻ എന്നെ അനുവദിച്ചാൽ മതി. അതല്ല, താങ്കൾ അനുവദിക്കുന്നെങ്കിൽ ഇന്നുരാത്രി പ്രോഗ്രാം കഴിഞ്ഞു് വെളുപ്പിനുതന്നെ ബറോഡായ്ക്കു വണ്ടി കയറിക്കൊള്ളാം. അവിടെച്ചെന്നു് പ്രഫസ്സർ മനോഹരനോടു പറയാം, അദ്ദേ

ഹത്തിന്റെ വീട്ടിൽ യക്ഷി താമസമാക്കി വീട്ട മാറി ക്കൊള്ളാൻ.''

''താങ്കളുടെ പേരെന്താ?'' താര ഗൗരവത്തിൽ ചോ ദിച്ചു.

അയാൾ മിണ്ടാതെ എഴുനേറ്റുപോയി തന്റെ വി സിറ്റിംഗ് കാർഡ് എടുത്തുകൊണ്ടുവന്നു കൊടുത്തിട്ട ചോദിച്ചു: ''ഈ ധിക്കാരം (പേരുചോദിക്കുക എന്നതു്) എനിക്കുമാകാമോ?''

''വിപ്ലവകാരികളുടെ യഥാർത്ഥപേരു് പോലീസുകാ ർക്കുപോലും അറിഞ്ഞുകൂടാ. പ്രഫസ്സർ മനോഹർ ചോദി ച്ചാൽ എ. സി.—യുടെ ഏതോ സ്നേഹിതയെന്നു പറ ഞ്ഞാൽമതി.''

'' 'എ. സി.—ഡി. സി.' ശ്ശടാ! ഇതെല്ലാം കറൻറി ന്റെ പേരാണല്ലോ. ശരി, നമസ്കാരം. താങ്കൾക്കു സംഗീ തം ഇഷ്ടമാണെങ്കിൽ ഇന്നുരാത്രി 10 മണിക്കു് ... ...''

താര ഒന്നും പറയാതെ തലമൂടി കുത്ത കണ്ണടയും ധരിച്ചു് പെട്ടെന്നിറങ്ങിപ്പോയി. അവളുടെ മനസ്സുമുഴ വൻ പുരുഷജാതിയോടുള്ള വെറുപ്പും വിക്ഷോഭവും നിറ ഞ്ഞിരുന്നു. നോക്കണം, ഇവരാണു പുരുഷന്മാർ! 42—ലെ വിപ്ലവത്തിൽ സ്ത്രീകളും കുട്ടികളുംപോലും പങ്കെടുക്കുന്നു. ഇവർ പാട്ടും കവിതയുമായിക്കഴിയുന്നു. സ്ത്രീകളുടെ വേദ നയെപ്പറ്റി മനസ്സിലാക്കാൻപോലും പുരുഷന്മാക്കു സാ ദ്ധ്യമല്ല. അവക്കു ഹൃദയമേയില്ല. പുരുഷൻ പാറയും, സ്ത്രീ മെഴുകുമാണു്. പെട്ടെന്നു താര അവളുടെ മുറിയിൽ സൂ ക്ഷിച്ചിരിക്കുന്ന, അവളേറ്റവും ഇഷ്ടപ്പെട്ടുന്ന ചിത്രങ്ങ ളെക്കുറിച്ചു് ഓർത്തു. അതിലൊന്നു പ്രസിദ്ധമായ 'ഹോ പ്'—അതായതു് ആശയുടെ മിത്രമാണു്. കണ്ണു മൂടിക്കെ ട്ടി ഒരു സ്ത്രീ യൂനാനീവിണപോലെയുള്ള ഒരു വാദ്യവി

ശേഷത്തിൽ ദത്തശ്രദ്ധയായിരിക്കുന്നു. ഒന്നുമാത്രമൊഴിച്ച് ബാക്കിയെല്ലാക്കമ്പികളും പൊട്ടിക്കിടക്കുകയാണ്. ആ പൊട്ടാത്ത ഒരു കമ്പിയിൽനിന്ന് സംഗീതം പുറപ്പെടുവിക്കുകയാണവൾ. എത്ര ശാന്തിയും വിശ്വാസവും വേദനയും നിറഞ്ഞതാണ് ആ ചിത്രം! ഒരൊറ്റ കമ്പിയിലുള്ള ആശ!.....

രണ്ടാമത്തെ ചിത്രം ഏതോ ക്രിസ്തീയ പുണ്യവാളത്തിയുടെയാണ്. ഒരു പാറയോടുചേർത്തു ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ആ സ്ത്രീ രണ്ടുകൈയും നീട്ടി മുകളിലേയ്ക്കു ദൃഷ്ടിയുറപ്പിച്ചു നില്ക്കുന്നു. താഴെ, തള്ളിക്കയറുന്ന സാഗരതരംഗങ്ങളുടെ പത അടിഞ്ഞുകൂടിക്കിടക്കുന്നു. ആകാശത്തിൽ ഒരു നക്ഷത്രം മിന്നുന്നുണ്ട്. നീല നിശ സ്തംഭിച്ചുനില്ക്കുന്നു. ആ സാദ്ധ്വി നില്ക്കുന്നിടത്തു പാറയിൽ ചില പൂക്കൾ വിടർന്നുനില്പുണ്ട്. അവ ചന്ദ്രികയിൽ വെണ്മ വിതറി പ്രകാശിക്കുന്നു.

ആ മൂന്നാമത്തെ ചിത്രം—അന്ധയായ ഒരു പിച്ചക്കാരി സൗന്ദര്യവും ആരോഗ്യവും തുളുമ്പുന്ന ഒരു പെൺകുട്ടിയെ മടിയിൽ വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. കുട്ടി ആകാശത്തിൽ കാണുന്ന സുന്ദരമായ മഴവില്ലിലേയ്ക്കു വിരൽ ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നു. പരിസരം സസ്യശ്യാമളമാണ്. പുഷ്പങ്ങളും ശലഭങ്ങളും. വർണ്ണശബളങ്ങളായ ചിത്രശലഭങ്ങൾ. അന്ധയായ ആ മാതാവിന്റെ മുഖം കരുണാപൂർണ്ണമാണ്. എങ്കിലും അതിൽ അവാച്യമായ സന്തോഷം വികസിച്ചുനില്ക്കുന്നു....

മനസ്സിൽ കരഞ്ഞിക്കൊണ്ടിരുന്ന ആ ചിത്രങ്ങളെ തള്ളിമാറ്റിയിട്ട് അവളാലോചിച്ചു: 'താനെവിടെയാണ്, ഇങ്ങനെ നിരുദ്ദേശമായി എവിടെവരെ പോകും?' ഏതായാലും അവൾക്കു കഴിയുന്നവേഗം വീട്ടിലെത്തണം.

എങ്കിലും ബസ്സുകാത്തു നില്ക്കാനവൾ കൂട്ടാക്കിയില്ല. അട്ടത്തുള്ള ലോക്കൽസ്റ്റേഷനിലേയ്ക്കു പോകാനായി തിരിഞ്ഞ ഉടനെ ഒരു പരിചയക്കാരനെ കണ്ടുമുട്ടി. അയാളെന്തോ ആംഗ്യം കാണിച്ചു. രണ്ടുപേരുംകൂടി അടുത്ത വളവിലുള്ള ഈറാനിഹോട്ടലിൽ കയറി ആരും ശ്രദ്ധിക്കാത്ത ഒരു മൂലയിൽ ചെന്നിരുന്നു.

കാപ്പിക്ക് ആർഡർ കൊടുത്തിട്ടു കൂട്ടുകാരൻ കഥ പറഞ്ഞുതുടങ്ങി: "വെളുപ്പിനുതന്നെ പൂനായിൽനിന്നു വരികയാണു്. വലിയ അടിയേറുകഴിഞ്ഞു. പീ. ഡി.-യും വേറെ അഞ്ചാറുപേരും പിടിക്കപ്പെട്ടുപോയി. എസ്. എൻ. വളരെ സാമർത്ഥ്യപൂർവ്വം രക്ഷപ്പെട്ടു. പോലീസ് വന്നപ്പോൾ അയാൾക്കു താടിയുണ്ടായിരുന്നു. കണ്ണടയും ധരിച്ചിരുന്നു. ഈ അടയാളമാണു പോലീസിനു് അറിയാമായിരുന്നതു്. അയാൾ പെട്ടെന്നു് അടുത്തുള്ള കുളിമുറിയിലേക്കു കയറി. കത്രികകൊണ്ടു താടി വെട്ടിക്കളഞ്ഞു കണ്ണടയും മാറ്റി പുറത്തുവന്നു. വസ്ത്രങ്ങളും മുഷിഞ്ഞതാണു ധരിച്ചിരുന്നതു്. വേലക്കാരനാണെന്നു കരുതി പോലീസ് വിട്ടുകളഞ്ഞു. കുളിമുറിയിൽനിന്നു തേച്ചുകഴുകാനുള്ള ചില പാത്രങ്ങളും കൈയിലെടുത്തിരുന്നു. ഗ്രാമീണരായ വേലക്കാരുടെ ഭാഷയാണു് സംസാരിച്ചതു്. പോലീസു തടഞ്ഞപ്പോൾ പറഞ്ഞു: 'ഇതുപോലെ മറ്റു വീട്ടുകളിലും വേലയ്ക്കു പോകണം.'"

താര ചിരിച്ചു. "വലിയ ധൈര്യമാണു കാണിച്ചതു്. സമയത്തു തോന്നണ്ടതു തോന്നി. പക്ഷേ, ഇനി നായകന്റെ കഥയെന്താണു്? അയാൾ അങ്ങോട്ടാണു പോയിരിക്കുന്നതു്."

"മടങ്ങിവരും," കൂട്ടുകാരൻ പറഞ്ഞു.

ഹോട്ടലിൽ ആളുകൾ വരുന്നതുകണ്ട് രണ്ടു പേരും അവിടെനിന്നിറങ്ങി.

താര വീട്ടിലെത്തിയപ്പോൾ മണി 11 കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അവളുടെ അച്ഛൻ പുറത്തേയ്ക്കു പോയിക്കഴിഞ്ഞു. ചിറ്റമ്മ എന്തൊക്കെയോ പിറുപിറുത്തുകൊണ്ടിരുന്നു. ആരും ആരോടും മിണ്ടിയില്ല. മഴക്കാറുകൾ ഉരുണ്ടുകൂടുന്നതുപോലെയോ, അകത്തു തിളയ്ക്കുന്ന അഗ്നിജ്വാലകളെ വഹിച്ചുകൊണ്ടു പൊട്ടാൻ കാത്തുനില്ക്കുന്ന പർവ്വതത്തെപ്പോലെയോ തോന്നി അന്തരിക്ഷമാകെ.

ചിറ്റമ്മ അന്നുപകൽ അവളോടു സംസാരിച്ചതേയില്ല. കുട്ടികൾ കൂട്ടുകാരുമായി എവിടോ പോയിരുന്നു. വീട്ടിലെ വേലക്കാരൻ ദേവരാമനാണ് കാര്യങ്ങളെല്ലാം പറഞ്ഞതു്.

അവൻ ചുറ്റുപാടും നോക്കിയിട്ട് ശബ്ദമടക്കി പറഞ്ഞു: "അച്ഛൻ വളരെ കോപിച്ചിരിക്കയാണ്. കുഞ്ഞ് ആൺപിള്ളേരുമൊന്നിച്ച് അങ്ങുമിങ്ങും ചുറ്റിനടക്കുകയാണെന്നു് ആരോ വന്നു് അച്ഛനോടു പറഞ്ഞു. കുഞ്ഞിനെക്കുറിച്ചു് ഒരുപാടു പരാതികൾ പറഞ്ഞു കുഞ്ഞേ. അച്ഛനിന്നു വരുമ്പോൾ സൂക്ഷിച്ചിരുന്നുകൊള്ളണം. ചിറ്റമ്മ കുഞ്ഞിനെ വീട്ടിൽനിന്നു പുറത്താക്കാൻ തയ്യാറെടുത്തിരിക്കുകയാണ്. അവർക്കു ഭയമാണ്, ഇത്ര വലിയ ബംഗ്ലാവും കാറുമൊക്കെ അവരുടെ കുട്ടികൾക്കുതന്നെ കിട്ടാതെ വന്നെങ്കിലോ?"

അതിനിടയിൽ പോസ്റ്റുമാൻ വന്നു. ആ സംസാരം അങ്ങനെ നിന്നു. താരയ്ക്കു് അവളുടെ കൂട്ടുകാരി സിന്ധുവിന്റെ ഒരു കത്തുണ്ടായിരുന്നു. എഴുത്തുവാങ്ങിക്കൊണ്ടവൾ വായനമുറിയിലേക്കു പോയി. ആറുമാസം മുമ്പാണ് സിന്ധുവിന്റെ പ്രേമവിവാഹം നടന്നതു്.

ഇന്നവൾ താമസിക്കുന്നതു് ബോംബയിൽനിന്നു് വളരെ ദൂരെ സി. പി.–യിലാണു്.

താരയുടെ ഏറ്റവും അടുത്ത സഖിയാണു് സിന്ധു. താരയെ സംബന്ധിച്ചു് യാതൊന്നും സിന്ധുവിനു് അറിഞ്ഞുകൂടാത്തതായിട്ടില്ല. അവൾ എഴുത്തു വായിക്കാൻ തുടങ്ങി:

പ്രിയപ്പെട്ട താരേ,

നീയും ഈ ബഹളത്തിൽ എവിടെയോ ആണെന്നു കേട്ടു. എന്റെ എഴുത്തു കിട്ടിയെന്നും ഇല്ലെന്നും വരാം. ദേശത്തിനുവേണ്ടി നീ വല്ലതുമെങ്കിലും ചെയ്യുന്നല്ലോ? അതു നല്ലതാണു്. വിവാഹത്തിന്റെ പേരിൽ ഞാൻ ചങ്ങലയിൽപ്പെട്ടുപോയി. പ്രേമവിവാഹം നടന്നപ്പോൾ എന്തെല്ലാം അഭിലാഷങ്ങളാണു് മനസ്സിലുണ്ടായിരുന്നതു്. പക്ഷേ, ഹൃദയസ്വപ്നങ്ങൾ ഏറെനാൾ നില്ക്കുകില്ല. എല്ലാ സുന്ദരപുഷ്പങ്ങളെയുംപോലെതന്നെ അവയും പൊഴിഞ്ഞുപോകും.

നിനക്കു് ഇങ്ങോട്ടുവരാനാഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ വരണം. മാൽവേയിലെ ചൗമാസ (ഒരുത്സവം) വളരെ പ്രിയംകരമാണു്. പച്ചനിറഞ്ഞ പരിസരങ്ങൾ. കൊച്ചുകൊച്ചു തോട്ടകൾപോലും നിറഞ്ഞുകവിഞ്ഞൊഴുകും. നീ വന്നാൽ നമുക്കു വിന്ധ്യയിൽ 'ഓംകാരനാഥം' കാണാൻ പോകാം. വെള്ളച്ചാട്ടവും മാണ്ഡുവും കാണാം. ചിത്തൗറും സാഞ്ചിയും കണ്ടിട്ടുവരാം. നിശ്ചയമായും വരണം.

വീട്ടിലെ വർത്തമാനങ്ങൾ എന്തൊക്കെയാണു്. വീട്ടുകാർ നിനക്കു സ്വാതന്ത്ര്യം തരുന്നില്ലെന്നു് കഴിഞ്ഞ കത്തിൽ നീ എഴുതിയിരുന്നല്ലോ? അതു വളരെ മോശമാണു്. നിന്റെ ഗുണങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കാൻ ആരുമില്ലാതെ

പോയി. കഴിഞ്ഞ ഒരു ദിവസം ഞാൻ ഖലീൽജിബ്രാ നിന്റെ 'മിശിഹായുടെ തോട്ടം' വായിച്ചു. അതിലൊരു ഗാനമുണ്ട്: "വരുന്നവരും പോകുന്നവരും കല്ലെറിയുന്ന— ചപ്പും ചവറും നിറഞ്ഞ—ഒരു പൊട്ടക്കിണറായിരുന്നു ഞാനെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നു. ഞാനൊരു നിറഞ്ഞ സരസ്സായതിലും യാതൊരു പിപാസുവും എന്നിലേക്കു വരാത്തതിലും മാത്രമേ ഇന്നെനിക്കു ഖേദമുള്ളൂ."

"ഒരിക്കലും മുളയ്ക്കാൻ സാദ്ധ്യതയില്ലാത്ത ഒരുണങ്ങിയ വിത്തായിരുന്നു ഞാനെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നു. ഞാനൊരു ഫലഭരമായ വൃക്ഷമായിപ്പോയി. പക്ഷേ, അറിയാതെയെങ്കിലും എന്നിൽനിന്നടർന്നുവീഴുന്ന ഫലങ്ങൾ ഭക്ഷിക്കുവാൻ ഇന്നുവരെ എന്റെ തണലിലേക്ക് ഒറ്റ വഴിപോക്കൻപോലും വന്നില്ല.

"ഞാനൊരു തടിക്കഷണമായിരുന്നെങ്കിൽ ആക്കും പരാതിയും പരിഭവവും ഇല്ലായിരുന്നു. ഇന്നു ഞാനൊരു സുന്ദരമായ സപ്തന്ത്രവീണയാണ്. പക്ഷേ, ആരും ആ വീണ വായിച്ചിട്ടില്ല. ആരും അതിന്റെ കമ്പികൾ സ്പർശിച്ചിട്ടില്ല. അതിന്റെ ഉടമസ്ഥൻ ബധിരനും കൈയില്ലാത്തവനുമാണ്."

ജിബ്രാൻ വളരെ വലിയ കാര്യങ്ങൾ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഏതാണ്ട് എല്ലാ ഭാരതീയസ്ത്രീകളുടെയും അവസ്ഥ ഇതുതന്നെയാണ്. അവൾ എന്നും കടം കൊടുത്തിട്ടേയുള്ളൂ. ആരും അവളുടെ കടം വീട്ടിയിട്ടില്ല.

താരസ്സ് കത്തുമുഴുവൻ വായിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അവളുടെ കണ്ണുകൾ നനഞ്ഞു. അവൾ മുമ്പിലുള്ള ഭിത്തിയിലേക്കു നോക്കി. നാലു ഭിത്തികൾ—വീട്, കുടുംബം, ബന്ധുക്കൾ...!—പക്ഷികൾ കൂടുണ്ടാക്കുന്നതു്, അതു് അവയ്ക്കു തടവായിത്തീരാനാണോ?—

വെളിയിലെന്തോ വാദപ്രതിവാദങ്ങൾ കേട്ട. അച്ഛൻ വന്നുകഴിഞ്ഞു. താര കേൾക്കട്ടെ എന്നുകൂടി കരുതി ചിറ്റമ്മ ഉറക്കെ പറയുന്നു: "പതിവായിട്ട രാത്രിതോറുമുള്ള മകളുടെ ഈ നടപ്പുണ്ടല്ലോ, അതു് ബാക്കിയുള്ളവക്കുകൂടി വെളിയിലിറങ്ങാൻ വയ്യാതാക്കും. അങ്ങയുടെ മകൾ വലിയ ദേശഭക്തയാണെങ്കിൽ ആയിക്കൊള്ളട്ടെ. പക്ഷേ, വീട്ടിൽ താമസിക്കണമെങ്കിൽ, വീട്ടിലെ മര്യാദയോടെ താമസിക്കണം. ഈ രീതി ഇവിടെ സാദ്ധ്യമല്ല."

അച്ഛൻ വിളിച്ചു: "താരേ!—എടീ താരേ!"

അവൾ മിണ്ടാതെ വെളിയിലിറങ്ങിവന്നു. വിനയപൂർവ്വം ഒരുവശത്തേയ്ക്കു മാറിനിന്നു. വാക്പ്രഹരങ്ങൾ അവളുടെമേൽ വർഷിച്ചു. അച്ഛൻ പറഞ്ഞു: "ഇന്നു പോലീസ്സ്കമ്മീഷണർ രഹസ്യമായി എന്നോടു ചോദിച്ചു: 'അങ്ങയുടെ മകളും വിപ്ലവകാരികളുടെ ക്യാമ്പിലുണ്ടെന്നു കേട്ടല്ലോ,' എന്നു്. ഈസമയത്തു യുദ്ധസന്നാഹം ചെയ്യുക എന്നുവച്ചാൽ നാട്ടിൽ ആപത്തു വിളിച്ചുവരുത്തുക എന്നാണർത്ഥം. ജപ്പാൻകാർ സിംഗപ്പൂരും കടന്നു് വാതിലിലെത്തിക്കഴിഞ്ഞു. നാളെ നീമൂലം വാർസപ്പൈസിനു ലക്ഷക്കണക്കിലുള്ള എന്റെ കോൺട്രാക്റ്റും തകരാറിലാകും. തന്നെയല്ല..."

ബാക്കി പറഞ്ഞതു ചിറ്റമ്മയാണു്: "അന്യപുരുഷന്മാരുടെകൂടെ—കല്യാണംകഴിക്കാത്ത ചെറുപ്പക്കാരുടെകൂടെ—രാത്രിമുഴുവൻ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നതു് എവിടത്തെ സംസ്കാരമാ? ഞങ്ങളുടെ അമ്മയമ്മൂമ്മമാരു് നിങ്ങളെപ്പോലെയുള്ള പെൺകുട്ടികൾക്കു് പർദാ വേണമെന്നാ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു്. ഒള്ളതു പറയാം, ഇരുപതുവയസ്സുവരെ ഒരന്യപുരുഷന്റെ മുഖം ഞാൻ കണ്ടിട്ടില്ല. ഇപ്പം കാലമൊക്കെയങ്ങു മാറിയില്ലേ. ഇത്തരം പരിഷ്കാരമെല്ലാം

നശിച്ചാമതിയായിരുന്നു. ഇവരൊക്കെ പഠിച്ചവരല്ലേ, ആരെങ്കിലും പറഞ്ഞാൽത്തന്നെ എന്തുഫലപ്പെടാനാ? പക്ഷേ, ഞാൻ പറഞ്ഞേക്കാം, പെണ്ണു കൈവിട്ടുപോയി. ഈ കണക്കിനു് രൂപകിശോർ ഐ. സി. എസ്സുമായുള്ള വിവാഹം നടത്താനൊക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല.''

ഇത്രയുമായപ്പോഴേയ്ക്കു് ഒരു ജഡ്ജിയുടെ ഭാവത്തിൽ അച്ഛൻ ചോദിച്ചു: ''പറയെടീ, ഇന്നലെരാത്രി നീ എവിടെയായിരുന്നു? കള്ളമൊന്നും പറയണ്ട. പതിവായി കൂട്ടുകാരികൾ നിന്നെ സിനിമാകാണാൻ കൊണ്ടുപോകുകില്ല.''

താര ദുഃസ്വരത്തിൽ അളന്നുതൂക്കിയ പദങ്ങളിൽ ഉത്തരം പറഞ്ഞു: ''ഞങ്ങൾ ദേശത്തിനുവേണ്ടി കഴിയുന്നതു ചെയ്യുന്ന കുറ്റത്തിനു് ഇന്നലെ രാത്രിയിൽ ഞങ്ങളെ പോലീസ് പിടിക്കുമെന്ന ഭയമുണ്ടായി. അതുകൊണ്ടു ഞങ്ങൾ ഒരിടത്തു് ഒളിച്ചിരുന്നു. ഞാൻ ഒറ്റയ്ക്കല്ലായിരുന്നു. എന്റെകൂടെ പല കൂട്ടുകാരന്മാരും കൂട്ടുകാരികളുമുണ്ടായിരുന്നു.''

അച്ഛൻ:— നിന്റെ കൂട്ടുകാരെല്ലാം എവിടെങ്കിലും പോയി നശിക്കട്ടെടീ. ദിവാൻബഹദൂർ ഐ. സി. ശർമ്മായുടെ മകൾ പോലീസിനെ ഭയന്നു നടക്കുന്നതെനിക്കിഷ്ടമല്ല. നീ നാളെമുതൽ ഈ വീട്ടിൽനിന്നു വെളിയിലിറങ്ങാൻ പാടില്ല. അല്ലെങ്കിൽ....

താര:— അല്ലെങ്കിൽ? എന്താ പറയൂ, ഞാൻ വിഷം തിന്നണോ?

ചിറ്റമ്മ:— അയ്യയ്യോ നോക്കൂ, ഈ പെണ്ണൊന്തോരു പിശാചാണോ! എനിക്കുകൂടെ ചീത്തപ്പേരുണ്ടാക്കി. ചെയ്ത പാപമെല്ലാം ഇവിടെ തീക്കാനാണാലോചിക്കുന്നതു്. ചത്താല്യം എന്നെയുംകൊണ്ടേ മുണ്ടൂ. ഇതിനേക്കൊണ്ടു്...

അച്ഛൻ:—അല്ലെങ്കിൽ നിന്നെ ഞാൻ കല്ല്യത്തയിലേയ്ക്കയയ്ക്കാൻ വിചാരിക്കുകയാണ്. നിന്റെ അമ്മാവന്റെ വീട്ടിലേയ്ക്ക്.

താര:—ഞാനങ്ങോട്ട പോകുന്നില്ല.

അച്ഛൻ:—എന്നാൽ കൂട്ടുകാരുമൊന്നിച്ചുള്ള ഈ കറക്കം നിർത്തണം.

താര:—അതും സാദ്ധ്യമല്ല. മുന്നോട്ടവച്ച കാൽ പിൻ വലിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ല. എന്തൊരു ചീത്തപ്പേരാകും. ഞാൻ കൊള്ളരുതാത്തവളാണെന്ന് എല്ലാരും പറയും. നേതാക്കന്മാരുടെ ദുഷ്ടിയിൽ ഞാൻ അധഃപതിച്ചവളായിപ്പോകും.

അച്ഛൻ:— എന്നാൽ നീ ഇതുകൂടി പറയാത്തതെന്ത്?—അച്ഛനെ അച്ഛനെന്ന സമ്മതിക്കാൻ നിനക്കിഷ്ടമില്ല. വീട്ടിൽനിന്ന പോകാനാണ് നീ ആഗ്രഹിക്കുന്നത്—

ചിറ്റമ്മ സ്നേഹംനടിച്ചുകൊണ്ട പറഞ്ഞു: "പാടില്ല, പാടില്ല. എന്റെ പൊന്നുമോളെ ആരാ വീട്ടിൽനിന്നിറക്കാൻ? വല്ലടത്തും കറങ്ങിനടന്ന വല്ലതും സംഭവിച്ചുപോയാൽ..."

താരയും കോപിച്ചാണ നിന്നിരുന്നത്. അവൾക്കതുകേട്ട സഹിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. "നിങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നതുപോലെ എന്റെ കൂട്ടുകാരാരും അധഃപതിച്ചവരല്ല. സ്ത്രീകളുടെ മാനം കാക്കാനവക്കറിയാം."

ചിറ്റമ്മ:—താരേ! നിനക്കിപ്പഴം ഒന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാ. മാനവും മതിപ്പും ഒന്നുമില്ല. എല്ലാ പുരുഷന്മാരും സ്ത്രീയെ നോക്കുന്നത് ഒരേകണ്ണുകൊണ്ടാണ്. അവൾ അവക്കൊരു വിനോദസാധനം മാത്രമാണ്. നായാട്ടുകാരൻ മൃഗത്തിനെ നോക്കുന്നതെങ്ങനെയാണ്. നീ വെറും തെറ്റിദ്ധാര

ണയിലാണു കുഞ്ഞേ! പുരുഷന്റെ പ്രേമവീണയിൽ പല കമ്പികളുണ്ട്. ഒന്നു പൊട്ടിയാൽ മറെറാന്നിൽനിന്നു നാദമുയരും. പക്ഷേ, സ്ത്രീയുടെ പ്രേമം ഒരുകമ്പി മാത്രമുള്ള വീണ 'ഏക'താര'യാണു്. അതു പൊട്ടിയാൽ തടിക്കഷണം മാത്രം ശേഷിക്കും. ഞാൻ പറയുന്നതും കുറച്ചു കേൾക്കു്. ബുദ്ധിയും അനുഭവവുംകൊണ്ടു പഠിച്ചതാണു പറയുന്നതു്.

'ബുദ്ധിയുടെ ഭാരം താങ്ങാൻകഴിയാത്ത ഒരു വിഡ്ഢിയാണു പ്രേമം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഒരു കവിത ചിറമ്മ പഠിച്ചിരുന്നു. പിന്നെ വാദപ്രതിവാദത്തിന്റെ ആവശ്യംതന്നെ ഉണ്ടായില്ല.

ഒരു സൂട്ട്കേസിൽ ആവശ്യമുള്ള സാധനങ്ങൾ എടുത്തുകൊണ്ടു് താര പുറത്തേയ്ക്കിറങ്ങിയപ്പോൾ പിതാവിന്റെ കഠിനഹൃദയം തെല്ലൊന്നലിഞ്ഞു. ഏതാനും നൂറുരൂപാനോട്ടുകൾ അവളുടെകൈയിൽ വച്ചുകൊടുത്തിട്ടു പതുക്കെ പറഞ്ഞു: "എപ്പോഴെങ്കിലും ആവശ്യം നേരിട്ടാൽ എന്നെ അറിയിക്കണം. ഇങ്ങനെയാണു് ഇന്നത്തെ അവസ്ഥ. ഒന്നുകിൽ ഈ വീട്ടിൽത്തന്നെ നീ കഴിഞ്ഞുകൂടുക. അല്ലെങ്കിൽ എന്റെ കുടുംബം തകർത്തു മണ്ണാക്കിയിട്ടു് ഒരു കൊടുംകാറനായി നിനക്കു പോകാം. നിനക്കേതാണിഷ്ടം താരേ?"

താര ഒന്നും പറഞ്ഞില്ല. നോട്ടുകൾ അവളെടുത്തില്ല. സൂട്ട്കേസെടുത്തുകൊണ്ടു് പെട്ടെന്നവൾ കോവണിയിറങ്ങി നടന്നുകഴിഞ്ഞു. അല്പം നടന്നിട്ടു് അവർ തിരിഞ്ഞുനോക്കി. അച്ഛന്റെ കണ്ണുകൾ നിറഞ്ഞുനിന്നിരുന്നു. പക്ഷേ, പച്ചിലവല്ലികളാൽ ആവൃതമായ ആ ബംഗ്ലാവിന്റെ ചൂടുപിടിച്ച ഉള്ളറകളുടെ മാറ്റും ഭയത്തിലും യുദ്ധത്തിലുംനിന്നൊളിക്കുന്ന ആത്മഹത്യയുടെ മാറ്റുമായി

രുന്നു. പ്രശസ്തമായ മാഗ്രം മുമ്പിൽ കിടക്കുന്നു. സായാഹ്നത്തിലെ പൊടിപടലങ്ങൾ മേലോട്ടുയർന്ന് അന്തരീക്ഷത്തിലെ പോക്കുവെയിലിൽ സ്വർണ്ണം വിതറിക്കൊണ്ടിരുന്നു. വഴിവിളക്കുകൾ പ്രകാശിച്ചു. രണ്ടുവശത്തും ഉയർന്ന സൗധങ്ങളാണ്. പക്ഷേ, അവയുടെ ഭിത്തികൾ കല്ലുകെട്ടി സുരക്ഷിതമാക്കിയിരുന്നു. താരയ്ക്ക് എങ്ങും ആശ്രയവും രക്ഷയും കിട്ടിയില്ല. ലോകം വിശാലമാണ്. എങ്കിലും അവൾ ഒറ്റയ്ക്ക രാത്രിയിലെങ്ങോട്ട പോകും? എവിടെ താമസിക്കും?

ഒന്നും ചിന്തിക്കാതെയിറങ്ങി. അടുത്തുള്ള ലോക്കൽ സ്റ്റേഷനിൽനിന്ന് 'വിലേപാർലി'യിലേയ്ക്കൊരു ടിക്കറ്റെടുത്തു. അവിടെയാണു സുരേശൻ താമസിക്കുന്നതു്.

ഇലക്ട്രിക്ട്രെയിൻ അവളുടെ ജീവിതംപോലെ പാഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. ജനലിൽക്കൂടി അവൾ പുറത്തേയ്ക്കു നോക്കി. ജയന്തന്റെ കണ്ണുകൾപോലെ—അവളുടെ ഭാഗ്യമെന്നപോലെ—ഒരൊറ്റ നക്ഷത്രം ആകാശത്തു മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

'വിലേപാർലി'യിലിറങ്ങി മുമ്പോട്ടു നടന്നപ്പോൾ അടുത്തുള്ള ബംഗ്ലാവിൽനിന്നു റേഡിയോസംഗീതം കേട്ടു. ആരോ പാടുന്നു, "നാഥാ ഭവാനില്ലാതെ പോയെന്തനം."

അന്നരാവിലെ കണ്ട ആ നല്ല മനുഷ്യനെക്കുറിച്ചവൾ ഓർത്തു. അയാളുടെ വിസിറ്റിംഗ്കാർഡ് വളരെ തെരഞ്ഞിട്ടും കിട്ടിയില്ല. ആ സംഗീതം വഴി നടക്കാനവളെ വളരെ സഹായിച്ചു. രാജ്യത്തിനു തീപിടിച്ചിരിക്കയാണ്. സംഗീതത്തിനു് അതിനെ ജ്വലിപ്പിക്കാനും ശമിപ്പിക്കാനുമുള്ള പ്രേരണ കൊടുക്കാൻ കഴിയും. അഗ്നിയും സംഗീതവും 'നീറോ'യും, 'റോ'മുംപോലെ ആയിരുന്നില്ല. നീറോയുടെ കാലത്തു ഫിഡിൽ, അഥവാ 'നീറോ' ഉപ

യോഗിച്ചെന്നു പറയപ്പെട്ടന്ന സംഗീതയന്ത്രം നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടിരുന്നില്ലെന്നു് അടുത്തകാലത്തു് ഏതോ ചരിത്രകാരൻ തെളിയിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

നേരത്തെ നിശ്ചയിച്ചിരുന്ന വഴിയെ എന്നപോലെ താര നടക്കുകയാണു്. താരങ്ങൾക്കും ഒരു സംഗീതമുണ്ടെന്നും അതിനും ശ്രുതിലയമുണ്ടെന്നും ഇംഗ്ലീഷ് കവികൾ കരുതിയിരുന്നു. പക്ഷേ, ഇവിടെ ശ്രുതി തെറ്റിക്കഴിഞ്ഞു.

രണ്ടാമത്തെ രാത്രി

താര ആ വളവുതിരിഞ്ഞു സുരേശന്റെ ബംഗ്ലാവിലേക്കു കയറിയപ്പോൾ ആ തോട്ടവും പരിസരങ്ങളും പ്രശാന്തമായിരുന്നു. യൂക്കാലിപ്റ്റസ്, വേപ്പ് തുടങ്ങിയ വൃക്ഷങ്ങളിൽ മറഞ്ഞാണ് ബംഗ്ലാവു നില്ക്കുന്നത്. നട്ടുച്ചയുള്ള സ്വീകരണമുറിയിൽനിന്നു ശക്തിയേറിയ വെളിച്ചം പുറത്തേയ്ക്കു വ്യാപിക്കുന്നുണ്ട്. വാതിൽ പകുതി അടച്ചിരിക്കുന്നു.

വളരെ ആശയോടുകൂടിയാണ് താര അവിടെയെത്തിയിരിക്കുന്നത്. ഇന്നവൾക്ക് അവളുടെ ആദർശത്തിനുവേണ്ടി—സോഷ്യലിസത്തിനോടുള്ള സ്നേഹംകൊണ്ട്—വീടുപേക്ഷിക്കേണ്ടതായി വന്നു. അവളെ അവളുടെ അച്ഛൻ ചിറ്റമ്മയുടെ വാക്കുകേട്ട് വീട്ടിൽനിന്നിറക്കിവിട്ടു. അവളുടെ ഹൃദയം തിങ്ങിനിറഞ്ഞിരിക്കയാണ്. എങ്ങോട്ടെങ്കിലും കുതിച്ചുചാടാൻ ഇന്നത് വെമ്പൽകൊള്ളുന്നു. ആകാശം മേഘാവൃതമാണ്. ഇടയ്ക്കിടെ മിന്നൽ പ്രകാശിക്കുന്നുണ്ട്. ഒരു പുതിയ 'കൃഷ്ണാഭിസാരിക'യായിട്ടാണ് ഇന്നവൾ നടക്കുന്നത്. മെഹാറിനുവേണ്ടി സുഹണിയും കൃഷ്ണനുവേണ്ടി രാധയും അഭിസരിച്ചപ്പോൾ അവക്ക് ഒരു ലക്ഷ്യമുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്നു താര ഒരു കാമുകനുവേണ്ടിയല്ല അഭിസരിക്കുന്നത്. ഒരാദർശത്തിനുവേണ്ടിയാണ്. ധനവാനും ദരിദ്രനുമില്ലാത്ത ഒരു സമുദായസൃഷ്ടിക്കുവേണ്ടി—സോഷ്യലിസ്റ്റ് ആദർശത്തിനുവേണ്ടി. അതാകട്ടെ, ആകാശത്തിന്റെ ഒരു കോണിൽ കാർമേഘപടലങ്ങൾക്കിടയിലൂടെ കാണപ്പെടുന്ന കൊച്ചു നക്ഷത്രംപോലെ അതിദൂരത്തിലുമാണ്.

എങ്കിലും അവളൊറ്റയ്ക്ക് അതിനെമാത്രമാശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്ന ആശ്വാസത്തോടെ നടക്കുകയാണ്.

സുരേശനിൽനിന്ന് അവൾ വളരെയൊക്കെ ആശിച്ചിരുന്നു. സംഘത്തിൽ ജയന്തനെക്കഴിച്ചു മറ്റാരെയെങ്കിലും അവൾ മാനിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ അതു സുരേശനെയാണ്. അയാളുടെ സന്മാഗ്ഗനിഷ്ഠയിൽ അവൾക്കു പരിപൂർണ്ണ വിശ്വാസമുണ്ട്. ഒരിക്കൽ ഗുണ്ടാകൾ അവളെ ആക്രമിച്ചപ്പോൾ രക്ഷിച്ചതും സുരേശനായിരുന്നു.

'നേരെ സുരേശന്റെ അടുത്തു ചെല്ലണം. തന്റെ കരുണകഥകളെല്ലാം അയാളോടു പറഞ്ഞു മനസ്സിന്റെ ഭാരം കുറയ്ക്കണം,' എന്നാണ് താര നിശ്ചയിച്ചതു്. പക്ഷേ, "ദൈവമന്യത്ര ചിന്തയേത്" എന്നാണല്ലൊ. തന്റെ മനസ്സിന്റെ ഉത്തരവാദിത്വം മാത്രമേ താരയ്ക്കുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. ദൈവത്തിന്റെ മനസ്സിലിരുന്ന 'അന്യത്ര'യെക്കുറിച്ചു് അവൾക്കൊന്നും അറിഞ്ഞുകൂടായിരുന്നു.

അവൾ വാതിലിനു സമീപമെത്തി. സ്വാതന്ത്ര്യത്തോടെ നിശ്ശങ്കം ഒരു സ്ത്രീ ചിരിക്കുന്ന ശബ്ദം അകത്തുനിന്നു വ്യക്തമായി കേട്ടു. ഗ്ലാസ്സുകൾ കൂട്ടിമുട്ടുന്നു. കപ്പിയിൽനിന്നു് എന്തോ ദ്രവപദാർത്ഥം ഒഴിക്കുന്നു. പിന്നീടു വ്യക്തമായ നല്ല ഇംഗ്ലീഷിൽ വിനോദങ്ങൾ പറയുന്ന ഒരു പുരുഷശബ്ദം കേൾക്കുന്നു. ആ പുരുഷശബ്ദം അവൾക്കു തിരിച്ചറിയാൻ കഴിഞ്ഞു. അതു സുരേശന്റെ ശബ്ദമായിരുന്നു.

ജിജ്ഞാസയോടെ കുറേക്കൂടി അടുത്തേയ്ക്ക് അവൾ നീങ്ങിനിന്നു. ആ സ്ത്രീ ആരെന്നറിയാൻ വളരെ ശ്രമിച്ചു. എന്നാൽ വെള്ളനിറവും കൈയില്ലാത്ത ബ്ലൗസും, നീണ്ടു വളയില്ലാത്ത കൈകളും, ചായംതേച്ചു മിനുക്കിയ കൂർത്ത നഖങ്ങളും മറുംകൊണ്ടു് ഒരു ആംഗ്ലോ ഇൻഡ്യൻ സ്ത്രീ

യാണെന്നാണ് അവൾക്കു തോന്നിയതു്. ക്രാപ്പുചെയ്ത ചെമ്പിച്ച മുടി കാറിൽ പറന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. സാരി അല്പം ഉലഞ്ഞമാതിരിയിരുന്നു.

ഒരു സോഫായിൽ രണ്ടുപേരും ചേർന്നു് ഇരിക്കുകയാണു്. പരസ്പരം കരം ഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു. ആ ഏകാന്തരംഗം കാണാൻ താര ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. സംസാരം കേൾക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. രണ്ടുപേരുടെയും ശബ്ദം ലഹരികൊണ്ടു് അല്പം പതറുന്നുണ്ടു്. സുരേശൻ പറഞ്ഞു: "മൈ ഡിയർ, ഇന്നത്തെ ദിവസം എത്ര സുന്ദരമാണു്!" സ്ത്രീ, "ഹാ, ഓ, ഉം," തുടങ്ങിയ ചില ശബ്ദങ്ങൾ മാത്രം പുറപ്പെട്ടവിച്ചു ഭാവങ്ങൾ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നതേയുള്ളു. ഇതിനിടെ രണ്ടുപേരും തമ്മിൽ എന്തോ വാദപ്രതിവാദമാരംഭിച്ചു. സ്ത്രീ അല്പം ഗൗരവപ്പെട്ട ദൂരെ മാറിനിന്നു. കോപിച്ചുകൊണ്ടു് അവൾ പറഞ്ഞു: "ഷഡപ്പു്, നിങ്ങൾ എന്നെ എന്താണു മനസ്സിലാക്കിയിരിക്കുന്നതു്? നിങ്ങളെപ്പോലെയുള്ള സോഷ്യലിസ്റ്റുകളിൽനിന്നു കൂടുതൽ മാന്യമായ പെരുമാറ്റമാണു ഞാൻ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നതു്. സ്ത്രീകൾക്കു തുല്യനില അനുവദിക്കാൻ പഠിപ്പിക്കുന്നവരാണു നിങ്ങൾ. ആ നിങ്ങൾതന്നെ ഇപ്പോൾ സ്ത്രീയെ വെറും ഭോഗവസ്തുവായിക്കരുതിയാണു പെരുമാറുന്നതു്!"

പൂർവ്വാധികം ആവേശത്തോടെ സുരേശന്റെ ശബ്ദമുയർന്നു: "നിങ്ങളെ സാധാരണസ്ത്രീകളിൽനിന്നു വ്യത്യസ്തയായിട്ടാണു ഞാൻ കരുതിയതു്. സ്വതന്ത്രമായി പെരുമാറുന്ന ഒരു സ്ത്രീയാണു നിങ്ങളെന്നു ഞാൻ വിചാരിച്ചു. ഇപ്പഴും നിങ്ങളുടെ മനസ്സിൽ ആ പഴഞ്ചൻപാതിവ്രത്യത്തിന്റെ..."

സ്ത്രീ:—പാതിവ്രത്യമൊന്നുമല്ല സുരേശൻ. എന്റെ

ഭർത്താവു് എന്നെ എന്നേ ഉപേക്ഷിച്ചുകഴിഞ്ഞു. എങ്കിലും ഒരു നിഷ്ഫ എന്ന പേരിൽ ഏതോ ഒന്നില്ലേ?

സുരേശൻ:—എന്തിനാണു് എന്നെ ഇത്രവളരെ ബുദ്ധിമുട്ടിക്കുന്നതു്. വിപ്ലവകാരികളായ നമ്മുടെ കാര്യമൊന്നും വിശ്വസിക്കാവുന്നതല്ലെന്നു നിങ്ങൾക്കറിയാം. നാളെ നമ്മെ സക്കാരു തൂക്കുമരത്തിലേറ്റിയെന്നുവരാം. പിന്നീടിരുന്നു നിങ്ങൾ ചിന്തിക്കും: 'ഒരു ഭ്രാന്തൻ വളരെ ആഗ്രഹിച്ചു. അവന്റെ അവസാനത്തെ ആഗ്രഹംപോലും സാധിച്ചുകൊടുക്കാൻ എനിക്കു കഴിഞ്ഞില്ല' എന്നു്.

സ്ത്രീ:—സുരേശൻ, നിങ്ങൾ ലഹരിയിൽ എന്തൊക്കെയോ പറയുകയാണു്. നിങ്ങളെപ്പോലെ വൈജ്ഞാനികമായി എല്ലാക്കാര്യങ്ങളും ചിന്തിക്കുന്നവക്കു ചേർന്ന വിഷയമല്ല 'റൊമാൻസ്.'

അവൾ 'ഫർ കോളറും' 'ഓവർകോട്ടും' എടുത്തു് ഇറങ്ങാനൊരുങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. 'വാനിറ്റി ബാഗും, ലേഡീസ് അംബ്രലായും' കൈയിലെടുത്തു.

ഇനി അങ്ങനെ വാതിൽക്കൽ നില്ക്കാൻ പറ്റുകില്ലെന്നു താരയ്ക്കു തോന്നി. സുരേശനെ അയാളുടെ തനിരൂപത്തിൽ അവൾ കണ്ടുകഴിഞ്ഞു. രാത്രിയിൽ അവിടെ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുക എന്നതും ഇനി അസാദ്ധ്യമാണു്. അവൾ പെട്ടെന്നിറങ്ങി ലതാവലയങ്ങൾക്കുള്ളിലേയ്ക്കു മറഞ്ഞു.

പോർട്ടിക്കോയിൽ ഒരു ചെറിയ 'ബേബി ഓസ്റ്റിൻ' കാർ നിന്നിരുന്നു. സുരേശൻ 'നൈറ്റ് ഡ്രസ്സോ'ടെ പുറത്തിറങ്ങിവന്നു. അയാളുടെ കൈയിൽ ഒരു 'പൈപ്പ്' എരിയുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ഇപ്പോഴും ആ സ്ത്രീയെ ശരിയായി കാണുവാൻ താരയ്ക്കു കഴിഞ്ഞിരുന്നില്ല. സുരേശൻ ഉറക്കെപ്പറഞ്ഞു: "ഉവ്വ്ശീ! ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കൂ. ഇന്നിവിടെ താമസിക്കൂ. ഞാൻ യാതൊരുപദ്രവങ്ങളും ചെയ്യു

കയില്ലെന്നു സത്യംചെയ്യാം. മഴവരാൻ തുടങ്ങുന്നു. രാത്രി വളരെയായി. ഇനി നിങ്ങൾ എങ്ങോട്ടു പോകുന്നു?''

താരയ്ക്കു മനസ്സിലായി, 'ഇതാണു് ഉവ്വശി. സോഷ്യലിസ്റ്റ്ഗ്രൂപ്പിലെ കലാകാരി. ഇവളെയാണു് പ്രതിഭാസമ്പന്നയെന്നു പലരും പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു നടക്കുന്നതു്.' മുമ്പുതന്നെ താരയ്ക്കു് ഉവ്വശിയെ ഇഷ്ടമല്ല. 'ഉവ്വശി'യുടെയും 'രചന'യുടെയും സാമർത്ഥ്യത്തിൽ അവൾക്കു് അവളറിയാതെതന്നെ ഒരു അവജ്ഞയും അസൂയയുമുണ്ടായിരുന്നു. അവരുടെ ജീവിതരീതികളും പ്രദർശനപ്രധാനമായ വസ്ത്രധാരണവും അണിഞ്ഞൊരുങ്ങലുകളും ഒന്നുംതന്നെ താരയ്ക്കിഷ്ടപ്പെട്ടിരുന്നില്ല. പക്ഷേ, അവൾ ആലോചിച്ചതിതാണു്, 'ഇത്ര അന്തസ്സുകെട്ട ഒരു സ്ത്രീയുമായി മദ്യപിക്കാനും ശൃംഗാരചേഷ്ടകൾ കാണിക്കാനും മാത്രം ഈ സുരേശനെന്തുപറ്റി?—സോഷ്യലിസത്തെയും നീതിശാസ്ത്രത്തെയുംകുറിച്ചു കഴിഞ്ഞദിവസം ദീർഘദീർഘമായി പ്രസംഗിച്ച സുരേശൻതന്നെയല്ലേ ഇതു്?—'

അല്പനേരത്തെ വാദപ്രതിവാദങ്ങൾക്കുശേഷം രണ്ടുപേരും കാറിൽക്കയറി ജൂഹുവിലേയ്ക്കുള്ള വഴിയേ യാത്രയായി. സുരേശനാണു് കാറോടിച്ചതു്.

താര ഒറ്റയ്ക്കു് ഒരു സൂട്ട്കേസുമായി അവിടെ നില്ക്കുകയാണു്. മുമ്പിൽ നീണ്ടുനിവർന്ന വഴി കിടപ്പുണ്ടു്. ശക്തിയേറിയ കാറു് പൊടിപറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു ചുറ്റിയടിക്കുന്നു. എങ്ങോട്ടു പോകണമെന്നു് അവൾക്കറിഞ്ഞുകൂടാ.

അവിടെത്തന്നെ ഇരുന്നാലോ എന്നവൾ ആലോചിച്ചു. സുരേശൻ തിരിയെ വരുമ്പോൾ സ്വീകരണമുറിയിൽ തന്നെ കണ്ടാൽ അത്ഭുതപ്പെട്ടുപോകും. ഉവ്വശിയേയും സുരേശനേയും താൻ ഒന്നിച്ചുകണ്ടതായി യാതൊരു വിധത്തിലും അറിയിക്കുകയും വേണ്ട. പക്ഷേ, പെട്ടെന്ന

വൾ ഓർത്തു, 'സുരേശൻ കൂടിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഞാൻ ഒറ്റയ്ക്കാണ്. ഉവ്വ്ശിയോട്ട് ഇങ്ങനെ പെരുമാറാൻ കഴിയുന്ന ആൾ എന്നോടെങ്ങനെയാണ പെരുമാറുന്നതെന്ന് ആരറിഞ്ഞു. ജലതരംഗത്തിന്റെ ഏഴു കോപ്പകളും യൂനാൻവീണയുടെ ഇരുപത്തിയൊന്നു കമ്പികളും കൈയില്ലുള്ള സംഗീതക്കാരനെപ്പോലെയാണ് പുരുഷൻ. സ്ത്രീയോ? അവൾ ഒറ്റക്കമ്പി (ഏക് താരാ) വീണയാണ്. അതു പൊട്ടിയാൽ ഒരു തടിമാത്രം ശേഷിക്കും. പക്ഷേ, ഈ ഉപമ ശരിയാണോ? സ്ത്രീ വീണയല്ലേ? തടികൊണ്ടും സംഗീതയന്ത്രം ഉണ്ടായിക്കൂടെ?

വെളിയിൽ അടിക്കുന്ന കാറ്റുപോലെതന്നെ ശക്തിയായി താരയുടെ മനസ്സ് ഇളകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. എന്തു ചെയ്യണമെന്ന് ഒരു തുമ്പും കിട്ടിയില്ല. 11 മണി രാത്രിയായി. ഒരു സൂട്ട്കേസും കുറച്ചു പണവുമായി അവൾ വീട്ടിൽനിന്നു പുറത്താക്കപ്പെട്ടു. പോലീസ് അവളെ അന്വേഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

ഒടുവിൽ, സംഘത്തിന്റെ പ്രധാനനേതാവും നായകനുമായ ജയന്തന്റെ വീട്ടിലേയ്ക്കു പോകാമെന്നവൾ തീരുമാനിച്ചു. അവിടെ നിശ്ചയമായും സുരക്ഷിതമായി താൻ സ്വീകരിക്കപ്പെടുമെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല.

അവൾ കാലുനീട്ടിവച്ചു നടന്നു. ആകാശത്തിലെ മേഘങ്ങൾക്കും അവളോടെതിർപ്പുണ്ടെന്നു തോന്നുമാറ് മഴ വീണുതുടങ്ങി. ജയന്തന്റെ വീട്ടിലേയ്ക്കു രണ്ടു ഫർലോങ്ങുണ്ട്. മഴ ശക്തിയായി പെയ്യു. അദ്ദേഹത്തിനെ വീട്ടിൽ കണ്ടെന്നും ഇല്ലെന്നും വരാം.

അവൾ ഒരു വലിയ മരത്തിന്റെ ചുവട്ടിൽ നിന്നു. വെള്ളം പാതകവിഞ്ഞൊഴുകി. വൃക്ഷത്തിൽനിന്നു തുള്ളികൾ വീണുകൊണ്ടിരുന്നു. ശീതവായു അവളുടെ നനഞ്ഞ

ശരീരത്തെയും തലമുടിയെയും തലോടി. ആ സ്പർശനം അവൾക്ക് ആനന്ദകരമായിത്തോന്നി.

ഈ സമയത്ത് ഒരു വലിയ ലോറി—പോലീസ് വാൻ—വളവുതിരിഞ്ഞു പാഞ്ഞുവന്നു. അതിന്റെ ലൈറ്റുകൾ വെള്ളത്തിൽ വെളിച്ചം വീശിക്കൊണ്ടു കടന്നുപോയി. കിതച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന താരയുടെ ഹൃദയം വീണ്ടും പൂർവ്വസ്ഥിതിയിലെത്തി. അവൾ ചിന്തിച്ചു, 'പോലീസിന്റെ പിടിയിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെട്ടു. ഒന്നാമതു ജയിൽ, രണ്ടാമതു പുരുഷന്മാർ. വിപ്ലവമാർഗ്ഗം സ്വീകരിക്കുന്ന അവളെപ്പോലെയുള്ള സ്ത്രീകൾക്കു മറ്റൊരു മാർഗ്ഗവുമില്ലേ?'

ശക്തിയായ മഴ നിന്നു. ചെറിയചെറിയ തുള്ളികൾ വീണുകൊണ്ടിരുന്നു. കാറ്റ് മേഘക്കൂട്ടങ്ങളെ ഛിന്നഭിന്നമാക്കി പറപ്പിച്ചു. അവയ്ക്കിടയിലൂടെ ചന്ദ്രൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അല്പമകലെ ജീവിതസഖിയായ വിശാഖനക്ഷത്രം പുഞ്ചിരിച്ചുകൊണ്ടു നില്പുണ്ട്. അവൾ ചന്ദ്രനോടു വളരെ അടുത്താണു നില്ക്കുന്നതെങ്കിലും അകന്നാണു കഴിയുന്നതു്.

താര പിന്നെയും ചിന്തിക്കുകയാണു്: 'ലോകത്തിലുള്ള എല്ലാ പുരുഷന്മാരും വഞ്ചകരായിരിക്കാം. എന്നാലും ജയന്തൻ അങ്ങനെയായിരിക്കയില്ല. അദ്ദേഹം ഉദാരചിത്തനും വിവേകവും അനുകമ്പയുമുള്ളവനും എന്നെ കളങ്കമില്ലാതെ സ്നേഹിക്കുന്ന ആദർശവാനുമാണു്.' ഇപ്പോഴും താരയുടെ ഹൃദയത്തിൽ ആദർശത്തിന്റെ മൂടൽമഞ്ഞു നിറഞ്ഞുകിടക്കുകയാണു്. അവളുടെ യുവത്വത്തിന്റെ ചെന്താമരപ്പൂ് അതിൽത്തന്നെ വികസിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അഭിലാഷങ്ങളുടെ സുഗന്ധം നാലുപാടും വ്യാപിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വീണ്ടും അവൾ ചന്ദ്രനെയും നക്ഷത്രങ്ങളെയും നോക്കി. ചന്ദ്രികയുള്ള രാത്രിയിൽ കൂട്ടുകാരികളുമായി ജലവിഹാരം

നടത്തിയിട്ടുള്ള സമയങ്ങളെക്കുറിച്ച് അവളോർത്തു. അന്ന് കവിതക്കാരിയായ ഒരു കൂട്ടുകാരി ചന്ദ്രനെയും നക്ഷത്രങ്ങളെയും കുറിച്ച് ഈ അർത്ഥത്തിൽ ഒരു പാട്ടുപാടി:

"ചന്ദ്രൻ ഒന്നേയുള്ളൂ. അയാളെ ആഗ്രഹിക്കുന്നവർ അനേകമുണ്ട്.

"വിശാഖനക്ഷത്രം അടുത്തുതന്നെയുണ്ട്; എങ്കിലും അകന്നാണ്. അയാൾ അടുത്തുണ്ടായിരിക്കണമെന്നേ അവൾക്കാഗ്രഹമുള്ളൂ.

"കുമുദിനി സരസ്സിൽ വിടർന്നുനില്ക്കുന്നു. പ്രതിബിംബത്തിലൂടെ അടുത്തെത്തിയിരിക്കുന്ന ചന്ദ്രൻ അവളുടെ ശരീരത്തെ സ്പർശിക്കുന്നതുകൊണ്ടു നാണിച്ചുനാണിച്ച് അവൾ പകുതി വിടർന്പാടെ നില്ക്കുകയാണ്.

"ചക്രവാകി ഹഠയോഗമഭ്യസിക്കുന്നു. അവൾ ചന്ദ്രനുവേണ്ടി തീക്കട്ടപോലും വിഴുങ്ങുന്നുണ്ട്.

"ഭാഗ്യംകെട്ട ചക്രവാകീ, നീയെന്തിനു് ഈ വേദന തിന്നുന്നു. ചന്ദ്രൻ ഉദിക്കുമ്പോൾ വേർപിരിഞ്ഞിരുന്നു വിലപിക്കുവാനേ നിനക്കു വിധിച്ചിട്ടുള്ളല്ലോ.

"സാഗരം പൗർണ്ണമിനാൾ തന്റെ തിരക്കൈകൾ നീട്ടിനീട്ടി തളർന്നു; ഫേനങ്ങളാകുന്ന മുത്തുകൾ കാഴ്ചവയ്ക്കാൻ. പക്ഷേ, ചന്ദ്രൻ സാധാരണഗതിയിൽ കടന്നുപോയി. അയാൾക്കു നില്ക്കാൻ പറ്റുകില്ല.

"ചന്ദ്രൻ ഒന്നേയുള്ളൂ. സ്നേഹിക്കുന്നവർ അനേകമുണ്ട്."

കൂട്ടുകാരി ഈ കവിത വളരെ വേദനയോടെയാണ് പാടിയതു്. വളരെ വികാരവായ്പോടെ അവളെഴുതിയതാണ്. മധുരമായി പാടിയിരുന്ന ആ കൂട്ടുകാരി 'സുധ' ക്ഷയരോഗം പിടിപെട്ടു മരിച്ചു. എങ്കിലും അവളുടെ സ്മരണ ആ ഗാനത്തിലൂടെ ഇന്നും അവശേഷിക്കുന്നു.

താരയുടെ ചിന്തകൾ തടവില്ലാതെ പൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. മഴ ഇപ്പോഴും പെയ്യുന്നുണ്ട്. അവൾ മുഴുവൻ നനഞ്ഞു. നനഞ്ഞ മുടിയുമായി ആ വസന്തദേവത മറെറാരു കെട്ടിടത്തിനു സമീപം ചെന്നുനിന്നു. അതു ജയന്തന്റെ രഹസ്യകേന്ദ്രമാണ്. അവൾ പുറത്തുകണ്ട ഇലക്ട്രിക് ബട്ടൻ അമർത്തി.

ഒരു ഭൃത്യൻ ഓടിയെത്തി ചോദിച്ചു: "ആരെ കാണണം?"

"ജയന്തനുണ്ടോ?"

"ഇല്ല," എന്നു പെട്ടെന്നു പറഞ്ഞിട്ടു സാധാരണ രീതിയിൽ കതകടച്ചു പോകാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ താര അയാളെ തടഞ്ഞു. ഒരു ചിറെറഴുതിക്കൊടുത്തുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഇതു് യജമാനന്റെ കൈയിൽ കൊടുക്കൂ."

"അദ്ദേഹം ഉറങ്ങുകയാണു്."

"ഉണർത്തിക്കൊടുക്കൂ. വളരെ അത്യാവശ്യമാണു്."

"അകത്തേയ്ക്കു വരൂ," അയാൾ ഭയന്നുഭയന്നു പറഞ്ഞു. ലൈറ്റിട്ടു. കസേരയിൽ അവളോടു് ഇരിക്കാൻ പറഞ്ഞിട്ടു് അകത്തേയ്ക്കുപോയി.

ഏതാണ്ടു പതിനഞ്ചുമിനിട്ടുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ കണ്ണു തിരുമ്മിക്കൊണ്ടു് ജയന്തൻ പുറത്തേയ്ക്കു വന്നു. താരയെക്കണ്ടു് വളരെ ആശ്ചര്യത്തോടെ ചോദിച്ചു:

"നിങ്ങളോ, ഇത്രരാത്രിയായിട്ടു്?"

വേലക്കാരനോടു് രണ്ടുകപ്പു കാപ്പി തയ്യാറാക്കാൻ പറഞ്ഞിട്ടു് അയാൾ താരയുടെ അടുത്തെത്തി അവളെ സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിക്കൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ആഹാ മുഴുവൻ നനഞ്ഞിരിക്കുന്നല്ലോ! വസ്ത്രങ്ങൾ മാറൂ. ആങ്, എന്റെ കൈയിൽ നിങ്ങൾക്കുതരാൻ സാരിയെവിടെയിരിക്കുന്നു?"

താര സൂട്ട്കേസ് ഉയത്തിക്കാണിച്ചു, "വിഷമിക്കണ്ട. ആവശ്യമുള്ള സാധനങ്ങളെല്ലാം എന്റെ പക്കലുണ്ട്. ഞാൻ അങ്ങയുടെകൂടെ താമസിക്കാൻ വന്നതാണ്."

ജയന്തന്റെ നെറ്റി അല്പം ചുളിഞ്ഞു. "എന്നുവച്ചാൽ? എനിക്കുതന്നെ താമസസ്ഥലമില്ലല്ലോ? മുങ്ങുന്ന മനുഷ്യൻ ഇടിഞ്ഞുവീഴുന്ന മൺകട്ടയിൽ പിടിച്ചു രക്ഷപ്പെടാനാഗ്രഹിക്കുന്നതുപോലെയാണിതു്."

അച്ഛൻ വീട്ടിൽനിന്നു് ഇറക്കിവിട്ട കഥകളെല്ലാം താര പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. അന്യപുരുഷന്മാരുമായി രാത്രിയിൽ അങ്ങുമിങ്ങും ചുറ്റിനടന്നുവെന്നതാണു് അവളുടെ കുറ്റം.

ജയന്തൻ പറഞ്ഞു: "ആദ്യമീ നനഞ്ഞ വസ്ത്രങ്ങളൊക്കെ മാറിയിട്ടു വരൂ. പിന്നീടു സംസാരിക്കാം."

മണി പന്ത്രണ്ടുകഴിഞ്ഞു. രണ്ടാമത്തെ നിലയിലുള്ള ഒരു മുറിയിൽ ജയന്തനും താരയും സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വളരെനേരം അങ്ങനെ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കാനവർക്കു തോന്നി. ജീവിതത്തിൽ ഇങ്ങനെ സംസാരിക്കാൻ ഒരു സന്ദർഭം ഇനി അവർക്കു കിട്ടിയില്ലെങ്കിലോ?

താര ചോദിച്ചു: "ജയന്തൻ, സ്വേച്ഛാവൃത്തിയാണു് നീതിയെന്നാണോ സോഷ്യലിസം പറയുന്നതു്? സ്ത്രീപുരുഷബന്ധം ഇങ്ങനെ സ്വതന്ത്രമായാൽ ദുരാചാരങ്ങൾ ഉണ്ടാകുകയില്ലേ?"

ജയന്തൻ ഗൗരവമായി, ശബ്ദം നിയന്ത്രിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "യാതൊരു രാഷ്ട്രീയപാർട്ടിക്കും ദുരാചാരങ്ങളെ പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കാൻ സാധ്യമല്ല. അതു്, അതിന്റെ ഉദ്ദേശത്തിനുതന്നെ വിപരീതമാണു്. സോഷ്യലിസം സമതത്തിനെ അനുകൂലിക്കുന്നു. പുരുഷനു നല്ലപോലെ സ്വാതന്ത്ര്യം സ്ത്രീക്കും അനുവദിക്കുകയാണു് അതിന്റെ ഉദ്ദേശം.

പുരുഷൻ സ്ത്രീയോട് ഒരു നായാട്ടുമൃഗത്തിനോടെന്നപോലെ, അഥവാ കേവലം ഭോഗവസ്തുവിനോടെന്നപോലെ പെരുമാറുക എന്നുവച്ചാലെന്താണർത്ഥം? അതു സാമന്തകാലത്തു നടക്കുമായിരുന്നു. ഇന്നു സ്ത്രീ സ്വതന്ത്രയാണ്.''

''ഇതെല്ലാം പുസ്തകത്തിൽ പറയുന്ന കാര്യങ്ങളാണ് ജയന്തൻ! പല കൂട്ടുകാരും സ്ത്രീകളോടു നിയന്ത്രണമില്ലാതെ പെരുമാറുന്നതു ഞാൻ കണ്ടിട്ടുണ്ട്.'' സുരേശന്റെയും ഉച്ചിയുടെയും കഥ പറയണമെന്നവൾക്കു തോന്നി. എങ്കിലും മിണ്ടിയില്ല.

''അതു വ്യക്തിഗതമായ ദുർബലതകളാണ്. അതിനെ നമുക്ക് രാഷ്ട്രീയത്തിലേയ്ക്കു വലിച്ചിഴയ്ക്കണ്ട. യഥാർത്ഥത്തിൽ രാഷ്ട്രീയത ഒരു സാമൂഹ്യപ്രതീകാരമാണ്. അതിൽ വ്യക്തിപരമായ അതൃപ്തികൾക്കും ആഗ്രഹങ്ങൾക്കും സ്വപ്നങ്ങൾക്കും മറ്റും ഇടംകൊടുത്താൽ നാം ഒരിക്കലും വിജയിക്കാൻപോകുന്നില്ല. വ്യക്തികളെയും അവരുടെ ദുർബലതകളെയുംകുറിച്ചു ശ്രദ്ധിക്കാൻ നമുക്കു സൗകര്യമില്ല. മുഴുവൻജനതയെ ശ്രദ്ധിക്കണം. താരാ, ചീത്തയാളുകൾ എല്ലായിടത്തും കാണും. അഥവാ ചീത്തത്തം ആരിലാണില്ലാത്തതു? ഞാനോ നിങ്ങളോ ദേവതമാരാണോ?''

താര അല്പം വല്ലാതായി: ''എന്നെ ലക്ഷ്യമാക്കി ഇങ്ങനെ ചോദിക്കത്തക്കവണ്ണം എന്തുതെറ്റാണ് എന്നിൽ നിന്നുണ്ടായിട്ടുള്ളതു?''

ജയന്തൻ സ്വതസ്സിദ്ധമായ രീതിയിൽ പറഞ്ഞു: ''ഇന്നുപകൽ ഹിമാംശു പറഞ്ഞു, ഇന്നലെ രാത്രിയിൽ നിങ്ങൾ രസികലാലുമൊന്നിച്ച് ലാൽബാഗിലുള്ള ആ മുറിയിൽ ഒറ്റയ്ക്കു കഴിച്ചുകൂട്ടി, എന്ന്. ഏകാന്തതയിലാണു മനുഷ്യന്റെ നീതിബോധം പരീക്ഷിക്കപ്പെടുന്നതു. രസികലാൽ എങ്ങനെയുള്ള ആളാണെന്ന് എല്ലാവർക്കുമ

റിയാം. അയാളുമായി ഒരു സ്ത്രീ രാത്രിയിൽ ഒറ്റയ്ക്കു കഴിച്ചുകൂട്ടിയെന്നുപറഞ്ഞാൽ.....എന്തിനാണധികം പറയുന്നതു്?"

താരയ്ക്കു കരച്ചിൽ അടക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ഇതുമാത്രമവൾ ചോദിച്ചു: "നിങ്ങളും എന്നെ സംശയിക്കുകയാണോ ജയന്തൻ?" അവൾ മുഖം തലയണയിലേയ്ക്കു കുനിച്ചു.

ജയന്തൻ അവളുടെ തലയിൽ കൈവച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "താരാ, ഞാൻ പറഞ്ഞതിൽ ആ ഉദ്ദേശമൊന്നുമില്ല. സ്ത്രീയുടെ ചരിത്രം അതിരഹസ്യമാണു്. തന്റെ മനസ്സിലുള്ളതിനെ മറച്ചുവയ്ക്കാൻ അവൾക്കു നന്നായിട്ടറിയാം. ഞാൻ എന്തെങ്കിലും പറഞ്ഞു നിങ്ങളെ വേദനിപ്പിച്ചെങ്കിൽ മാപ്പുതരു." സ്നേഹപൂർവ്വം അയാൾ അവളെ തലോടി.

അപ്പോഴും തേങ്ങിക്കരഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്ന അവളെ ആശ്വസിപ്പിക്കാനായി കരവലയങ്ങളിൽ പൊക്കിയെടുത്തു് അവളുടെ ഉണങ്ങിത്തുടങ്ങിയ കാർകൂന്തലിൽ അധരങ്ങൾ ചേർത്തുപിടിച്ചു. താരയുടെ ചൂടുനിശ്വാസം തന്റെ തുറന്ന കഴുത്തിൽ ഏറ്റതായി ജയന്തനനുഭവപ്പെട്ടു.

അവൾ പെട്ടെന്നു് ആവേശപൂർവ്വം ഒരുവശത്തേയ്ക്കു കുതറി മാറിനിന്നു. "ജയന്തൻ, നിങ്ങളും...നിങ്ങളിൽ നിന്നു ഞാൻ ഇതു പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല. എന്താണു നിങ്ങൾ ചെയ്തതു്? എന്റെ സ്വപ്നങ്ങൾ മുഴുവൻ തകർത്തുകളഞ്ഞല്ലോ."

ജയന്തൻ എഴുന്നേറ്റുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: "ഞാൻ പോകുന്നു. നിങ്ങൾ ഇവിടെ താമസിക്കു. ഇഷ്ടമുള്ളതുവരെ സുഖമായി താമസിക്കു. ഉച്ചമദ്ധ്യവസ്ത്രങ്ങളുടെ ചില 'കാംപ്ലെക്സു്' നിങ്ങളുടെ തലച്ചോറിലുണ്ടു്. വസ്ത്രങ്ങളെ

അനുസരിച്ചാണ് നീതിയനീതികളെക്കുറിച്ചുള്ള ഭാവന നില്ക്കുന്നത്. അതു മാറിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതാണ്. ഇന്നത്തെ അനീതി നാളത്തെ നീതിയായിത്തീരാം. എനിക്കു മാപ്പുതരൂ താരാ, ഞാൻ എന്റെ യാതനാപൂർണ്ണവും അതികഠിനവുമായ ജീവിതത്തിൽ എത്രകാലങ്ങൾക്കുശേഷമാണ് സുഖദമായ ഈ നാരീസ്പർശമനുഭവിച്ചത്. നാളെ രാവിലെ ഞാൻ പോകുന്നു. പിന്നെ നാംതമ്മിൽ കണ്ടെന്നും ഇല്ലെന്നും വരാം. നിശ്ചയമില്ല.''

'ഇതുതന്നെയാണു സുരേശൻ ഉർവ്വശിയോടും പറഞ്ഞതു',' താര ചിന്തിച്ചു: 'എല്ലാ പുരുഷന്മാരും ഈ മരണഭയം കാണിച്ച് സ്ത്രീകളെ ജയിക്കാനും സ്വാധീനപ്പെട്ടത്താനും ആഗ്രഹിക്കുന്നു. ഗുഹയിൽ താമസിച്ചിരുന്ന 'ആദാ'മിന്റെമേൽ കരടിയോ കടുവായോ ചാടിവീണപ്പോൾ ഭയചകിതയായ 'അവ്വാ' ആദാമിനെ രക്ഷിക്കാനായി അവനോടു ചേർന്നുനിന്നിരിക്കും. കുടുംബവും സമുദായവ്യവസ്ഥയും ഇതിൽനിന്നാണോ പുരോഗമിച്ചതു?'

'സ്ത്രീക്ക് ഇന്നത്തെ സമുദായവ്യവസ്ഥയിൽ—എന്നല്ല ഒരിക്കലുംതന്നെ—ഒറ്റയ്ക്കു കഴിയാൻ സാദ്ധ്യമല്ലേ?' എവിടെയോ ക്ലോക്കിൽ ഒരുമണിയടിച്ചു. അതിന്റെ പ്രതിധ്വനി നിശ്ശബ്ദതയെ കീറിമുറിച്ചുകൊണ്ട് മാഞ്ഞുമാഞ്ഞു പൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു.

താര, ജീവിതത്തിൽ ഇന്നുവരെ തന്നെ സമീപിച്ചിട്ടുള്ള യുവാക്കന്മാരെക്കുറിച്ചോർത്തു. ആലോചിക്കുംതോറും അനുകമ്പ അവളിൽ നിറഞ്ഞുവന്നു. 'ഈ കായ്മത്തിൽ ആ യുവാക്കന്മാർമാത്രമാണോ തെറ്റുകാർ? സ്ത്രീകളും അതിൽ തെറ്റുകാരല്ലേ? ഒറ്റക്കൈമാത്രം അടിച്ചാൽ ശബ്ദം കേൾക്കുമോ? ഈയലിന്റെ ചിറകുകൾ എരിയുന്നതിൽ ദീപത്തിന്റെ തെറ്റും അല്പമായിട്ടെങ്കിലുമില്ലേ? അതോ,

അതു് എപ്പോഴും പരിശുദ്ധവും അചഞ്ചലവുമാണോ? ചഞ്ചലത മുഴുവൻ എന്നും ശലഭത്തിന്റെമാത്രം ഭാഗ്യത്തിൽപ്പെട്ടതാണോ?'

എഴുന്നേറ്റു ഓടിച്ചെന്നു് ജയന്തന്റെ കാലുപിടിച്ചാലോ എന്നു താരയ്ക്കുതോന്നി. രസികലാൽ പെട്ടെന്നു തന്നെ പോയതും അവൾ കുളിമുറിയിൽ ഒളിച്ചതും, പേരറിഞ്ഞുകൂടാത്ത പാട്ടുകാരനായ ആ വിചിത്രമനുഷ്യനെ കണ്ടുമുട്ടിയതും മറ്റും അയാളോടു പറയാമെന്നവൾ വിചാരിച്ചു. സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ഒന്നിച്ചുതാമസിച്ചാൽ നമ്മുടെ സമുദായം കണ്ണുമിഴിക്കുകയും വിരൽചൂണ്ടുകയും ചെയ്യുന്നതിൽനിന്നു് സമുദായത്തിന്റെ വികൃതവും പഴകിദ്രവിച്ചതുമായ മലിനമനസ്സാണു പ്രകടമാകുന്നതു്. അതിൽ സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ എന്തിനു ഭയപ്പെടണം? സമുദായം പറയുന്നതു്, "വിവാഹസമ്പ്രദായം നിന്നുപോകും, കുട്ടംബവ്യവസ്ഥ തകരും" എന്നൊക്കെയാണു്. പക്ഷേ, അതെല്ലാം മാറിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. മാറുകതന്നെ ചെയ്യും. ഒരുത്തൻ സമ്പാദിച്ചുകൊണ്ടുവരികയും മറ്റുള്ളവർ അവനെ ആശ്രയിച്ചു ജീവിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന ഇന്നത്തെ ഏർപ്പാടു് ശരിയാണോ? ഇന്നത്തെ വ്യവസ്ഥയിൽ സ്ത്രീ വിവാഹംവരെ അച്ഛന്റെയും വിവാഹശേഷം ഭർത്താവിന്റെയും, ഭർത്താവു മരിച്ചാൽ പുത്രന്റെയും സ്വത്താണു്. സ്ത്രീയെ ഒരു ഭാരമായും ഭൃത്യവേല ചെയ്യേണ്ടവളായും മൃഗത്തിനെപ്പോലെ അധീനതയിൽ വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കാവുന്ന വസ്തുവായും കരുതുന്ന ഈ സംസ്കാരം എത്ര നികൃഷ്ടമാണു്.

'പുരുഷന്റെ ദാസ്യവൃത്തിയിൽനിന്നു്, ചിരന്തനമായ കാരാഗൃഹത്തിൽനിന്നു്, അജ്ഞാനത്തിന്റെയും അന്ധതയുടെയും സംസ്കാരത്തിന്റെ ഈ ശൃംഖലയിൽനിന്നു്

സ്ത്രീ സ്വതന്ത്രയാകണമെന്നു ജയന്തൻ പറയുന്നു. എന്താണ് ആ പറയുന്നതിന്റെ അർത്ഥം?'

'എങ്കിലും അദ്ദേഹവും ഹിമാംശു പറഞ്ഞതിനെ എങ്ങനെ വിശ്വസിച്ചു. എല്ലാ പുരുഷന്മാരും സംശയാലുക്കളാണോ?'

'പക്ഷേ, ജയന്താ, നിങ്ങൾ എന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ അന്യപുരുഷന്മാരെപ്പോലെ അല്ലായിരുന്നു. കുറെ വ്യത്യസ്തനായിരുന്നു.' അവൾ തന്നത്താൻ അറിയാതെ രവീന്ദ്രനാഥടാഗൂറിന്റെ ഒരു ഗാനം പാടി.

(അദ്ദേഹം ശയ്യയ്ക്കു സമീപമെത്തിയപ്പോൾ നീ ഉണർന്നില്ല. എന്തൊരുറക്കമായിരുന്നു, ഭാഗ്യംകെട്ടവളെ!

സ്വപ്നത്തിൽ അദ്ദേഹം അഴകായി പാടിയിട്ടുപോയി. അദ്ദേഹത്തിന്റെ മാലയെ സ്പർശിക്കുവാൻ നിന്റെ ഹൃദയത്തിനു കഴിഞ്ഞില്ല.)

മനസ്സിന്റെ ഈ വിഷമാവസ്ഥയിൽ എപ്പോഴാണവൾക്ക് ഉറക്കംവന്നതെന്നു മനസ്സിലായില്ല. രാവിലെ ഉണർന്നപ്പോഴേയ്ക്കു ജയന്തൻ പോയിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അവൾ ചെയ്യേണ്ട ജോലികൾ ഒരു കടലാസ്സിൽ എഴുതിവച്ചിരുന്നു—അവൾ സുരേശന്റെ അടുത്തുപോകണം. ഉഷ്ശിയുടെ കാറെടുത്തു് കുറെ രഹസ്യലഘുലേഖകൾ പല സ്ഥലങ്ങളിലെത്തിക്കണം—സുരേശനെയും ഉഷ്ശിയെയും അവൾ ഹൃദയംകൊണ്ടു വെറുക്കുന്നുവെന്നും, ഒരു കാരണവശാലും അവിടെ പോകാനവൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നില്ലെന്നും, ജയന്തൻ അവിടെയുണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ അയാളെ ധരിപ്പിക്കാനവൾ ആഗ്രഹിച്ചിരുന്നു.

പക്ഷേ, പ്രക്ഷോഭണം ഒരു സമുദ്രമാണു്. അനേകം വ്യക്തികൾ തിരമാലകൾപോലെ അതിൽ ഉയരുകയും താഴുകയുംചെയ്യും. ഒരു തിരയ്ക്കു് മറെറാന്നിനോടേറുമുട്ടി

നശിക്കാം. പാറക്കെട്ടിലടിച്ചു തകരാം. എന്നാലും അതിനു മറെറാരു തരംഗത്തിനെ യാതൊരുവിധത്തിലും വെറുക്കാനവകാശമില്ല.

താര എഴുന്നേറു് ഒരു യന്ത്രത്തെപ്പോലെ തന്റെ ജോലികളിലേർപ്പെട്ടു.

പക്ഷേ, ജോലികൾ ഹൃദയപൂർവ്വമല്ലാതെ ചെയ്യപ്പെട്ടപ്പോൾ തെറുകൾ സംഭവിക്കുകതന്നെ ചെയ്യുമല്ലോ. ഉർവ്വശിയെക്കാൾ ധീരമായി ജോലികൾ ചെയ്യുകാണിക്കണമെന്നു് ഈർഷ്യാജന്യമായ ഒരു വിചാരംകൂടി താരയ്ക്കുണ്ടായി. ഉർവ്വശി, പദ്മാ, രചന തുടങ്ങിയവരിൽനിന്നു താൻ വ്യത്യസ്തയാണെന്നും ജയന്തനോടു കൂടുതൽ അടുത്തു നില്ക്കുന്നതു താനാണെന്നും, താൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിശ്വാസപാത്രമാണെന്നും, പ്രക്ഷോഭണത്തിൽ ചില മുഖ്യകാര്യങ്ങൾ താൻ ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നും മനസ്സിലാക്കിക്കൊടുക്കണമെന്നവൾക്കുതോന്നി.

ഈ ചിന്തയിൽ അവൾ നടന്നു സുരേശന്റെ അടുത്തെത്തി. സംസാരത്തിൽ ഇങ്ങനെ ഒരബദ്ധം:

"സഹോദരാ, ഞങ്ങൾ രാപ്പകൽ ദേശത്തിനുവേണ്ടി പ്രവർത്തിക്കുകയാണു്. ജൂഹുവിലേക്കും മറ്റും പോകാറില്ല."

സുരേശനൊന്നു ഞെട്ടി. അയാളും തിരിച്ചടിച്ചു:

"ലാൽബാഗിൽ ഞങ്ങൾ ഒറ്റയ്ക്കു രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടാറില്ല, ഉല്ലസിക്കാൻ."

"ഷട്ടപ്പ് സുരേശ്," താരയ്ക്കു കോപംവന്നു. "അറിഞ്ഞുകൂടാത്ത കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു് അസംബന്ധം പറയരുതു്. അവിടെ ഞങ്ങളെ പോലീസ് എങ്ങനെ പിന്തുടർന്നിരുന്നുവെന്നു നിങ്ങൾക്കറിയാമോ?"

സുരേശൻ തീയിലെണ്ണയൊഴിച്ചു. "അതെ, പോലീസ് പിന്തുടർന്നുവെന്നു കള്ളം പറയാമല്ലോ. ഞാൻ പറയുന്നതു് 42–ലെ വിപ്ലവംകൊണ്ടു് മറെറാന്നും നടന്നില്ലെങ്കിലും വളരെ പ്രേമവിവാഹങ്ങൾ തീർച്ചയായും നടക്കുമെന്നാണു്. പ്രേമമല്ലാതെ മറെറാന്നും നിങ്ങളുടെ മനസ്സിലില്ലല്ലോ. ഞാൻ ഉവ്വ്വശിയെക്കണ്ടു. നിങ്ങൾ എത്രയോ ആഴമേറിയ കയത്തിലാണു് എന്നു് അവൾ പറഞ്ഞു. ചിമൂറിലും ബലിയായിലും എന്തു ശേഷിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു നിങ്ങൾക്കു് അറിയാമോ?"

സുരേശൻ മിണ്ടാതെ അകത്തേയ്ക്കുപോയി. ജയന്തന്റെ ആജ്ഞയനുസരിച്ചു് രഹസ്യലേഖനങ്ങളെല്ലാം താരയെ ഏൽപ്പിച്ചിട്ടു് ചെയ്യേണ്ട കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു് സംസാരിച്ചു.

'കാർ' എടുക്കാൻ അവൾക്കു് ഉവ്വ്വശിയുടെ വീട്ടിലേക്കുപോകണം. കടലാസുകൾ വളരെയുണ്ടായിരുന്നു. അതെല്ലാം സൂട്ടുകേസിലാക്കിക്കൊണ്ടു് അവൾ ലോക്കൽസ്റ്റേഷനിലേക്കു പോയി. ടിക്കറെറടുത്തുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ അവൾക്കു തോന്നി, ആരോ അവളെ പിന്തുടരുന്നുണ്ടെന്നു്. മനഃപൂവ്വം മറെറാരിടത്തേയ്ക്കു ടിക്കറെറടുത്തു് ടെയിനിന്റെ പുറകിലുള്ള ഒരു കോണിൽ പോയിരുന്നു. ടെയിൻ ഇളകിത്തുടങ്ങിയപ്പോഴേയ്ക്കു് സംശയിക്കപ്പെടാവുന്ന മൂന്നു നാലുപേർ ആമുറിയിൽ കയറി. അവൾ ഒരു വലിയ സ്റ്റേഷനിലിറങ്ങി. പുറകെ അവരും ഇറങ്ങി. രക്ഷപ്പെടാൻ ഒരു വഴിയും അവൾക്കു തോന്നിയില്ല. വേഗം നടന്നു സ്റ്റേഷനു വെളിയിലിറങ്ങി ടാമിൽ കയറി. ആ മനുഷ്യർ ടാമിലും വന്നുകയറി.

ഇനി അവളെന്തുചെയ്യും? കൈയിലുള്ള സൂട്ടുകേസിൽ വളരെ പ്രധാനപ്പെട്ട പല കടലാസുകളുണ്ടു്.

അവൾ ഒറ്റയ്ക്കായുള്ളൂ. എന്തായാലും അവൾ ഇൻഡ്യാഗേറ്റ്‌വരെ ടിക്കറ്റെടുത്തു.

സാധാരണയായി വൈകുന്നേരം നാല്–അഞ്ച് മണിസമയത്ത് ഇൻഡ്യാഗേറ്റിൽ ആളുകൾ കുറഞ്ഞിരിക്കും. അവൾ അവിടെയെത്തി കമ്പിയഴിയിൽ പിടിച്ചുകൊണ്ട് അതിനോട്ടു ചേർന്നുനിന്നു. അപ്പോഴേയ്ക്കും രണ്ടു നാലുപേർ ചുറ്റും വന്നുകൂടി. അവൾ ഒരു ചെറിയ വള്ളം വിളിച്ച് അതിൽ കയറി കുറച്ചുദൂരം തുഴഞ്ഞുപോകാൻ വള്ളക്കാരനോട് ആംഗ്യം കാണിച്ചു. "വേഗം പോ. പണമെത്രവേണമെങ്കിലും തരാം." അവൾ പറഞ്ഞു. വള്ളമിളകി. "ലൈറ്റ്ഹൗസ്‌വരെ പോകട്ടെ?" വള്ളക്കാരൻ ചോദിച്ചു. താര പറഞ്ഞു, "എങ്ങോട്ടെങ്കിലും പോ."

'മഫ്ത്തി'വേഷക്കാരായ പോലീസുകാരും വള്ളം പിടിക്കുന്നതു കണ്ടയുടനെ കൈയിലുണ്ടായിരുന്ന സൂട്ട്കേസ് അവൾ വെള്ളത്തിലെറിഞ്ഞു. കുറച്ചുസമയം നീന്തിക്കളിച്ചിട്ട് അതു കീഴ്പോട്ടു താണു. ആവശ്യമുള്ള സാധനങ്ങൾ പേഴ്സിലുണ്ട്. കായ്മായ കടലാസുകളെല്ലാം കളഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഇനി പോലീസ് വന്നു പിടിച്ചുകൊള്ളട്ടെ എന്ന ആശ്വാസത്തോടെ അവൾ ഒരു പുസ്തകമെടുത്തു വായിക്കാൻ തുടങ്ങി. വള്ളംതിരിച്ചുവിടാൻ തുടങ്ങിയ വള്ളക്കാരനു മനസ്സിലായില്ല, ഈ കൊള്ളാവുന്ന ആളുകൾ ഇങ്ങനെ പിന്തുടരുന്നതെന്തിനാണെന്നു്.

വള്ളം കരയ്ക്കടുക്കുന്നതിനുമുമ്പ് മറേറ വള്ളത്തിൽ നിന്നു് ഒരു 'വിസിൽ' കേട്ടു. എട്ടുപത്തു പോലീസുകാർ വള്ളം വളഞ്ഞു. മൂന്നുനാലുപേർ വള്ളത്തിലേയ്ക്കു ചാടിക്കയറി. അവർ താരയെ വിലങ്ങുവച്ചിട്ടു പറഞ്ഞു: "ഉം, നടക്കു്,"

താരയും വിചാരിച്ചു, 'എതിർത്തിട്ട പ്രയോജനമില്ല. ജീവിതത്തിൽ ഒരു പുതിയ അനുഭവംകൂടി നേടാം. ജയിൽജീവിതം. ഒരുകണക്കിനു വെളിയിലും ജയിലിനെക്കാൾ കൂടുതൽ അനുഭവമൊന്നുമല്ലല്ലോ അവൾക്ക്.'

ആദ്യമവളെ പോലീസ് ലാക്കപ്പിലേയ്ക്കു കൊണ്ടുപോയി. പരിശോധന നടത്തി. ഫോട്ടോയുമായി ഒത്തുനോക്കി ബോദ്ധ്യപ്പെട്ടു. അവളെ യർവാദാ ജയിലിലേയ്ക്കയച്ചു.

ആരോഹണാവരോഹണങ്ങൾ

താരയ്ക്ക് ജയിലിൽ ബി. ക്ലാസ്സുകിട്ടി. അത്രയ്ക്കോളം സുഖമാണ്. സത്യാഗ്രഹികളായ പല കൂട്ടുകാരികളും കൂടെയുണ്ട്. ആ തടിച്ച ഗുജറാത്തുകാരിയായ 'കാന്ത'യ്ക്ക് വീട്ടിൽനിന്നു് ആഹാരം കൊണ്ടുവരാനനുവാദമുണ്ട്. അവർ മൂന്നടി പൊക്കമുള്ള ഒരു തടിച്ച തുരുമ്പുപാത്രം നിറയെ ഭക്ഷണസാധനം വരുത്തി കൂട്ടത്തിലുള്ളവക്കെല്ലാം കൊടുക്കും. ശാന്ത, ഭജനകീർത്തനങ്ങൾപോലെ രായും പകലും രാഷ്ട്രീയഗാനങ്ങൾ പാടും. എപ്പോഴും നിരുന്മേഷയായി കഴിയുന്ന 'വരുണ' രാത്രിമുഴുവൻ നിലവിളിച്ചാണു കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നതു്. വൃദ്ധയും വിധവയുമായ 'കരുണ' ഇരുപതാമത്തെ വയസ്സുമുതൽ പലപ്രാവശ്യം ജയിലിൽ പോയതാണ്. ഇപ്പോൾ ജയിൽ അവക്ക് ഒരു വിനോദസ്ഥലമായിക്കഴിഞ്ഞു. ജയിലിലെ ലോകം അതിന്റേതായ ഒരു പ്രത്യേകലോകമാണ്. ആദ്യം രണ്ടാഴ്ചയോളം എല്ലാരുമായി ഒന്നിച്ചു കഴിയാനനുവദിച്ചിരുന്നു. ആ സമയത്തെ സ്മരണകൾ താരയുടെ ജീവിതത്തിൽ എക്കാലവും നിലനില്ക്കും.

താരയെപ്പോലെ എപ്പോഴും ആലോചനാനിമഗ്നരും, ഏകാകിനികളുമായിക്കഴിയുന്ന പെൺകുട്ടികൾക്ക് ആൾക്കൂട്ടങ്ങളിലും ഉത്സവങ്ങളിലും സമ്മേളനങ്ങളിലും മറ്റും പങ്കുകൊള്ളാൻ പ്രത്യേക താല്പര്യമുണ്ടായിരിക്കും. ആ ബഹളത്തിൽ കൂടിച്ചേർന്നു മനോവേദനകൾ മറക്കാനാണവർ കൊതിക്കുന്നതു്. ഉള്ളിലെ ബഹളത്തിൽനിന്നു രക്ഷപ്പെടാനായി പുറത്തെ ബഹളത്തിലേയ്ക്കു മന

സ്സിനെ വ്യാപരിപ്പിക്കുകയായിരിക്കും. ജനക്കൂട്ടങ്ങൾത ന്നെ പല തരത്തിലാണല്ലോ. ഒന്നു സഭാസമ്മേളനങ്ങളി ലെ ജനക്കൂട്ടം.അവിടെ മിക്കവാറും ഒരേതരത്തിലുള്ള ആ ളുകൾ ഒരേ ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി സമ്മേളിക്കുന്നു. ക്രമമായി അച്ചടക്കത്തോടെ ഇരിക്കുന്നു. മറെറാന്നു്, ഇതിനു നേരേ വിപരീതമായി ഉത്സവത്തിനു കൂടുന്ന കൂട്ടമാണു്. അവി ടെ യാതൊരുദ്ദേശവുമില്ലാതെ പോകുന്നു. ചെല്ലുന്നിട ത്തെല്ലാം പുതിയതും അനപേക്ഷിതവുമായ കാഴ്ചകൾ കാ ണുന്നു. ഇതിൽനിന്നെല്ലാം വ്യത്യസ്തമാണു്, ജയിലിലെ ഒരു മുറിയിൽ അടയ്ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ചെറുപ്പക്കാരികളും വൃദ്ധകളുമായ നാല്പതു പെണ്ണുങ്ങളുടെ ലോകം. അവരെ ല്ലാം ഒരേകുറ്റം ആരോപിച്ചു് അവിടെ കൊണ്ടുവരപ്പെ ട്ടവരാണു്. ഏതെങ്കിലും തരത്തിൽ 42–ലെ വിപ്ലവവു മായി ബന്ധപ്പെട്ടവരാണു് എല്ലാവരും. ഒരുത്തിയുടെ ഭ ത്താവു് രാജദ്രോഹിയാണെങ്കിൽ അവളെ പിടിച്ചു തട വിലാക്കും. പതിനൊന്നു വയസ്സുള്ള ഒരു പെൺകുട്ടി ശ ക്തിയേറിയ ചൂരൽപ്രഹരമേററിട്ടും കൈയിലിരുന്ന കൊ ടി ഉപേക്ഷിക്കാത്ത കുററത്തിനു് അതിനുള്ളിൽ അടയ്ക്ക പ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. ബോധംകെട്ടു് അവൾ വീണപ്പോഴും ആ കൊടി അവളുടെ സമീപം കിടന്നിരുന്നു. കുറച്ചുദിവസ ത്തെ വിശ്രമത്തിനായി ജയിലിൽ വന്ന ചില 'ഫാഷന ബിൾ' സത്യാഗ്രഹികളും അക്കൂട്ടത്തിലുണ്ടു്. കുട്ടികളെ ഭത്താക്കന്മാർ നോക്കിക്കൊള്ളും. ജയിലെല്ലാം ഒന്നു ക ണ്ടിട്ടു വരാം, (കാഴ്ചബംഗ്ലാവു കാണുന്നപോലെ) എന്നു വിചാരിക്കുന്നവർ. ഉന്നതാഭിലാഷങ്ങളുള്ള ഒന്നുരണ്ടു പ്രവർത്തകകളുമുണ്ടു്. അവരുടെ വിചാരം ഈ പ്രാവശ്യം ജയിലിൽ പോകുന്നതു് അടുത്ത പ്രാവശ്യത്തേയ്ക്കു് അസം ബ്ളിയിൽ ഒരുസീറ്റു റിസർവുചെയ്യുകയാണു് എന്നാണു്.

ഉറച്ച നാലഞ്ചു ഗാന്ധിവാദികളായ മഹിളകളുണ്ട്. രാപകൽ നിശ്ശബ്ദരായി കഴിഞ്ഞുകൂട്ടും. നാലഞ്ചു മണിക്കൂർ ദിവസം നൂലുനൂല്ക്കും. ഗീത വായിക്കും. ഒന്ന് ഒരു ബാലവിധവയാണ്. എപ്പോഴും അന്യസ്ത്രീകളുമായി കലഹിക്കുകയാണ് അവളുടെ ജോലി. ദേശം ആപത്തിൽ പെട്ടിരിക്കുമ്പോൾ ഈ സ്ത്രീകളൊക്കെ ഇങ്ങനെ ചിരിക്കുകയും രസിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതെങ്ങനെയാണെന്നുള്ളതാണ കലഹത്തിന്റെ കാരണം. കാളേജുകുമാരികളുണ്ട്. അവർ വല്ലതും വായിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും. മിക്കവാറും നോവലുകളോ സിനിമാമാസികകളോ ആയിരിക്കും. ജയിലിൽത്തന്നെ കിടന്നു മരിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ച് ഒരു വൃദ്ധ വന്നിട്ടുണ്ട്. അവരുടെ ഏകപുത്രനെ സർക്കാർ വെടിവെച്ചു കൊന്നു. അതുകൊണ്ട് സർക്കാരിന്റെ ചവിട്ടുപടിയിൽ തലതല്ലി അവർക്ക് ആത്മഹത്യചെയ്യണം. ഒന്നരണ്ട് പണക്കാരു കുട്ടികളുമുണ്ട് കൂട്ടത്തിൽ. അവർ ഖദർസില്ക്കുകൊണ്ട് ഇഷ്ടമുള്ളവക്കുവേണ്ടി വല്ലതും തയ്ച്ച് തങ്ങളുടെ വിലയേറിയ സമയം ചെലവാക്കുന്നു.

ഇത്രയും സ്ത്രീകൾ ഒന്നിച്ചു കഴിയുമ്പോൾ, അവിടെ ബഹളത്തിനു കുറവൊന്നുമില്ലെന്നു പറയണ്ടല്ലോ. ആഴ്ചയിലൊരിക്കൽ ബന്ധുക്കൾക്ക് എഴുത്തെഴുതാൻ അനുവാദമുണ്ട്. വലിയ വലിയ കവറുകൾ വരുന്നു, പോകുന്നു. ഒരെഴുത്തിൽത്തന്നെ എല്ലാ ബന്ധുജനങ്ങളെയും കുറിച്ചു നേഷിക്കുന്നു. എന്നുവേണ്ട അതുതന്നെ ഒരു വലിയ സംഭവമാണ്. ജയിലിലെ മറ്റൊരു [illegible] സന്ദർശകബഹളമാണ്. ചിലരുടെ [illegible]ലരുടെ സഹോദരങ്ങൾ വരുന്നു. [illegible]ൾ, ചിലരുടെ അയൽക്കാർ. ചില[illegible]ങ്ങൾ കൊണ്ടു

MUL
221820
221820
0152 : 3N17
UNIVERSITY LIBRARY

വരുന്ന വേലക്കാർ, ഇങ്ങനെ സന്ദർശകന്മാർ വന്നും പോയുമിരിക്കുന്നു.

ജയിലിലെ കാര്യപരിപാടികൾ ചട്ടപ്പടി നടക്കും. അതു് ഒരു മുഷിപ്പനാണു്. ആരോഹണാവരോഹണങ്ങളൊന്നുമില്ല. അല്പസമയത്തിനുള്ളിൽ എല്ലാ കായ്ങ്ങളും നടക്കുന്നു. രാവിലെയുള്ള ദിനചര്യകളെല്ലാം ഒൻപതുമണിക്കുമുമ്പു കഴിയണം. അതു കഴിഞ്ഞാൽ കാപ്പികുടിക്കാം. പിന്നെ പാത്രങ്ങളെല്ലാം അവരവർതന്നെ കഴുകി വൃത്തിയാക്കണം. 11½ മണിക്കു് ഉച്ചയൂണിനുള്ള മണിയടിക്കും. മൂന്നുമണിക്കു് സന്ദർശകന്മാർ വന്നുതുടങ്ങും. പിന്നെ ജയിൽമുറിയിൽ ഒരു തിരക്കാണു്. പാവപ്പെട്ട ജയിൽസൂക്ഷിപ്പുകാരി പകച്ചുനിന്നുപോകും. "സഹോദരിക്കു വായിക്കാൻ," എന്നുപറഞ്ഞു് ഒരുത്തിയെകാണാൻ വരുന്ന ലജ്ജാലുവായ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ ഒരു പുസ്തകം കൊടുക്കുന്നതും അതിൽനിന്നു വീഴുന്ന എഴുത്തു് സഹോദരി എടുത്തു് ജംബറിനകത്തു് ഒളിക്കുന്നതുംമറ്റും നോക്കിനിന്നു് അവർ ചിരിക്കും. അവരും ഒരു സ്ത്രീയല്ലേ? ഒരു ഹൃദയം അവർക്കുമുണ്ടല്ലോ? യുവത്വം കടന്നല്ലേ അവരും പോന്നതു്. അവർ ഒരു നെഴ്സായിരുന്നു. എന്തോ അപകടംപറ്റി. രക്ഷിക്കപ്പെട്ട. പിന്നീടാണു് ജയിലിൽ ഉദ്യോഗം സ്വീകരിച്ചതു്.

പണം മനുഷ്യനെക്കൊണ്ടെന്തും ചെയ്യിക്കുമല്ലോ. തടവും നിരോധനവുംകൊണ്ടു ബ്രിട്ടീഷുസക്കാർ ഇവിടെ ഉറച്ചുനില്ക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, എവിടെയൊക്കെയാണു്—ആരെയൊക്കെയാണു്—നിരോധിക്കുന്നതു്. ഭക്ഷണം കൊണ്ടുവരുന്നവർ, വിളമ്പുന്നവർ, അടിച്ചുതളിക്കുന്നവർ, തുടങ്ങി പലരില്ലേ? വേലക്കാർ, പത്രവില്പനക്കാർ, പാല്കാർ, പഴങ്ങൾ വില്ക്കുന്നവർ ഇങ്ങനെ ആരെ

യൊക്കെയാണ് ജയിലർ സൂക്ഷിക്കേണ്ടതു്! അവരെല്ലാം ജയിലിന്റെ ഗയിറ്റുവരെ മാത്രമേ വരാറുള്ള എങ്കിലും നാനാശ്രുപത്തിൽ ഇവരെല്ലാം അകത്തു കടക്കും. ഇക്കൂട്ടർ വഴിയായി ബാഹ്യലോകവുമായിസമ്പർക്കമുണ്ടായിരിക്കും. ഇടയ്ക്കുള്ള കതകു ബന്ധിച്ചിരുന്നാലും ഒരു മുറിയിൽ വീണവായിച്ചാൽ അടുത്ത മുറിയിലും അതിന്റെ നാദം കേറേശ്ശെയെങ്കിലും ചെന്നെത്തുമെന്നുള്ളതു നിശ്ചയമാണല്ലൊ.

ഇവിടെയെത്തി, ഈ ജയിൽമുറിയിൽ താമസിച്ചപ്പോൾ താരയ്ക്കു തോന്നി, 'മനുഷ്യർതമ്മിലുള്ള ബന്ധം ആത്മികമാണു്, ആത്മികം മാത്രമാണു്,' എന്നു ജയന്തൻ പറഞ്ഞതു് ഏറിയപങ്കും ശരിയാണെന്നു്.

ഒരുദിവസം ജയന്തൻ പിടിക്കപ്പെട്ടുവെന്നു് അറിവുകിട്ടി. അടുത്ത ദിവസമറിഞ്ഞു, ജയലിൽവച്ചു് ഏതോ വലിയൊരു നേതാവു മരിച്ചുവെന്നു്. വെളിയിൽ ശക്തിയായ ബഹളം നടക്കുന്നുവെന്നാണു് അതിനടുത്ത ദിവസം കേട്ടതു്.

പക്ഷേ, ജയിലിനകത്തെ കായ്പരിപാടികൾ ഒരു മാറ്റവുംകൂടാതെ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. മൂന്നുനാലു കൂട്ടുകാരികൾ മാപ്പുചോദിച്ചു രക്ഷപ്പെട്ടു. മാപ്പു ചോദിച്ചിട്ടായാലും ഈ ശ്വാസംമുട്ടുന്ന അന്തരീക്ഷത്തിൽനിന്നു പുറത്തു പോയാലെന്താണെന്നു് ഒരിക്കൽ താരയ്ക്കു തോന്നി. എന്നാലും അവൾ സർക്കാരിന്റെ നോട്ടപ്പുള്ളിയായിരിക്കും. അനങ്ങാനും തിരിയാനും സമ്മതിക്കപ്പെടുകില്ല. അപ്പഴോ?

അവൾ പുസ്തകം വായിക്കാനും എഴുത്തെഴുതാനുമാണു് സമയം ചെലവഴിച്ചിരുന്നതു്. എഴുത്തുകൾ തുറന്നേ അയയ്ക്കാനൊക്കൂ. സെൻസർ ചെയ്യും. അതുകൊണ്ടു് വെളിയിലെ കായ്ങ്ങൾ യാതൊന്നും എഴുതാൻ വയ്യ. മനോ

വിചാരങ്ങൾ മാത്രമെഴുതാം. പക്ഷേ, മനസ്സിലിരിക്കുന്നതെല്ലാം ആക്കാണവൾ എഴുതുന്നത്? അവളുടെ മനസ്സിനെ ശരിയായി കാണുന്നവർ ആരുണ്ട്? ജയന്തൻ! അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ച് ഒരു വിവരവുമില്ല. പിടികൂപ്പെട്ടുവെന്നും പിന്നെ ജയിൽചാടി രക്ഷപ്പെട്ടുവെന്നും കേട്ടു. പിന്നെ ആക്കാണെഴുതുക? അവളെപ്പറ്റി സ്മരിക്കുകപോലും ചെയ്യാത്ത അച്ഛനല്ലാതെ മറ്റാരും വീട്ടിലില്ല. അദ്ദേഹത്തിനെഴുതാൻ അവളുടെ അഹങ്കാരം സമ്മതിച്ചില്ല. പിന്നെ ശേഷിക്കുന്നത് കൂട്ടുകാരി സിന്ധു മാത്രമാണ്. വളരെ ദിവസങ്ങൾകൊണ്ട് അവൾക്കു ദീർഘമായ ഒരു കത്തു തയ്യാറാക്കി. ആ കത്തിലെ ചില ഭാഗങ്ങൾ ഇതാണ്:

പ്രിയ സിന്ധു,

നീ എന്നെ ദീപാളിക്കു വിന്ധ്യാചലത്തിലേക്കും അരവല്ലിയിലേക്കും ക്ഷണിച്ചിരുന്നല്ലൊ. ഇവിടെ ഞാൻ, മുകളിൽക്കാണുന്ന മേൽവിലാസത്തിൽനിന്നു വ്യക്തമാകുന്നതുപോലെ, മറ്റു പർവ്വതങ്ങളാൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിരിക്കയാണ്. നിനക്കു ദീപാവലിയുണ്ടായിരിക്കാം. ഇവിടെ ഞങ്ങളുടെ രാഷ്ട്രദീപം തടവിലാക്കപ്പെട്ടിരിക്കയാണ്. അതുകൊണ്ടു ഞങ്ങളുടെ ജാതകത്തിൽ ദീപാളിയും വെറും കറുത്തവാവാണ്.

നിരന്തരസ്നേഹത്തിലൂടെ ആന്തരികമായി ജ്വലിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതും എക്കാലത്തും അഖണ്ഡമായി നിലനിൽക്കുന്നതുമായ ഒരു ദീപമുണ്ട്. നമ്മുടെ അഭിവന്ദ്യയായ അമ്മയെ മോചിപ്പിക്കുമെന്നുള്ള പ്രതിജ്ഞയുടെ അചഞ്ചല ജ്വാലകളിലൂടെ അതു പ്രകാശിക്കുന്നു. ലക്ഷം കൊട്ടങ്കാറുകളടിക്കട്ടെ, അതു പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും.

ആ മഹത്തായ രാജ്യത്തിനോടുള്ള പ്രേമത്തിനപ്പുറം

ഏതു പ്രേമത്തിനാണ് അത്ഥമുള്ളതു്? ചെറുതും വലുതുമായ എല്ലാ മഹത്വങ്ങളും അതിൽ ചെന്നു ലയിക്കും. നമ്മുടെ ജീവിതസംഗീതത്തിന്റെ സഞ്ചാരസ്വരവും നമ്മുടെ ജീവിതചിത്രത്തിന്റെ വണ്ണപ്പകിട്ടും അതുതന്നെയാണു്. സിന്ധു! നീ നിന്റെ ഹൃദയത്തിലെ ഒരു സ്വരംകേട്ടു. തനിക്കിഷ്ടമുള്ളയാളിനെ വിവാഹംചെയ്യു. ഒരു ആരോഹണംവരെ ഉയർന്നു് അവിടെനിന്നു. അനേകവാദ്യങ്ങളുടെ, അനേകസ്വരങ്ങളുടെ, അനേകം ശ്രുതിയന്ത്രങ്ങളുടെ, മേളം നീ കേട്ടില്ല. സിന്ധു! അതു വൃന്ദാവനത്തിൽ ഞാൻ കേട്ടുകഴിഞ്ഞു. ഇപ്പോഴും കേൾക്കുന്നു. അതെനിക്കിഷ്ടമാണു്. ഈ സായാഹ്നത്തിൽ ഞാൻ എഴുത്തെഴുതിക്കൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ അപ്പുറത്തു് സന്ദർശനത്തിനു വന്നവർ യാത്രപറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. തേങ്ങിക്കരച്ചിലുകൾകൊണ്ടു് അന്തരീക്ഷം നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. എന്നെ സന്ദർശിക്കാൻ ആരും വരുന്നില്ല. ഞാൻ വീടിനോടു മട്ടത്തു് ആ മഹാസന്ദർശനത്തിനായി ലോകത്തിലേക്കു് ഇറങ്ങിയവളാണു്. യൂനാൻശില്പകലയുടെ സചിത്രചരിത്രത്തിൽ, ചെകുത്താനും ദേവനുമായുള്ള യുദ്ധത്തിന്റെ നടുക്കു തലമുടി അഴിച്ചിട്ടുനില്ക്കുന്ന ഒരു രൂപം—ശപിക്കപ്പെട്ട ഭൂമിയുടെ ആ പ്രതിമ നീ കണ്ടിട്ടുണ്ടല്ലൊ. ഈ സ്വരങ്ങൾ വളരെ കേട്ടുകഴിഞ്ഞ—വളരെപ്രാവശ്യം കേട്ടുകഴിഞ്ഞ ആ ഭൂമിയെപ്പോലെയാണു സിന്ധു, ഞാൻ.

അന്ധയായ നിയതിദേവിയുടെ പ്രതിമയെന്നപോലെ ആ വൃദ്ധ ചക്രായിൽ നൂൽനൂത്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അതിന്റെ 'കർകർ' ശബ്ദം ഇടമുറിയാതെ കേൾക്കുന്നുണ്ടു്. വെടിയേറ്റു മരിച്ച തന്റെ മകനെ ഓർത്തു് വേദനപ്പെട്ടന്ന അവർ ഇടയ്ക്കു പൊട്ടിക്കരയും. ആ കരച്ചിൽ പത്തുകൊല്ലത്തെ ദാമ്പത്യജീവിതത്തിനുശേഷവും ഒരമ്മയാ

കാൻ കഴിയാത്ത ഒരുത്തിയെ വേദനിപ്പിക്കുന്നു. ദരിദ്ര യായ ആ മിൽത്തൊഴിലാളിസ്ത്രീ ഇവിടെയെന്തിനു വന്നു? അവളുടെ ഈ ദേശപ്രേമം വെറും ആത്മികകാരണങ്ങളെ ആശ്രയിച്ചാണോ നില്ക്കുന്നതു്. പകൽ മുഴുവൻ ആഹാരം കഴിക്കുകമാത്രം ജോലിയായിരിക്കുന്ന ആ സോഫാനി (സോ ഫിന്റെ സ്ത്രീലിംഗം)ക്കു് ഇവിടെ വന്നതുകൊണ്ടെന്തുപ്ര യോജനമാണുള്ളതു്. സിന്ധു! വ്യക്തികൾക്കു തമ്മിൽ ആകർഷണവും പ്രേമവും മമതയും എല്ലാമുണ്ടു്. എങ്കിലും വ്യക്തിയുടെ മനസ്സിൽ സമുദായം—സമൂഹം—അതിനെ ക്കാൾ വലുതാണു്. രാഷ്ട്രത്തിലെയും മുഴുവൻ ലോകത്തി ലെയും മർദ്ദിതരോടുള്ള പ്രേമമുണ്ടല്ലൊ, ആ പ്രേമത്തിന്റെ അത്ഭുതകരമായ ജലപ്രവാഹത്തിൽ മറെറല്ലാ ക്ഷുദ്രവസ്തു ക്കളും മറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഇവിടെ എല്ലാം നടക്കുന്നതിങ്ങ നെയാണു്. എനിക്കു സുരേശനോടിഷ്ടമില്ല. പക്ഷേ, അ യാൾ എന്നെ ഇഷ്ടപ്പെടുന്നു. മായ സുരേശനെ സ്നേഹി ക്കുന്നു. എങ്കിലും അവളോടു സുരേശനു സ്നേഹമില്ല. ഉഷ്ണ ശിക്കു ഞങ്ങളെ മൂന്നുപേരെയും ഇഷ്ടമല്ല. എന്നാലും അ വൾക്കു ഞങ്ങളോടുകൂടി ജോലിചെയ്യുകയും ഞങ്ങളെ സ്നേ ഹിക്കുകയും ചെയ്തേ പററു. ഇങ്ങനെ ഒരു വശത്തു സ്നേഹ ത്തിന്റെ ഒരു വലിയ നദിയാണു്. അതു സ്നേഹത്തിന്റെ ചെറിയ ചെറിയ തോടുകളെയെല്ലാം തന്നിലേക്കു ലയി പ്പിക്കുന്നു. ആ സ്നേഹത്തിന്റെ പ്രാമാണ്യമതാണു്.

പക്ഷേ, ഇങ്ങനെയൊക്കെയാണെങ്കിലും, കോള കൊണ്ട സമുദ്രത്തിന്റെ തീരത്തു് ഉത്തുംഗതരംഗങ്ങളുടെ സംഗീതം ശ്രവിച്ചുകൊണ്ടു് ഇരിക്കുമ്പോഴും ചിലപ്പോൾ മനസ്സിനെ അസ്വസ്ഥതപ്പെടുത്തുന്ന വസ്തു എന്താണു്? ആ സമയത്തും പരിചിതമായ ഗ്രാമത്തിലെ കൊച്ചരുവി യുടെ കളകളശബ്ദം വീണ്ടും കേൾക്കാൻ ഹൃദയം വെമ്പു

ന്നല്ലോ. വ്യാപ്തി ഹൃദയത്തിനെ സന്തോഷിപ്പിക്കുമെന്നുള്ളതു തീർച്ചയാണു്, എങ്കിലും അതുകൊണ്ടു് ഹൃദയം നിറയുകയില്ല. ഹിമാലയപർവ്വതം കണ്ടാൽ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കാൻ തോന്നും. കണ്ണുകൾ അതിന്റെ മഞ്ഞണിഞ്ഞ ശിഖരങ്ങളിൽ തറച്ചുനിന്നുപോകും. എന്നാലും തന്റെ ഗ്രാമത്തിലെ കൊച്ചു കുന്നിൻചരിവുകളിൽ വണ്ണസുന്ദരങ്ങളായ പാറക്കല്ലുകൾ പെറുക്കി കളിക്കാനാണു് മനസ്സു കൊതിക്കുന്നതു്. വളരെ വലിയ വാദ്യയന്ത്രങ്ങൾ ചേർന്നുള്ള വൃന്ദഗാനങ്ങൾ കേട്ടിട്ടുണ്ടു്. ധാരാളം കേട്ടിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ, വർഷകാലം കഴിഞ്ഞു് അക്കരെ എങ്ങോ നിന്നു കേൾക്കപ്പെട്ടന്ന പുല്ലാങ്കുഴലിന്റെ വേദനാമയമായ ഗാനമുണ്ടല്ലോ, അതിന്റെ ആനന്ദം ഒന്നു വേറെതന്നെയാണു്.

ഞാനെന്തൊക്കെയോ വളരെ പറഞ്ഞു—സിന്ധു! ഇന്നത്തെ ലോകത്തിലെ ഏറ്റവും വലിയ പ്രശ്നം ഈ രണ്ടു വ്യക്തികളെ കൂട്ടിയിണക്കാൻ സാധിക്കാത്തതാണു്. ഈ വിടവു നികത്താൻ ഒരു മാർഗ്ഗമേയുള്ളു. ജയന്തൻ പറയുമായിരുന്നു: "മനുഷ്യനും മനുഷ്യനുമായുള്ള ബന്ധം കേവലം ധനപരമാണു്" എന്നു്. വളരെനാൾമുമ്പു കവി വസന്തു് പറഞ്ഞിരുന്നു: "മനുഷ്യനും മനുഷ്യനുമായുള്ള ബന്ധം പ്രേമസംബന്ധിയാണെ"ന്നു്.

പക്ഷേ, പ്രേമവും വില്പനസാധനമായിക്കഴിഞ്ഞുവെന്നു് ഈ ജയിലിൽ വന്നതിനുശേഷം ഞാൻ സ്പഷ്ടമായി മനസ്സിലാക്കി. വിലയനുസരിച്ചുള്ള പാലു്. വില കുറച്ചുചോദിച്ചാൽ വെള്ളം കൂടുതൽ ചേർത്തുതരും. ഇവിടെ പ്രേമത്തിന്റെ കഥയും അതാണു്. പണക്കാരനോടു് എല്ലാരും പ്രേമം കാണിക്കും. പാവപ്പെട്ടവനോടു കാണിക്കുന്ന പ്രേമത്തിൽ കുറച്ചു വെള്ളം ചേർക്കും.

അതിലും വിശേഷിച്ച് എന്നെപ്പോലെ വീട്ടിൽനിന്നു് ആട്ടിപ്പായിക്കപ്പെട്ട—സമുദായത്തിന്റെ അവഹേളനാപാത്രമായ ഒരുത്തിയുടെ കായ്ക്കും ഒരു പ്രത്യേകവിഷയമാണു്. അവളെ പ്രേമിക്കാൻ ആരുമില്ല. ഭാരതത്തിൽ സ്ത്രീ, പുരുഷന്റെ ഏകാധികാരത്തിൽപ്പെട്ട ഭോഗവസ്തുവാണു്. ഏതൊന്നുകൊണ്ടു നാം ആനന്ദിക്കാനാഗ്രഹിക്കുന്നുവോ അതിനു്, ആവശ്യമില്ലാത്ത ഒരു കായ്ക്കുമാണു് പ്രേമം. ആനന്ദം കിട്ടിയാൽമതിയെന്നാണു വിചാരിക്കുന്നതു്. പ്രേമം ഭാവിക്കുന്നതിൽനിന്നുപോലും ദുഷ്ടമായ ഭോഗാഭിലാഷമാണു് എത്തിനോക്കുന്നതു്. പച്ചപ്പുല്ലിനിടയിൽ പാമ്പിരിക്കുന്നതുപോലെ പുരുഷന്റെ പ്രേമത്തിൽ ഭോഗേച്ഛയാണു് ഒളിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ഞാൻ ഒരു ഭയങ്കര പുരുഷവിദ്വേഷിയായിക്കൊണ്ടിരിക്കയാണു്. കൂട്ടത്തൽ ദിവസം ഈ സ്ത്രീകളുടെകൂടെ താമസിച്ചാൽ ഒരു സ്ത്രീവിദ്വേഷിയും ആയിത്തീരുമെന്നു് ഞാൻ ഭയപ്പെട്ടുന്നു. ഒടുവിൽ മനുഷ്യവിദ്വേഷിയുമായേക്കാം....

ഇങ്ങനെ താരയുടെ മനസ്സിലെ ഭാവങ്ങൾ ആരോഹണാവരോഹണക്രമത്തിൽ സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ചിലപ്പോൾ എഴുത്തിന്റെ രൂപത്തിൽ അവയെ പ്രകടിപ്പിക്കും. ചിലപ്പോൾ കൂടെയുള്ള സ്ത്രീകളുമായി കലഹിക്കും. അതിന്റെ ഫലമായി അവൾക്കു തനിയെ ഒരു മുറി കിട്ടി. എഴുതാനും വായിക്കാനുമുള്ള സൗകര്യങ്ങളും കിട്ടി. ക്രമേണ താര തന്റെ ചിന്തകൾ ഡയറിയുടെ രൂപത്തിൽ എഴുതാനാരംഭിച്ചു. ഒടുവിൽ അവളുടെ പ്രിയംകരമായ ഏകകൃത്യം അതുമാത്രമായിത്തീർന്നു. വളരെക്കാലം ജയിലിൽ ഏകാന്തമായി കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടിവന്നവരുടെ മനസ്സു് ഒരു പ്രത്യേകതരത്തിലായിത്തീരുന്നു. അവർ എപ്പോഴും

ആലോചനയിൽ മുഴുകിക്കഴിയുന്നവരും വികൃതമനസ്കരുമായിത്തീരും.

ചിലപ്പോൾ താരയ്ക്കു തീരെ ഉറക്കം വരാറില്ല. നക്ഷത്രമെണ്ണിത്തന്നെ വെളുക്കുംവരെ കഴിച്ചുകൂട്ടും. ഇങ്ങനെ മൂന്നുമാസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരുദിവസം ജയിലിൽ ഒരു വിശേഷസംഭവമുണ്ടായി. ഉച്ചകഴിഞ്ഞു നാലുമണിക്കു് അവൾ ഉറക്കമുണർന്നപ്പോൾ, ആരോ അവളെക്കാണാൻ വന്നിരിക്കുന്നതായി ജയിലറുടെ മുറിയിൽനിന്നു് അറിയിപ്പുകിട്ടി. അവൾ ആരെയും കാണാനാഗ്രഹിക്കുന്നില്ലെന്നും, വന്നയാൾ മടങ്ങിപ്പോകാൻ പറഞ്ഞേക്കണമെന്നും മറുപടി കൊടുത്തയയ്ക്കാനാണു പെട്ടെന്നവൾക്കു തോന്നിയതു്.

എങ്കിലും ഉടനെ തോന്നി—ഏതെങ്കിലും സുപ്രധാനവാർത്തയുമായി ആരെങ്കിലും വേഷംമാറി വന്നിരിക്കുന്നതാണോ? വേഗം എഴുന്നേറ്റു ജയിലറുടെ മുറിയിലെത്തി. ജയിലർ പറഞ്ഞു: "കാണാൻ വന്നയാൾ അടുത്ത മുറിയിലുണ്ടു്. നിങ്ങളുടെ 'കസിൻ' ആണെന്നു പറഞ്ഞു. നിങ്ങളുടെ പേരു് താരാശങ്കറെന്നല്ലേ? അദ്ദേഹത്തിന്റെ പേരു് മിസ്റ്റർ 'ററീ. ശങ്ക' എന്നാണു പറഞ്ഞതു്. കണ്ടിട്ടുവരൂ. കഴിഞ്ഞ മാസത്തിൽ നിങ്ങളെ കാണാനാരും വന്നില്ല. അതുകൊണ്ടു സന്ദർശനത്തിനു് 40 മിനിട്ടെടുക്കാം.

ജയിലറുടെ ഈ കാരുണ്യത്തിൽ സന്തോഷിച്ചു് അവൾ സന്ദർശകമുറിയിലെത്തി. അവിടെ പല സ്ത്രീകളുമായി പലതരത്തിലുള്ള ആളുകൾ കൂടിക്കാഴ്ച നടത്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അതിലെങ്ങും പരിചയമുള്ള ഒരാളെ അവളാദ്യം കണ്ടില്ല. എന്നാൽ പെട്ടെന്നു്, ഷെർവാണി ധരിച്ചു്, അശ്രദ്ധമായ മുടിയും മുറുക്കിച്ചുവപ്പിച്ച അധര

ങ്ങളുമായി പ്രസന്നനായ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരൻ മുമ്പോട്ട വന്നു പറഞ്ഞു: "നമസ്തേ, താങ്കൾ മറന്നുപോയിരിക്കും. റേഡിയോ പ്രോഗ്രാമിനു് 'ലാൽബാഗിൽ' വന്നിരുന്ന താണു്. അതിനുശേഷം താങ്കളെ കണ്ടിട്ടില്ല."

താര മനസ്സിലായതായി ഭാവിച്ചു്, ഒന്നു പുഞ്ചിരിച്ചു. മനസ്സിൽ പറഞ്ഞു: 'ഓഹോ, ഇതു് ആ കിറുക്കൻ പാട്ടുകാരനാണല്ലോ. ഇയാളാണോ കാണാൻ വന്നിരിക്കുന്നതു്?'

"അന്നു താങ്കൾ എന്റെ പാട്ടു കേട്ടുകാണുമോ എന്തോ? ഇപ്പോൾ വിശേഷിച്ചു കാര്യമൊന്നുമുണ്ടായിട്ടല്ല. ഞാൻ അന്നത്തേതിനുശേഷം താങ്കളെപ്പറ്റി അന്വേഷിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. താങ്കളൊന്നും പറഞ്ഞില്ലല്ലോ. പിന്നീടു് പത്രങ്ങളിൽ താങ്കളുടെ ഫോട്ടോയോടുകൂടി, താങ്കൾ പോലീസുകാരെ കബളിപ്പിച്ച രസകരമായ കഥ വായിച്ചു." ചുറുചുറുപ്പോടെ നോക്കി ശബ്ദമടക്കിക്കൊണ്ടു് അയാൾ പറഞ്ഞു: "സമുദ്രത്തിൽ ഒരു മൈലോളം നീന്തിരക്ഷപ്പെടാൻ ശ്രമിച്ചതും ഒടുവിൽ പോലീസു് പിടികൂടിയതും മറ്റും.....

"നിശ്ചയമായും അന്നു 'ലാൽബാഗിൽ' വച്ചു കണ്ട സ്ത്രീതന്നെയാണിതു്, എന്നു ഞാൻ തീരുമാനിച്ചു. ഇപ്പോൾ ഇവിടെവന്നു കണ്ടതോടെ ഞാൻ വിചാരിച്ചതു ശരിയാണെന്നു തെളിഞ്ഞു."

താര ഒരു രസമില്ലാത്ത സ്വരത്തിൽ ചോദിച്ചു: "അപ്പോൾ താങ്കൾ വന്നതു്, വെറുതെ ആളിനെ കണ്ടു മനസ്സിലാക്കാൻ മാത്രം?"

ശ്രീമാൻ കലാകാരൻ ഏറ്റവും അശ്രദ്ധനായിട്ടു പറഞ്ഞു: "എന്തു സാധനത്തിനെയാണു് അന്വേഷിക്കുന്ന

തെന്നു് അറിഞ്ഞുകൂടാ. എങ്കിലും ഹൃദയം ആ സാധന ത്തിനെ തേടി അലയുകയാണു്."

താര:— ഞാൻ സാധനമൊന്നുമല്ല. എന്നെക്കൊണ്ടു മറുവല്ല കാര്യങ്ങളുമുണ്ടോ? എനിക്കു വല്ലതും കൊണ്ടുവ ന്നിട്ടുണ്ടോ?

കലാകാരൻ അല്പം സങ്കോചത്തോടെ ചോദിച്ചു: "ജയിലിൽ ആരെയെങ്കിലും കാണാൻ വരുമ്പോൾ വല്ല തും കൊണ്ടുവരുന്ന പതിവുണ്ടോ? രാജാവിനെയും ദൈവ ത്തിനെയും ഗുരുവിനെയും കാണാൻ വെറുംകൈയോടെ പോകരുതെന്നു പൂർവ്വികന്മാർ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ ദൈവമില്ലല്ലോ. ആങ്, പിന്നെ, (പോക്കറ്റു തപ്പി ഒന്നു മടിച്ചു്) താങ്കൾക്കു് അത്തിപ്പഴം ഇഷ്ടമാണോ? വഴിക്കു കുറച്ചു വാങ്ങി തിന്നുകൊണ്ടു വരികയായിരുന്നു. എട്ടുപ ത്തെണ്ണം ബാക്കിയുണ്ടു്. വിരോധമില്ലെങ്കിൽ എടുക്കാം."

അയാൾ കൈലേസു് വിതിർത്തു് കുറച്ചു് അത്തിപ്പഴം താരയ്ക്കു കൊടുത്തു. അവളതു വാങ്ങി. ലോഹ്യം ഒന്നും വി ചാരിക്കാതെ അതു തിന്നാമെന്നു വിചാരിച്ചു. പക്ഷേ, അവളുടെ സംസ്കാരം അതു സമ്മതിച്ചില്ല. ബാല്യത്തിൽ പഠിച്ചിരുന്ന മിഷനറിസ്കൂളിൽവച്ചു് ഒളിച്ചു പഴം തിന്ന തിനവൾ ശിക്ഷ വാങ്ങിച്ചിട്ടുണ്ടു്. മോഷ്ടിച്ചു ഫലം തി ന്നതാണു് ആദ്യത്തെ പാപം. സകല നീതികളുടെയും അ നീതികളുടെയും കഥ അവിടെനിന്നാണു് ആരംഭിച്ചതു്. അന്നു് 'അവ്വാ' പഴംപറിച്ചു തിന്നിരുന്നില്ലെങ്കിൽ ഇന്നു് ഇത്രയും വിഷസർപ്പങ്ങൾതന്നെ ഉണ്ടാകുമായിരുന്നില്ല. കലാകാരൻ നിർത്താതെ സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു—

"താങ്കൾ 'ശൃംഖല'യുടെ വിശേഷാൽപ്രതി വായി ച്ചില്ലല്ലോ? അതിൽ താങ്കളുടെ ജീവചരിത്രം ചേർത്തിട്ടു ണ്ടു്. താങ്കളെ തികച്ചും ഒരു സക്സസ്കാരി താരാബായി

ആക്കിയിരിക്കയാണ്. അതിൽ എഴുതിയിരിക്കുന്നു: 'താങ്കൾ തലമുടികൊണ്ടു കാളവണ്ടി വലിക്കും, നീന്തലിൽ താങ്കൾ...'"

താരയ്ക്ക് ഉള്ളുകൊണ്ടു ചിരിവന്നു. അവളുടെ സങ്കോചം തെല്ലു മാറി. അവൾ ചോദിച്ചു: "വെളിയിൽ രാഷ്ട്രീയവൃത്തമാനങ്ങൾ വല്ലതുമുണ്ടോ? ഇവിടെ പത്രങ്ങൾപോലും കിട്ടുന്നില്ല."

"പ്രക്ഷോഭണമെല്ലാം തണുത്തുതുടങ്ങി. അക്രമപ്രവർത്തനങ്ങളെ, ഗാന്ധിജി ഒരു പ്രസംഗത്തിൽ വളരെ എതിർത്തിരിക്കുകയാണ്. സോഷ്യലിസ്റ്റുകൾതന്നെ രണ്ടു ചേരിയായി. ഒരുകൂട്ടർ പ്രക്ഷോഭണം തുടരണമെന്നും മറെറാരുകൂട്ടർ അഹിംസാമാർഗ്ഗം സ്വീകരിക്കണമെന്നും വാദിക്കുന്നു."

"ഉം," താര ചോദിച്ചു: "ജയന്തനെപ്പറ്റി വല്ല വിവരവും...?"

"അയാൾ ഒളിച്ചോടി. പക്ഷേ, സത്യംപറഞ്ഞാൽ എനിക്ക് ഈവക കാര്യങ്ങളിൽ യാതൊരു താൽപര്യവുമില്ല. ആദ്യം നാം കണ്ടപ്പോൾ എന്നെ ശകാരിച്ചല്ലോ, രാജ്യത്തിൽ അഗ്നിജ്വാല ഉയരുമ്പോൾ ഞാൻ പാട്ടപാടുന്നുവെന്നും മറും? അതു് എനിക്കല്പം വല്ലാതെ തോന്നി. പിന്നെ പത്രങ്ങൾ വായിക്കും. എന്നാലും ഞാൻ വീണ്ടും ആ രാഗങ്ങളുടെ ലോകത്തിലേയ്ക്കു പോകും. ജീവിതത്തിലെ പതിനഞ്ചുവർഷങ്ങൾ ഇതിനായി ചെലവഴിച്ചു. ഇനി ഈ സ്വഭാവം മാറുകില്ല."

"അപ്പോൾ താങ്കൾ പരമ്പരയാ പാട്ടുകാരനാണോ?"

"അതേ. ഏതാണ്ടങ്ങനെതന്നെയാണ്. ഞങ്ങളുടെ അപ്പൂപ്പന്റെ ഗുരു താൻസേനിന്റെ വംശത്തിൽപ്പെട്ട—"

ഇങ്ങനെ പത്തു മിനിട്ടോളം ആ കലാകാരൻ സംസാ

രിച്ചു. അതെല്ലാം അർത്ഥശൂന്യമായി താരയ്ക്കു തോന്നി. എങ്കിലും കേൾക്കാനവൾക്കിഷ്ടമായിരുന്നു. അവൾ വിചാരിച്ചു: 'രാഷ്ട്രീയകായ്മയാലെന്താ, സംഗീതമായാലെന്താ, ആത്മാർത്ഥത എന്നൊന്നുണ്ട്. അതില്ലാതെ ഈ സിദ്ധിയൊന്നും ഉണ്ടാകുകയില്ല. ഞാനാണെങ്കിൽ എന്തൊരു ഭാഗ്യഹീനയാണ്. ജയിലിൽവന്നു് മൂന്നുമാസം തികയുന്നതിനുമുമ്പു്, ഏഴുമാസം തികയുന്നതെന്നാണെന്നു കണക്കുകൂട്ടിത്തുടങ്ങി. പോലീസിനു് എൻെറമേൽ ഒരു ചാർജ്ജും ചുമത്താൻ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. ഒരുപക്ഷേ, മോചിപ്പിച്ചിട്ടു് 'വേറെയാരുണ്ടു് ഇവരുടെകൂടെ' എന്നറിയാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നുണ്ടായിരിക്കും. എങ്ങനെയെങ്കിലും മോചനംകിട്ടിയാൽ ഈ ആത്മവഞ്ചനാപൂർണ്ണമായ രാഷ്ട്രീയമുപേക്ഷിച്ചിട്ടു് ഞാൻ സന്ന്യസിക്കും. മെഡിക്കൽ വിദ്യാഭ്യാസം പൂർത്തിയാക്കി വല്ല ഗ്രാമത്തിലുംപോയി താമസിക്കും. പാവങ്ങൾക്കു ചികിത്സാസഹായങ്ങൾ ചെയ്തുകൊടുക്കും.' താര വളരെയേറെ ചിന്തിച്ചു. സമുദ്രംപോലെ അവളുടെ ഹൃദയം അലയടിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

ഒടുവിൽ സംഭാഷണംചെന്നു നിന്നതിവിടെയാണു്, "അപ്പോൾ നാലുമാസം കഴിഞ്ഞാൽ താങ്കൾ സ്വതന്ത്രയാകും. വളരെ സന്തോഷം. താങ്കളെ ഒരിക്കൽ പാട്ടുപാടികേൾപ്പിക്കണമെന്നു് എനിക്കു വളരെ ആഗ്രഹമുണ്ടു്. താങ്കൾക്കു ലളിതകലകളിൽ വളരെ താൽപര്യമുണ്ടെന്നും കവിത എഴുതുമെന്നും മറ്റും താങ്കളുടെ ജീവചരിത്രത്തിൽ എഴുതിയിരുന്നു."

താര തുറന്ന മനസ്സോടെ ഒരിക്കൽക്കൂടി ഉറക്കെ ചിരിച്ചു. "കവിതയോ? സക്സ്സ്കാരി താരാബായിയോ? നല്ല ചേർച്ച." അവൾ പറഞ്ഞു: "അതെ, ഞാനൊന്നു സ്വതന്ത്രയാകട്ടെ. നിശ്ചയമായും താങ്കളുടെ പാട്ടു കേൾ

ക്കാം! പക്ഷേ, താങ്കൾ ഈ പാട്ട് ജനങ്ങൾക്കുപയോഗമുള്ളതാക്കിത്തീർക്കണം. വെറും 'തന്നന്നന്നാ'കൊണ്ട് ഈ ദരിദ്രമായ രാജ്യത്തിലെ ജനങ്ങൾക്കു വയറുനിറയുമോ?"

ഭാഗവതർ പറഞ്ഞു: "വയറു നിറഞ്ഞില്ലെങ്കിലും ഹൃദയം നിറയുമല്ലോ. എല്ലാവരും വയറിൻറെപുറകെ ഓടിനടന്നാൽ ഹൃദയം പട്ടിണിയായിപ്പോകും. തന്നെയല്ല, വയറ് എങ്ങനെയെങ്കിലും നിറയ്ക്കും. ഹൃദയത്തിന്റെ കഥ അതല്ല. ഞങ്ങൾ ഇപ്പോൾ ഒരു നാടകക്കമ്പനി നടത്താനാലോചിച്ചുവരികയാണ്."

നാല്പതുമിനിട്ട കഴിഞ്ഞു. ഭാഗവതർ യാത്രയായി. താരയുടെ 'കസിൻ' ആകാൻവേണ്ടി അയാൾ 'റ്റി. ശമ്പ' എന്ന കള്ളപ്പേരു സ്വീകരിച്ചതായിരുന്നു. ഇത്തവണത്തെ സന്ദർശനം, കഴിഞ്ഞതിനേക്കാൾ മെച്ചമായി. താരയുടെ മനസ്സിൽ അയാളുടെ വ്യക്തിത്വം നല്ലതുപോലെ പതിഞ്ഞു. കുറഞ്ഞപക്ഷം, കൊച്ചുകുട്ടികളെപ്പോലെ സരളവും നിഷ്കളങ്കവുമായ ശീലവും വിദൂരദർശിയായ ഭാവുകതയും അവളെ ആകർഷിച്ചു. പക്ഷേ, ഈ പ്രാവശ്യവും അയാളുടെ പേരു ചോദിക്കാനവൾ മറന്നുപോയി. ആ പേരു പറയാത്ത ആളിനു തന്നോടെന്തൊരു കരുണയാണ്!

അവൾ 'എയിംഗത്സി'ന്റെ 'ഒറിജിൻ ഓഫ് ഫാമിലി' എന്ന പുസ്തകം വായിക്കുകയായിരുന്നു. ശാരീരികമായ വാസനയിൽനിന്നാണ് എല്ലാ പ്രേമങ്ങളും ഉത്ഭവിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നു് അതിൽ അദ്ദേഹം എഴുതിയിട്ടുണ്ട്. ജനസമുദായം സുസംസ്കൃതമാകുംതോറും വിവാഹസമ്പ്രദായവും മാറിവരുന്നു. ആദ്യം സംഘവിവാഹമായിരുന്നു. പിന്നീട് ജോഡികളായി. ഇപ്പോൾ ഏകപത്നീവിവാഹം നടപ്പിലായി. എയിംഗത്സ് പറയുന്നതനുസരിച്ച് അന്തി

മാവസ്ഥയിൽ മാത്രമേ യഥാർത്ഥമായ പ്രേമഭാവന ഉണ്ടാകൂ. ഇന്നുവരെ ഉണ്ടാകാത്ത ഒരു പ്രശ്നം കുമാരി താരയുടെ മനസ്സിൽ തലപൊക്കിവന്നു. സ്ത്രീയുടെ ജീവിതത്തിനു് ഇതാവശ്യമാണോ? അവളുടെ മാതൃത്വത്തിന്റെയും സ്ത്രീത്വത്തിന്റെയും പൂർണ്ണത ഇതാണോ?

അഥവാ സ്ത്രീയുടെ വിവാഹം ഒരു ശൃംഖലയാണു്, ഒരു തടസ്സമാണു്, ഒരുപദ്രവമാണു്.

വിവാഹമെങ്ങനെയാണു വേണ്ടതു്? പ്രേമവിവാഹമോ, അതോ പരസ്പരധാരണയിൽ രണ്ടു വ്യക്തികൾ തമ്മിൽ ചെയ്യുന്ന തീരുമാനമോ—അഥവാ ദേവബ്രാഹ്മണസമക്ഷത്തിൽ അഗ്നിസാക്ഷിയായി നടത്തപ്പെടുന്ന പാണിഗ്രഹണമോ—? അതോ...

ഛേ, ഛേ! താരയുടെ ഉൽബുദ്ധമായ മനസ്സു് പിന്നെയും വിളിച്ചുപറഞ്ഞു: 'വിവാഹം ബന്ധനമാണു്. അവൾ വിവാഹം ചെയ്യുകയില്ല. അവൾ സാമൂഹ്യസേവനം ചെയ്യും. രാഷ്ട്രം സ്വതന്ത്രമാകാതെ അവൾക്കു വിവാഹം വേണ്ട.' പിന്നീടു് ജനലിന്റെ അടുത്തുചെന്നു് അവൾ നിരുദ്ദേശമായി ആകാശത്തിലേയ്ക്കു നോക്കി. അതേപ്രതിബിംബംപോലെ അവളുടെപ്രിയപ്പെട്ട തോഴനായ ഒറ്റനക്ഷത്രം ആകാശത്തിൽ അവളെനോക്കി പുഞ്ചിരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. 'എനിക്കു മനസ്സിലായി, നിന്റെ ഹൃദയംകവർന്ന കള്ളനെ ഞാൻ കണ്ടുപിടിച്ചു' എന്നുപറഞ്ഞു് അതു് അവളെ ശുണ്ഠിപിടിപ്പിക്കുകയാണെന്നു തോന്നും. 'കൊച്ചു കുരുവീ! ഒരു കൂടില്ലാതെ നീ എവിടെപ്പാർക്കും? വീടില്ലാതെ ഏതെങ്കിലും മരപ്പൊത്തിൽ, കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുന്ന കഠിനചിത്തനായ ഒരു തത്തയാണോ നീ? ഏകാകിനിയായി, ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടവളായി സപ്തർഷികൾക്കിടയിൽ കഴിയുന്ന അരുന്ധതിയാണോ നീ? അല്ല താരേ.'

പുരാണങ്ങളിലെ താരകളുണ്ടല്ലോ,—ചന്ദ്രനോട്ടകൂടി രമിച്ച ബ്രഹ്മപുത്രി, ബാലിയുടെ പത്നി, ഹരിശ്ചന്ദ്രന്റെ ഭാര്യയും രോഹിതാശ്വന്റെ മാതാവുമായ താരാമതി തുടങ്ങിയവർ,—അവരെപ്പോലെ മഠയിയും സത്യപ്രിയയുമല്ല അവൾ. അവൾ 1942–ലെ ജനകീയവിപ്ലവത്തിൽ പങ്കെടുത്തു് യവ്വാദാജയിലിലെ ബീ ക്ലാസ്സിൽ തടവിലാക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന—ഇനി നാലുമാസംകൂടി കഴിഞ്ഞാൽ മോചിപ്പിക്കപ്പെടുന്ന—താരയാണു്.

നാലുമാസം കഴിഞ്ഞു. താരയെ മോചിപ്പിച്ചു. അപ്പോൾ—1943 ഏപ്രിലിൽ—ബംഗാളിൽ ക്ഷാമത്തിന്റെ നിഴൽ വീശിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. 'ബാ,' ആഗാഖാൻ പാലസിൽവച്ചു സ്വർഗ്ഗംപ്രാപിച്ചു. ബാപ്പുജി ഉപവസിച്ചു. ജയിലിൽനിന്നു പുറത്തുവന്നിട്ടും താരയ്ക്കു് ലോകം തന്നെ ഒരു ജയിലായിത്തോന്നി. വീട്ടിൽ കയറാൻ പിതാവിനിഷ്ടമില്ല. കൂട്ടുകാരെല്ലാം ജയിലിലാണു്. അവളെങ്ങോട്ടു പോകും?

മൂന്നാമത്തെ രാത്രി

ഏഴുമാസത്തെ ജയിൽശിക്ഷകഴിഞ്ഞു പുറത്തുവന്നപ്പോൾ താരയ്ക്കു പുനർജ്ജന്മം ലഭിച്ചതുപോലെ തോന്നി. അവൾക്കു് ഒരു പുതിയ ധൈര്യം കിട്ടിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ജയിലിൽനിന്നു പുറത്തുവരുമ്പോൾ വളരെ അനുമോദനങ്ങൾ കിട്ടുമെന്നും, അവളെ പുഷ്പമാല്യങ്ങളണിയിച്ചു ഘോഷയാത്രയായി കൊണ്ടുപോകുമെന്നും, മറ്റൊന്നുമില്ലെങ്കിലും അച്ഛന്റെ മനസ്സലിയുമെന്നും മറ്റും അവൾ വിശ്വസിച്ചിരുന്നു. പക്ഷേ, അച്ഛൻ 'വാർ കാൺടാക്കി'ൽ വളരെ കളവുകൾ കാണിച്ചുവെന്നും ഇപ്പോൾ എവിടെയോ ഒളിവിൽ കഴിയുകയാണെന്നും ബോംബയ്ക്കു പുറത്തെങ്ങോ ആണെന്നും അവളറിഞ്ഞു. താര ചിന്തിച്ചു: 'ലോകത്തിൽ മറ്റൊരാളെ ആശ്രയിച്ചു ജീവിക്കുന്നതു വെറുതെയാണു്. മനുഷ്യന്റെ ഭാഗ്യനിയന്താവു് അവൻതന്നെയാണു്.' യർവാദായിൽനിന്നു രാവിലെ വിട്ടു്, ബോംബയിലേയ്ക്കുള്ള ട്രയിനിൽ ഇരിക്കുമ്പോൾ അവളുടെ തലച്ചോറിൽ കറങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നതു തന്റെ ഭാവിജീവിതത്തെ സംബന്ധിച്ച കാര്യങ്ങൾ മാത്രമായിരുന്നു.

ഇന്നൊരു ഭാരതീയസ്ത്രീക്കു്—ഇൻറോ, ബി. എ.-യോ പാസ്സായ ഒരു സ്ത്രീക്കു്—അവളുടെ സ്വന്തം കാലിൽ നില്ക്കാനെത്രമാർഗ്ഗമാണുള്ളതു്? വളരെ കുറച്ചു മാർഗ്ഗങ്ങളേ ഉള്ളു. 1943-ൽ നല്ല ഒരു മാർഗ്ഗമുണ്ടായിരുന്നു. ഒരു 'വാകായി' ആകുക. (യുദ്ധത്തിൽ ചേരുക.) അവൾ യുദ്ധത്തിൽചേരുന്നതിനെ എതിർത്താണു് ജയിലിൽപോയതു്.

ഇംഗ്ലീഷ് നാസ്യൽക്കു് ചായ ഒഴിച്ചുകൊടുക്കാൻ കാന്റീനിൽപ്പോയി നില്ക്ക എന്നതും സാദ്ധ്യമല്ലായിരുന്നു. മറെറാരു മാർഗ്ഗം—കോളേജ് കുമാരികൾ ആകാംക്ഷയോടെ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നതു്—സിനിമയിലഭിനയിക്കുകയാണു്. ഉവ്വശിയുടെ ജീവിതരീതി കണ്ടതുകൊണ്ടു് ആ മാർഗ്ഗവും താരയ്ക്കു സ്വീകാര്യമല്ലായിരുന്നു. ആക്കുവേണമെങ്കിലും എടുത്തുപയോഗിക്കാവുന്ന ജപ്പാൻമുഖവീണയായിട്ടല്ല, ഒരു ഒററക്കമ്പിവീണ (ഏക്താര)യായിട്ടാണു് സ്ത്രീയെ അവളിപ്പോഴും കരുതിയിരിക്കുന്നതു്. ഇതു രണ്ടും കഴിച്ചാൽപ്പിന്നെ മാന്യമായ മാർഗ്ഗങ്ങൾ താഴെപ്പറയുന്നവയുമാണു്:

ഒന്നു്, നഴ്സാകുക; രണ്ടു്, അദ്ധ്യാപികയാകുക; മൂന്നു്, ക്ലാർക്കുജോലി സ്വീകരിക്കുക.

അദ്ധ്യാപകവൃത്തിയോടു് അവൾക്കു കഠിനമായ വെറുപ്പായിരുന്നു. സ്ഥിരമായ ഒരു ചെറിയ ശമ്പളത്തിൽ പെൺകുട്ടികളെ അകാലവൃദ്ധകളാക്കുന്ന ആ തൊഴിൽ അവൾക്കു് ഇഷ്ടമല്ല. പിന്നെ എന്താണുള്ളതു്? ഒന്നുകിൽ നഴ്സാകുക, അല്ലെങ്കിൽ ക്ലാർക്കാകുക. ഇതു രണ്ടും കിട്ടാൻ എളുപ്പമല്ലതാനും. കഴിയുന്നത്രവേഗം സ്വാശ്രയശക്തി ഉണ്ടാക്കേണ്ടതും അവൾക്കാവശ്യമായിരുന്നു.

അവൾ ഒരെഴുത്തുകാരിയായാലോ? പക്ഷേ, ഇന്നും ഹിന്ദിപ്പുത്രലോകത്തിൽ സാമ്പത്തികമായി സ്വയം നില്ക്കാൻ കഴിവുള്ള സ്ത്രീകളില്ല. നാല്പതുകോടി ജനങ്ങളുള്ള നാട്ടിലും ഹിന്ദിയിലെഴുതുന്ന സ്ത്രീകൾ വിരലിലെണ്ണാവുന്നത്രയേയുള്ളു. അതിൽത്തന്നെ കൂടുതൽ കവയിത്രികളും ഗദ്യകവയിത്രികളുമാണു്. താര സയൻസ് വിദ്യാർത്ഥിനിയാണു്. അവൾക്കീ പത്താംതരം കവിതകളോടു വെറുപ്പായിരുന്നു. "പ്രിയതമാ! അന്ധകാരം അന്തരീക്ഷത്തെ

മറയ്ക്കുമ്പോൾ അങ്ങു വരു. താരമേ! നീ മറയു." ഇതൊ
ക്കെയാണോ കവിത. ഹേ, നാരീ! മൂവായിരം വർഷങ്ങ
ളായി നീ അന്ധകാരത്തിൽ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുന്നു. ദീപശിഖ
യെന്നപോലെ നീ എരിഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. നീ ശൃംഖലാ
ബദ്ധയായിത്തന്നെ കഴിഞ്ഞുവന്നു. ഇപ്പോഴും, അന്ധകാ
രത്തിൽത്തന്നെ കഴിയാനാണ് നീ ആഗ്രഹിക്കുന്നതു്.
ലേഖനമെഴുത്തുകൊണ്ടു്, അതു മനസ്സിലാക്കാൻ ആളുണ്ടാ
കാത്തകാലത്തോളം ജീവിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. താര ആ
വിചാരവും ഉപേക്ഷിച്ചു.

അവൾ ഒരു ദേശഭക്തയായിത്തന്നെ കഴിഞ്ഞാലോ?
ഇന്നുവരെ ഭാരതത്തിൽ പ്രസിദ്ധിയാർജ്ജിച്ച എല്ലാ ദേശ
ഭക്തകളും വലിയ കുടുംബങ്ങളിൽ ജനിച്ചവരാണു്. ധാ
രാളം വിദ്യാഭ്യാസം സിദ്ധിച്ചവരാണു്. രാഷ്ട്രീയംകൊ
ണ്ടു സമ്പാദിക്കുക, അതൊരു തൊഴിലായി സ്വീകരിക്കുക
എന്നതു് ഈ നാട്ടിൽ അനുവദിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ത്യാഗവും
സേവനവുമാണു രാഷ്ട്രീയത്തിന്റെ പ്രമാണം. വീട്ടുള്ളവ
ക്കും, ഭൂസ്വത്തുള്ളവക്കും, നല്ലപോലെ സമ്പാദിക്കുന്ന ബ
ന്ധുക്കളുള്ളവക്കും മാത്രമേ ഇവിടെ രാഷ്ട്രീയത്തിൽ പ്രവ
ർത്തിക്കാൻ കഴിയു. താര ഏകയാണു്. പിതാവിന്റെ സ
മ്പൽസമൃദ്ധിയെ സ്വന്ത ഇഷ്ടപ്രകാരം ചവിട്ടിത്തുള്ളിയി
ട്ടു് അവൾ ഈ പൊള്ളുന്ന മാർഗ്ഗം സ്വീകരിച്ചതാണു്.
ഇന്നു രാഷ്ട്രീയപ്രവർത്തനംകൊണ്ടു് അവൾക്കു് എങ്ങനെ
ജീവിക്കാൻ കഴിയും? രാഷ്ട്രീയപ്രവർത്തനം അവളെ ഭ
ക്ഷിച്ചേക്കുമവരാം. എന്നാലും അതുകൊണ്ടു് അവളുടെ ഭ
ക്ഷണക്കാര്യം സാധിക്കാനെളുപ്പമല്ല. ജയിലിൽനിന്നിറ
ങ്ങിയ അവൾ ആദ്യം പോയതു് കാൺഗ്രസ്സ് കമ്മറ്റി ആ
ഫീസിലേയ്ക്കാണു്. അതു പൂട്ടിയിട്ടിരുന്നു. സർക്കാരിന്റെ
മർദ്ദനം അപ്പോഴും നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. പിന്നീടവൾ

ചർഖാസംഘം അഫീസിൽ ചെന്നു. അവിടെ അവളുടെ ഒരു കൂട്ടുകാരി ഉണ്ടായിരുന്നു. വല്ല സഹായവും അവളിൽ നിന്നു ലഭിച്ചേയ്ക്കുമെന്നു് താര ആശിച്ചു. പക്ഷേ, അവളും ജയിലിലായിരുന്നു. മോചിപ്പിക്കപ്പെട്ടതോടെ അവൾ ചർഖാസംഘം ഉപേക്ഷിച്ചുപോയി. അവളുടെ ഭർത്താവു് ഒരു മില്ലിൽ ജോലി സ്വീകരിച്ചു. ഇപ്പോഴവർ കാൺപൂരിലാണു്. ഇനി താര എന്താണു ചെയ്യുക? അവൾ ചർഖാസംഘത്തിന്റെ മാനേജരോട്ടു് തന്റെ കഥകളെല്ലാം വിനയപൂർവ്വം പറഞ്ഞു. താൻ സോഷ്യലിസ്റ്റു് പാർട്ടിയിലാണു പ്രവർത്തിച്ചിരുന്നതെന്നും പറഞ്ഞു.

ചർഖാസംഘത്തിന്റെ സെക്രട്ടറി പറഞ്ഞു: "ദയവു ചെയ്തു് താങ്കൾ വേഗം ഇവിടെനിന്നു പോകണം. ഞങ്ങളുടെ സംഘത്തിനെക്കുടെ ആപത്തിലാക്കരുതു്. 42 ആഗസ്റ്റിലെ ഞങ്ങളുടെ പ്രമേയംതന്നെ ഞങ്ങൾക്കു രാഷ്ട്രീയ പ്രക്ഷോഭണവുമായി യാതൊരു ബന്ധവുമില്ലെന്നാണു്. ഞങ്ങൾ സൃഷ്ടിപരമായ കാര്യങ്ങൾ മാത്രമേ ചെയ്യുന്നുള്ളു. ചർഖാസംഘത്തിലെ അംഗങ്ങൾ രാഷ്ട്രീയകാര്യങ്ങളിൽ ഇടപെടുന്നെങ്കിൽ അതു് വ്യക്തിപരമായി, സംഘത്തിൽ നിന്നു രാജിവച്ചു പിരിഞ്ഞതിനുശേഷമാണു്. ഇതു് ഒരു അഖിലഭാരതീയസ്ഥാപനമാണെന്നു് നിങ്ങൾക്കറിയാമല്ലോ. അനേകായിരം ദരിദ്രരായ നൂൽനൂല്പുകാക്കു് ഞങ്ങൾ ദിവസം 6 ണ.വീതം കൊടുക്കുന്നുണ്ടു്. അതുപോലും നിന്നുപോകും."

താര നിരാശയായി എഴുനേറ്റു, വീണ്ടും നടന്നു. പരിപൂർണ്ണവിപ്ലവത്തിൽ വിശ്വസിച്ചിരുന്ന ആ പ്രക്ഷോഭണത്തെക്കുറിച്ചു് അവൾ ആലോചിക്കുകയായിരുന്നു. അവളുടെ മനസ്സു് ഇളകിത്തുടങ്ങി. ആ വിശ്വാസം നഷ്ടപ്പെട്ടതുപോലെ തോന്നി, ആ പ്രക്ഷോഭണം, സമയോ

ചിതമായിരുന്നുവോ? മുസ്ലീങ്ങൾ അതിൽ ചേർന്നില്ല. മർദ്ദിതവർഗ്ഗം പങ്കെടുത്തില്ല. അൻപതുലക്ഷം ആളുകൾ പട്ടാളത്തിലായിരുന്നു. രാജ്യത്തിന്റെ സാമ്പത്തികനില എന്തായിരുന്നു? പ്രക്ഷോഭണത്തിനെല്ലാംകൂടി എത്രല ക്ഷം ചെലവായി? എന്നിട്ടും ജനങ്ങൾ—ആർക്കുവേണ്ടി നാം ഈ മുറവിളികൂട്ടിയോ ആ പൊതുജനങ്ങൾ—എത്ര ശതമാനം ഇതിൽ പങ്കെടുത്തു? യു. പി., ബീഹാർ തുട ങ്ങിയ ചില ഡിസ്ട്രിക്ട്കൾ ഒഴിച്ചാൽ പ്രക്ഷോഭണം രാജ്യവ്യാപകമാക്കാൻ കഴിഞ്ഞോ? സംസ്ഥാനങ്ങളിൽ ഇതു ചെന്നെത്തുകപോലും ചെയ്തില്ല. കർഷകർക്ക് എന്തു പരിപാടിയാണ് ഉണ്ടായിരുന്നത്?

"വെള്ളക്കാർ ഒഴിഞ്ഞുപോകണം." വളരെ നല്ല മുദ്രാവാക്യമായിരുന്നു. പക്ഷേ, അങ്ങനെ ആരും ഒഴിഞ്ഞു പോകാറില്ല. ഒഴിച്ചുവിടാൻ ഉണ്ടാകേണ്ടിയിരുന്നശക്തി, ചർഖാസംഘത്തിലെ ഈ തണുത്ത കച്ചവടമനസ്ഥിതി ക്കാരനായ വ്യക്തിയിൽ ഉണ്ടായിരുന്നുവോ? താരസ്സ് ആകെക്കൂടി ഒരു വെറുപ്പുതോന്നി.

അവളിനി എങ്ങോട്ടപോകും? എന്തുചെയ്യും? അ വൾ നേരെ ആശുപത്രിയിലെത്തി. അവിടെ എല്ലാവർക്കും അവളെ അറിയാമായിരുന്നു. പ്രധാന ലേഡീഡാക്ടറെ കണ്ടു. ഒരു നേഴ്സാകാനുള്ള അവളുടെ ആഗ്രഹം അറി യിച്ചു. എന്തെങ്കിലും സ്വന്തമായ തൊഴിൽചെയ്യു പരാശ്ര യംകൂടാതെ കഴിയാനവൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നുവെന്നു പറ ഞ്ഞു. ലേഡീഡാക്ടർ അവൾ പറഞ്ഞതെല്ലാം വളരെ അ നുഭാവപൂർവ്വം കേട്ടിട്ട് ശാന്തമായി പറഞ്ഞു: "മിസ് താ രസ്സറിയാമല്ലോ, ഇതൊരു ഗവൺമെൻറുസ്ഥാപനമാണെ ന്ന്. നിങ്ങൾ ഇപ്പോൾ ജയിലിൽനിന്നു ഇറങ്ങിയതേ യുള്ള. അതു രഹസ്യമായ ഒരു കാര്യമല്ല. നിങ്ങൾ സർ

ക്കാരിനു വിരുദ്ധമായി കട്ടത്ത ദ്രോഹപ്രവൃത്തികളിൽ പങ്കെടുത്തിരുന്നതാണു്. ഈ നിലയിൽ ഞങ്ങളെങ്ങനെ നിങ്ങളെ ഇവിടെ സഹീകരിക്കും? എന്റെ നിസ്സഹായത മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിയുമല്ലോ. നിങ്ങളെ താമസിപ്പിക്കുക എന്നുവച്ചാൽ ഒരു തീക്കട്ട സൂക്ഷിക്കുക എന്നാണർത്ഥം. എന്തെങ്കിലും സാമ്പത്തികസഹായമാവശ്യമുണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ ചെയ്യാം.'' ഡാക്ടർ പേഴ്സുതുറന്നു് നാല്പതൻപതു രൂപയുടെ നോട്ടുകൾ എടുത്തുനീട്ടി. താര അതു വാങ്ങാതെ പുഞ്ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു: ''ശരി, ഞാൻ പോകുന്നു. താങ്കളെ വളരെ ബുദ്ധിമുട്ടിച്ചു.''

താര റോഡിലിറങ്ങി. ആ നിസ്സഹായതാബോധം അവളെ വീണ്ടും അലട്ടിത്തുടങ്ങി. ഇത്തരം സന്ദർഭങ്ങളിലാണു് മനുഷ്യൻ എല്ലാത്തരത്തിലും നിരാശനായിട്ടു് ക്രൂരവും അസാധാരണവുമായി എന്തെങ്കിലും ചെയ്തുപോകുന്നതു്. ആത്മഹത്യപോലും ഉണ്ടാകുന്നതു് ഇത്തരം ഘോരനിരാശതയിൽനിന്നാണു്. പക്ഷേ, താരയുടെ മനസ്സു് അത്രയ്ക്കു മൃദുലവും വികാരഭരിതവുമല്ലായിരുന്നു. അതു സുദൃഢചിന്തകളാൽ നിറഞ്ഞിരുന്നു. അവൾ സംഘട്ടനത്തിലും ജീവിതത്തിലുമാണു് വിശ്വസിച്ചിരുന്നതു്. താര പേഴ്സുതുറന്നു് അതിലുള്ള പണം എണ്ണിനോക്കി. അറുപതെഴുപതുരൂപയുണ്ടു്. പോലീസു് അവളെ പിടിച്ചപ്പോൾ 200രൂപയുണ്ടായിരുന്നു. മോചിപ്പിച്ചപ്പോൾ ജയിലിൽവച്ചുണ്ടായ ചില ചെലവുകൾ കുറച്ചിട്ടു ബാക്കിയേ അവർ കൊടുത്തുള്ളു. അവൾ ചിന്തിച്ചു, 'മനസ്സിനു് ആകപ്പാടെ വലിയ ഭാരമാണു്. എന്തെങ്കിലും നേരം പോക്കുണ്ടോ എന്നു നോക്കാം. നാടകമോ സിനിമയോ കാണാം. നാടകമാണു നല്ലതു്. കാരണം, അതിൽ കൂടുതൽ സമയം പോകും.' ഇപ്പോൾ താരയുടെ ഏറ്റവും

വലിയ ശത്രു സമയമാണ്. അവൾക്ക് ഒറ്റയ്ക്ക് കഴിയാൻ വയ്യ. സമയം അവൾക്ക വലിയ ഭാരമായിത്തോന്നി. അവൾ മുമ്പിൽക്കണ്ട പോസ്റ്ററുകളിലേക്ക കണ്ണോടിച്ചു. അതുകൊണ്ടും മനസ്സിനു് ഒരു വിനോദം തോന്നിയില്ല. ഒട്ട വിലവൾ, ബോംബെയിലടിക്കുന്ന ഒരു ദിനപ്പത്രത്തിന്റെ സായാഹ്നപ്പതിപ്പു വാങ്ങി. അതിൽ ഒരു ചെറിയ പരസ്യം അവളുടെ കണ്ണിൽപ്പെട്ടു:

"ദേശീയ സ്റ്റേജിന്റെ പുതിയ മൂന്നു് ആകർഷണങ്ങൾ.

കർഷകൻ,—വിലങ്ങുകൾ,—പ്രയത്നപൂജ.

ഈ മൂന്നു നാടകങ്ങളുടെ ലാഭം കർഷകസഭയ്ക്കായിരിക്കും.

ഇന്നു് ആനന്ദാ തീയേറ്ററിൽ."

അതു് ഒരു പുതിയതരം പരസ്യമായിരുന്നു. അതിൽ നടീനടന്മാരുടെ പേരോ ചിത്രമോ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. വിനോദപരമായി ഒരു വലിയ ആകർഷകത്വമൊന്നും അതിൽ തോന്നിയില്ല. പത്രത്തിന്റെ അകത്തെ പേജിൽ കണ്ട സിനിമാപംക്തിയിൽ 'ദേശീയ സ്റ്റേജി'നെക്കുറിച്ചു് നാലിലൊന്നു കാളത്തിൽ നിന്ദാസ്തുതി നിറഞ്ഞ ഒരു കുറിപ്പുണ്ടായിരുന്നു: "ഇതു് ഏതാനും പരിചയമില്ലാത്ത (അമച്വർ) രസികന്മാരുടെ സമിതിയാണു്. പാട്ടുകൾ മോശമല്ല. എല്ലാവരുംതന്നെ അഭ്യസ്തവിദ്യരാണു്. എങ്കിലും ഗ്രാമീണകഥാപാത്രങ്ങളായി അഭിനയിക്കുമ്പോൾ അസാധാരണമായ ലാളിത്യവും നിയന്ത്രണവും കാണിക്കുന്നു. ഈ നാടകങ്ങളുടെ പ്രചരണോദ്ദേശം അവയുടെ കലാഭംഗിയെ വിഴുങ്ങുന്നു. എന്നാലും പുതിയ സ്റ്റേജ് എന്ന നിലയ്ക്ക് ഈ നാടകങ്ങൾ നിശ്ചയമായും ഒരു പ്രാവശ്യം കാണേണ്ടതാണു്."

ഈ പുതിയ കമ്പനിക്കാർ ആ പത്രത്തിനു പരസ്യം കൊടുത്തില്ലായിരിക്കും. അതുകൊണ്ടായിരിക്കണം അവ

രെക്കുറിച്ചെഴുതിയപ്പോൾ വിശേഷണപദങ്ങൾ കോരിച്ചൊരിയാതിരുന്നതു്.

താര വാച്ചുനോക്കി. നാടകം തുടങ്ങാൻ ഇനിയും ഒന്നര മണിക്കൂറുണ്ടു്. സുഖമായി എന്തെങ്കിലും ആഹാരം കഴിച്ചിട്ടുപോകാം. ഉടനെ അവൾക്കു തോന്നി, 'പേഴ്സിൽ ശേഷിച്ചിട്ടുള്ള മൂലധനം വളരെ സൂക്ഷിച്ചു ചെലവുചെയ്തില്ലെങ്കിൽ വളരെവേഗം അവളും സോഷ്യലിസ്റ്റു് ഭാഷയിൽ പറയുന്ന താഴ്ന്ന വഗ്ഗത്തിൽപ്പെട്ടുപോകു'മെന്നു്. അവൾക്കു തന്റെ പഴയ കൂട്ടുകാരേയും കാണണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു. എങ്ങനെ സാധിക്കും? പലരും ജയിലിലാണു്. അല്ലെങ്കിൽ ഒളിവിലാണു്. കണ്ടുപിടിക്കാൻ ബുദ്ധിമുട്ടുണ്ടു്. 'ആകട്ടെ, അതു പിന്നീടാകാമല്ലോ—ഇന്നു നാടകം കാണുകതന്നെ.'

'രാത്രിയിലോ? തീയേറ്ററിൽനിന്നു് ഒന്നിനോ ഒന്നരയ്ക്കോ ഇറങ്ങിയിട്ടു് എങ്ങോട്ടുപോകും?' ബോംബെനഗരത്തിലുള്ള എല്ലാ സ്ഥലവും അവൾക്കു നിശ്ചയമുണ്ടു്. അവളോർത്തു: 'മിഷ്യൻ ഗേൾ സ്കൂളിന്റെ മാളികയും പള്ളിയും തീയേറ്ററിനടുത്താണു്. അവിടെ എവിടെയെങ്കിലും പോർട്ടിക്കോവിൽ കിടന്നുറങ്ങാം. പിന്നത്തെക്കാര്യം രാവിലെ ആലോചിക്കാം. പക്ഷേ, പതിവായി ഇതൊക്കെ നടക്കുമോ?' ഇത്തരം ഘട്ടങ്ങളിൽ പഴയ പരിചയക്കാരേക്കുറിച്ചു് ഓർമ്മിക്കും. അവൾ അവളുടെ ബയോളജി ടീച്ചർ ആയിരുന്ന ഒരു പാർസിയെക്കുറിച്ചോർത്തു. നാളെ അദ്ദേഹത്തിനെ സമീപിച്ചാലെന്താ? അദ്ദേഹം സ്വതന്ത്രമായി ചിന്തിക്കുന്ന ആളാണു്. നിരാശ്രയയായ തനിക്കു് ഒരുപക്ഷേ, എന്തെങ്കിലും സഹായം ചെയ്യേക്കാം. ഹോട്ടലിൽ രണ്ടുരൂപയുടെ ബിൽ ക്ലിയറുചെയ്തിട്ടു് അവൾ വെളിയിലേയ്ക്കിറങ്ങി. നീലിമനിറഞ്ഞ ആകാ

ശത്തിൽ ഒന്നുരണ്ടു നക്ഷത്രങ്ങൾ മിന്നിത്തിളങ്ങിയിരുന്നു. നാണയങ്ങൾപോലെ തോന്നി ആ നക്ഷത്രങ്ങൾ. വൃത്തത്തിലും പ്രകാശമുള്ളതും ആണല്ലോ നാണയങ്ങൾ. പെട്ടെന്നു മറഞ്ഞുപോകുന്നതുമാണ്. അതുപോലെതന്നെയാണു നക്ഷത്രങ്ങൾ. പക്ഷേ, രണ്ടും ദിക്കറിയാൻ സഹായിക്കും. നാണയങ്ങൾതമ്മിൽ വളരെ അടുത്താണെന്നു തോന്നുമെങ്കിലും, ഒന്നു മറ്റൊന്നിൽനിന്നു വളരെ അകലെയാണു നില്ക്കുന്നതു്.

അവളൊന്നു ഞെട്ടി. കണ്ണു തുറിച്ചു വീണ്ടുംവീണ്ടും നോക്കി. വിശ്വാസം തോന്നിയില്ല. എങ്കിലും ആൾ അതുതന്നെയായിരുന്നു. പ്രക്ഷോഭണത്തിന്റെ ആരംഭത്തിൽ അവരുടെ ഏറ്റവും വലിയ വിശ്വസ്തനായ കൂട്ടുകാരനെന്നു കരുതപ്പെട്ടിരുന്ന രസികലാൽ ഒരു മിലിട്ടറി ഓഫീസറുടെ വേഷത്തിൽ 'വാകായി' എന്നു തോന്നുന്ന ഒരു താന്തോന്നിപ്പെണ്ണുമായി കൈകോർത്തുപിടിച്ചു ഞെളിഞ്ഞു നടന്നുപോകുന്നു!—അവൾക്കു് അങ്ങനെ തോന്നിയതാണോ? ചിലപ്പോൾ രണ്ടു മുഖങ്ങൾ ഒരുപോലെ വരാം. പക്ഷേ, ഇതിനിടയ്ക്കു് അയാൾ തലയിൽനിന്നു തൊപ്പിയെടുത്തു. ആ കഷണ്ടിത്തലയും അതുതന്നെ. അതു രസികലാൽതന്നെയായിരുന്നു. ഒൻപതുപത്തുമാസംകൊണ്ടു് ഇത്രയും വ്യത്യാസമോ! പുരുഷജാതിയെ എങ്ങനെ വിശ്വസിക്കാനാണു്? ഇതുപോലെ ഒരുത്തന്റെ ഹൃദയം മാറുന്നതിനു താമസമില്ലല്ലോ.

ഒരു ബസ്സിൽ കയറി അവൾ തീയേറ്ററിലെത്തി. വളരെയാളുകൾ ടിക്കറ്റിനു തിങ്ങിക്കൂടിയിരുന്നു. അവൾ ഒരു ഉയർന്ന ക്ലാസ്സു് ടിക്കറ്റുതന്നെ വാങ്ങി കൃഷ്ണൻ കസേരയിൽ ചെന്നിരുന്നു. തീയേറ്റർ നിറഞ്ഞിരുന്നു. അകത്തു

മങ്ങിയ വെളിച്ചമേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. നാടകം തുടങ്ങാറായിക്കഴിഞ്ഞു.

നാടകം തുടങ്ങുന്നതിനുമുൻപ് കായ്പരിപാടി അറിയിച്ചു: ആദ്യം ഒരു ഡാൻസാണ്. പിന്നീട്ട നാടകം. ഒടുവിൽ ഒരു നൃത്യനാടകവും.

സ്തുതിഗീതത്തോടെ യവനിക ഉയർന്നു. അനവധി വാദ്യയന്ത്രങ്ങൾ ഒന്നിച്ചു മുഴങ്ങി. പക്ഷേ, അതു പഴയ മട്ടിൽ ഏതെങ്കിലും ദൈവത്തിനെ സ്തുതിക്കുന്ന ഒരു ഗാനമായിരുന്നില്ല. 'ഗ്രാമദേവതയെ വന്ദിക്കുന്നു' എന്നർത്ഥം വരുന്ന ഗാനം യവനികയ്ക്കു പുറകിൽനിന്നു പാടുകയും അതിനനുസരിച്ചു ഗ്രാമത്തിന്റെ കഷ്ടതകൾ ഓരോന്നായി സാങ്കേതികനൃത്യത്തിലൂടെ പ്രദർശിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. എങ്ങനെയാണു ജമീന്ദാർ ഭൂമി പിടിച്ചുപറിക്കുന്നതു്, പണക്കാർ എങ്ങനെയാണു കള്ളപ്രമാണങ്ങൾ നിർമ്മിച്ചു ദരിദ്രരായ ഗ്രാമീണരെ വഞ്ചിക്കുന്നതു്, മതപുരോഹിതന്മാരും സമുദായപരിഷ്കർത്താക്കളും എങ്ങനെയാണു കൊള്ളയടിക്കുന്നതു്, ഒടുവിലെങ്ങനെയാണു് അവർ (ഗ്രാമീണർ) തെണ്ടികളായിത്തീരുന്നതു്, എന്നു വിശദമായി കാണിച്ചു. അതുകൊണ്ടു് ഈ തടസ്സങ്ങളെയെല്ലാം തട്ടിനീക്കുന്ന അല്ലയോ ജനകീയദൈവമേ! നിന്നെ ഞങ്ങൾ വന്ദിക്കുന്നു. കർഷകജനങ്ങൾ ഒന്നിച്ചുചേർന്നു ഘോഷയാത്ര നയിക്കുന്നു. ഈ പിന്തിരിപ്പൻ ശക്തികൾ ഒന്നൊന്നായി പരാജയപ്പെടുന്നു. ചങ്ങലയിൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടുവിലപിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന കർഷകപ്പെണ്ണു മോചിക്കപ്പെടുന്നു. എല്ലാരും ചേർന്നു വസന്തോത്സവം കൊണ്ടാടുന്നു:

"പാടവിനുള്ളം തെളിവായി
പാടത്തിലെങ്ങും വിളവായി"

ഏതാണ്ട് 20–25 മിനിട്ടോളം ഈ ഗാനനൃത്തം നടന്നു. വെറും സാധാരണമായ പശ്ചാത്തലം, നാടൻ വണ്ണ്മട്ടുകൾ, പാട്ടുകളുടെ ലളിതകോമളമായ രചന, വ്യക്തമായ അഭിനയം, എല്ലാം ഒരുദ്ദേശത്തോടുകൂടിയതും. സന്ദർശകർ സന്തോഷത്തോടെ കൈയടിച്ചു് അഭിനന്ദിച്ചു. കൃത്രിമങ്ങളായ രംഗവിധാനങ്ങളോ സിനിമായന്ത്രങ്ങളുടെ സഹായത്താൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടന്ന വിസ്തൃത പശ്ചാത്തലങ്ങളൊ, ഓർഗന്റെ നീണ്ടനീണ്ട രാഗങ്ങളൊ പാശ്ചാത്യപൗരസ്ത്യസംഗീതങ്ങൾ കൂടിക്കലന്നുള്ള വികൃതരൂപങ്ങളൊ അവിടെ ഇല്ലായിരുന്നു.

'സോളോ' ആയിരുന്ന അടുത്ത പരിപാടി. ഋഗ്വീണയിൽ 'മേഘമല്ലാർ' വായിക്കപ്പെട്ട. താരയുടെ ഹൃദയം വിങ്ങിപ്പൊട്ടുമാറു്, സുശക്തവും നിയന്ത്രിതവുമായ നാദവിശേഷത്താൽ അന്തരീക്ഷം രസനിർഭരമായി. ഇരുട്ടത്തു് കൈലേസുകൊണ്ടു് അവൾ കണ്ണുതുടച്ചു. എങ്കിലും ശോകസിഞ്ചിതമായ ആ സ്വരം അവളുടെ ഹൃദയത്തിനെ ഭേദിച്ചുകൊണ്ടു് കടന്നുപോയി. പൊട്ടിക്കരഞ്ഞാലോ, എന്നു് അവൾക്കു തോന്നി. അവളുടെ കരച്ചിൽ ആകാശപാതാളങ്ങളിൽ കേൾക്കട്ടെ. നസറുൾ ഇസ്ലാമിന്റെ ജയിൽ എന്ന കവിതയിലെ 'പീഡിതന്റെവിലാപസ്വരം ആകാശപാതാളങ്ങളിൽ പ്രതിധ്വനിച്ചാൽമാത്രമേ ഈ അഗ്നി ശാന്തമാകൂ' എന്നർത്ഥമുള്ള വരികൾ സുന്ദരിയായ 'ബേലാ'പാടുമ്പോൾ അവളുടെ കണ്ണുകൾ അഭൗമമായ ഒരു പ്രകാശവിശേഷത്താൽ തിളങ്ങുമായിരുന്നു.

പക്ഷേ, പെട്ടെന്നവൾക്കു ബോധംവന്നു. തീയേറ്ററിലാണു് ഇരിക്കുന്നതെന്നും, ഇങ്ങനെ കരഞ്ഞാൽ അടുത്തിരിക്കുന്ന അപരിചിതരുടെ ശ്രദ്ധ കാംക്ഷിക്കപ്പെടുമെന്നും ആവശ്യപ്പെടാത്ത ഒരു സഹാനുഭൂതി

ക്ഷണിച്ചുവരുത്തുകയാണു ചെയ്യുന്നതെന്നും അവൾക്കു തോന്നി. അവൾ നിശ്ശബ്ദയായിട്ടിരുന്നു. എങ്കിലും തുറന്നു ചിരിക്കാനും, തുറന്നു കരയാനുംപോലും അവകാശവും സ്വാതന്ത്ര്യവുമില്ലാത്തവിധം ഈ ലോകം അത്രയ്ക്കു കലുഷിതമായിത്തീർന്നു എന്നൊരു ധ്വനി വേദനാപൂർവ്വം അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. എന്തൊരു നിസ്സഹായതയാണു്. പുണ്ണിന്മേൽത്തന്നെ പിന്നെയും കൊള്ളി—എങ്കിലും ഇവിടെ കരയാൻപാടില്ല. മൂന്നാമത്തെ സീൻ ആരംഭിച്ചു. ഒരു പ്രാചീനനൃത്തമായിരുന്നു. പുരൂരവസ്സിന്റെയും ഉർവ്വശിയുടെയും കഥയാണു് എടുത്തിരുന്നതു്. പക്ഷേ, ആ പുരാണകഥ ആരംഭിച്ചപ്പോൾത്തന്നെ താരയുടെ ഞെട്ടി. പുരൂരവസ്സിന്റെ ഭാഗം എടുത്തിരുന്ന ആളിനെ അവൾ മുമ്പെവിടെയോ കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. അയാൾ നെറ്റിയിൽ പിച്ചളകൊണ്ടുള്ള ഒരു പട്ട കെട്ടിയിട്ടുണ്ടു്. കഴുത്തു മുതൽ അരയ്ക്കു താഴെവരെ മൃഗചർമ്മം ധരിച്ചിരിക്കുന്നു. പുറത്തു് ആവനാഴിയും കൈയിൽ വില്ലുമുണ്ടു്. കഴുത്തിലും കൈയിലും കാട്ടുമണികൾകൊണ്ടുള്ള കുറുത്തമാലകൾ ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. കാതുകളിൽപ്പോലും രുദ്രാക്ഷം തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്നു. പക്ഷേ, ആ മുഖം മുമ്പെവിടെയോ അവൾ കണ്ടിട്ടുണ്ടു്. ആലോചിച്ചു കണ്ടെത്താൻ അവൾ വളരെ ശ്രമിച്ചു. ഈ വേഷത്തിൽ ആളു വളരെ മാറിയിട്ടുണ്ടു്. എങ്കിലും അതു്, അവൾക്കു പേരറിഞ്ഞുകൂടാത്ത—അവൾ പേരുചോദിക്കാൻ മറന്നുപോയ—ആ കലാകാരനായ മനുഷ്യനാണു്. അന്നു രാത്രിയിൽ ലാൽബാഗിൽവച്ചു പോലീസിനെ ഭയന്നു് അവൾ കുളിമുറിയിൽ ഒളിച്ചിരുന്നപ്പോൾ മൂളിപ്പാട്ടുപാടി താടി മിനുക്കിക്കൊണ്ടിരുന്ന മനുഷ്യൻ,—അവളെ കാണാൻ ജയിലിൽ ചെന്നു് അവൾക്കു് അത്തിപ്പഴംകൊടുത്ത മനുഷ്യൻ,—

തന്നെയാണ്. അതു്. അന്നു് ഒടുവിൽ അയാൾ പറഞ്ഞല്ലോ, 'ഞങ്ങളൊരു നാടകക്കമ്പനി തുടങ്ങാൻ പോകുന്നു' എന്നു്.

പല പരിതസ്ഥിതികളിലും താര തന്റെ മനസ്സിനെ ദൃഢമായി കെട്ടിനിർത്തിയിട്ടുണ്ടു്. പക്ഷേ, ഇന്നവളുടെ മനസ്സു് കൈവിട്ടുപോകുന്നുവെന്നു് അവൾക്കു തോന്നി. എത്ര നിയന്ത്രിച്ചിട്ടും നില്ക്കുന്നില്ല. അതു മുമ്പോട്ടു കുതിക്കുകയാണു്.

നാടകം നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഉവ്വശി പുരുരവസ്സിനെ ഭർത്സിക്കുകയും പുരു ശോകവിഹ്വലനാകുകയും ചെയ്യുന്ന രംഗത്തിൽ താരയുടെ ഹൃദയം വല്ലാതെ ഇളകി. ആ രംഗം കഴിഞ്ഞുള്ള വിശ്രമസമയത്തു നിശ്ചയമായും അകത്തു പോയി അയാതന്നെയാണോ ആ മനുഷ്യനെന്നു് അന്വേഷിക്കാനവൾ തീരുമാനിച്ചു.

പക്ഷേ, ആരെയാണന്വേഷിക്കുക. അയാളുടെ പേരു പോലും അവൾക്കറിഞ്ഞുകൂടല്ലോ.

തമ്മിൽ ചേരുവാൻ രണ്ടു ഹൃദയങ്ങൾ വെമ്പൽ കൊള്ളുന്നു. പക്ഷേ, നമുക്കു മുതലാളിത്തവ്യവസ്ഥ ഉറച്ച കന്മതിലായി നില്ക്കുന്നു. ചക്രവാകമിഥുനങ്ങൾക്കു് ഒരു ശാപമുണ്ടു്, മദ്ധ്യത്തിൽ ഒരു ചെറിയ ആമ്പൽപ്പൂവിന്റെ തടസ്സമേ ഉള്ളുവെങ്കിലും രാത്രിമുഴുവൻ പിരിഞ്ഞിരുന്നു കൊള്ളണമെന്നു്.

ജയിലിൽവച്ചു് ഒരു പഞ്ചാബി കൂട്ടുകാരി ഏതോ ഉർദ്ദുപത്രത്തിൽനിന്നു് അവളെ വായിച്ചു കേൾപ്പിച്ച ഒരു കവിത, ഹൃദയത്തിൽ മുള്ളുകൊള്ളുന്ന വേദനയോടെ അവൾ സ്മരിച്ചു.

"അവളെന്നെ സ്നേഹിക്കുന്നു. പക്ഷേ, എന്റെ അട്ടത്തേയ്ക്കു വരാനവൾക്കു സാദ്ധ്യമല്ല. ഞാൻ അവളെ ആരാ

ധിക്കുന്നു. പക്ഷേ, അവളെ നേടാനെനിക്കു കഴിവില്ല.'' താരയുടെ ഹൃദയം തീയേറ്ററിലല്ലായിരുന്നു. വീണ്ടും അവൾ ശ്രദ്ധിച്ചു. നാടകത്തിന്റെ (കർഷകൻ) ആദ്യരംഗം ആരംഭിച്ചു. കർഷകന്റെ മകൻ പറയുന്നു: ''ഇതു നിസ്സഹായതയുടെ കാലമാണ്. സഹോദരാ! നിങ്ങൾ ആഗ്രഹിച്ചാലും ഇല്ലെങ്കിലും ഫലമൊന്നുമില്ല. പ്രയത്നിച്ചാൽ പ്രഹരമാണു കിട്ടുന്നതു്. പ്രയത്നിച്ചില്ലെങ്കിലും പ്രഹരമാണു് കിട്ടുന്നതു്. നിങ്ങൾക്കു് അതു മാത്രമാണു് വിധിച്ചിട്ടുള്ളതു്. വെണ്ണുഴുവൻ യജമാനനായ മുതലാളിക്കാണു്. തൈരും നിനക്കനുവദിച്ചിട്ടുള്ളതല്ല. പശു നിന്റെ ആയിരിക്കാം. അതിനെ തീററിവളർത്തിയതു് നീയായിരിക്കാം. അതിനെ കറന്നതും നീയായിരിക്കാം—എങ്കിലും.....''

താരയ്ക്കു തോന്നി, ഇതെല്ലാം അവളുടെ മനസ്സിലുള്ള കാര്യങ്ങളാണെന്നു്.

ജിജ്ഞാസകൊണ്ടോ, അഥവാ നാടകത്തിന്റെ ആദ്യരംഗം സംഭവങ്ങളില്ലാതെ നീണ്ട പ്രസംഗങ്ങൾ മാത്രം കൊണ്ടു മുഷിപ്പനായതുകൊണ്ടോ എന്തോ, അവൾക്കു വിശ്രമസമയമാകാൻ വളരെ താമസിക്കുന്നതായി തോന്നി. പ്രതീക്ഷ ഇങ്ങനെ വളരെ നീളുന്നതു് അവൾക്കു് അസഹ്യമായി. അവൾ ക്ഷീണിച്ചു. അപ്പോഴേയ്ക്കു് വില്ലൻ രംഗത്തു പ്രവേശിച്ചു. അയാൾ ഒരു വഞ്ചകനായ നേതാവായിരുന്നു. രണ്ടുപക്ഷത്തും ചേർന്നുനില്ക്കുന്ന കള്ളൻ. അയാൾ കർഷകനോടു പറഞ്ഞു: ''ഇപ്പോൾ ഒരു പ്രക്ഷോഭണമുണ്ടാക്കാൻപറ്റിയ സമയമല്ല. ഞാൻ പറയുന്നതു് അനുസരിക്കണം. ഞാൻ പറയുമ്പോൾ പ്രക്ഷോഭണം ആരംഭിക്കണം.'' മറുവശത്തു ജന്മിയോടു പറഞ്ഞു: ''നോക്കണം മിസ്റ്റർ, കർഷകർ ഇളകിക്കഴിഞ്ഞു. ജന്മിത്വം നില

നിത്തണമെങ്കിൽ ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കണം.'' ഇങ്ങനെ ഈ അവസരസേവകൻ രണ്ടുഭാഗത്തുനിന്നും പണവും പദവിയും നേടി പേരുസമ്പാദിച്ചു. വില്ലനായി വന്നതു പുരുരവസ്സിന്റെ പാർട്ടെടുത്തിരുന്ന—താരയ്ക്കു പരിചയമുള്ള ആ പേരില്ലാത്ത കലാകാരൻതന്നെയായിരുന്നു.

'ഇന്റർവെൽ' ആയപ്പോൾ താര തന്റെ ഇരിപ്പിടത്തുനിന്ന് എഴുനേറ്റു, നേരേ അണിയറയിലേയ്ക്കു നടന്നു. അവിടെ ആരാധകന്മാർ തടിച്ചുകൂടിയിരുന്നു. പൂണ് എല്ലാരെയും തടഞ്ഞുനിത്തി. അവൾ ഒരുതുണ്ടു കടലാസിൽ പെൻസിൽകൊണ്ട് 'കാണാനാഗ്രഹിക്കുന്നു—താരാശങ്ക' എന്നെഴുതി പൂണിന്റെ കൈയിൽ കൊടുത്തിട്ടു പറഞ്ഞു: ''ആ നേതാവിന്റെ പാർട്ടെടുത്തിരുന്ന ആളിനു കൊടുക്കു.''

അയാൾ പെട്ടെന്നു പുറത്തുവന്ന് താരയെ അകത്തു് ഒരു മുറിയിലേയ്ക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. ആ മുറിയിലും സന്ദർശകരുടെ ബഹളമുണ്ടായിരുന്നു. ആധുനികവും പ്രാചീനവുമായ വേഷവിധാനങ്ങൾ പകുതി ധരിച്ചും പകുതി ധരിക്കാതെയുമുള്ള കാഴ്ച വിനോദകരമായിരുന്നു. കൃഷ്ണന്റെ വേഷംകെട്ടിയിരുന്ന ആക്ടർ സിഗറ്റു വലിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. സത്യഭാമ വാനിറ്റിബാഗിലെ കണ്ണാടിനോക്കി ലിപ്സ്റ്റിക് ഇട്ടുകയായിരുന്നു. ദരിദ്രനായ കർഷകന്റെ കീറിമുഷിഞ്ഞ വേഷംധരിച്ചിരുന്ന ആൾ സർബ്ബത്തു കുടിക്കുന്നു. പ്രഭുവായി അഭിനയിച്ച ആൾ കൈയയച്ചു ദാനംചെയ്യുന്നു. ഏതോ സ്നേഹിതനു് അയാൾ എന്തിനോവേണ്ടി പണം എണ്ണിക്കൊടുക്കുകയാണു്. അവരോടെല്ലാം ആരെങ്കിലും സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ആ മുറിയിൽ കയറി ഒരുവശത്തു നിർദ്ദേശിക്കപ്പെട്ട ഒരു കസേരയിൽ അവൾ ഇരുന്നു. ആരും അവളെ ശ്രദ്ധിച്ചില്ല.

മുമ്പിൽ ഒരു നിലക്കണ്ണാടി ഉണ്ടായിരുന്നു. അതിൽ ഏതോ നടൻ താരങ്ങളുടെ ഡിസൈനിലുള്ള തിളങ്ങുന്ന ഒരു ഇമിറേറേഷൻമാല അശ്രദ്ധമായി തൂക്കിയിട്ടിരുന്നു.

അഞ്ചുമിനിട്ട പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു. അയാൾ അവളെ മറന്നുപോയോ? എഴുനേറ്റു നടന്നുകളഞ്ഞാലോ എന്നു താരയ്ക്കു തോന്നി. ഉടനെ കണ്ണാടിയിൽ അവൾ തന്റെ രൂപം നോക്കി. ജയിലിലെ താമസംകൊണ്ടു് ഒരു ഗൗര വക്കുട്ടതല്ലും അല്പം പ്രായക്കൂട്ടതല്ലും തോന്നുന്നുണ്ടു്. ഒരുപക്ഷേ, വണ്ണശബളമായ ആ അന്തരീക്ഷത്തിൽ വെറും സാധാരണമായ അവളുടെ വേഷമായിരിക്കാം, ആ തോന്നലിനു കാരണം. നിശ്ശബ്ദമായി ആ ബഹളങ്ങൾ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കു് അവൾക്കു ചിരിവന്നു. ലോകത്തിൽ, വൃദ്ധന്മാർമുതൽ ബാലന്മാർവരെയുള്ള നാമെല്ലാം ഇങ്ങനെ ഓരോ പാർട്ടു് അഭിനയിക്കുകയാണു്. ആരെങ്കിലും നമ്മുടെ ഹൃദയത്തിന്റെ അണിയറകളിൽ കയറി നോക്കിയാൽ കാണാം, എന്തെല്ലാം വേഷങ്ങളാണു നാം അണിഞ്ഞിരിക്കുന്നതെന്നു്. സ്വന്തം ഇഷ്ടപ്രകാരം അണിയുന്നതും ചില ബാദ്ധ്യതകളാൽ അണിയിക്കപ്പെടുന്നതും.

അഞ്ചുമിനിട്ടുകൂടി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ റേഡിയോപ്രോഗ്രാമിനുവന്ന പാട്ടുകാരൻ, റ്റി. ശങ്കരയെന്നപേരിൽ ജയിലിൽ കാണാൻവന്ന സന്ദർശകൻ, സ്റ്റേജിൽ നേതാവായി അഭിനയിച്ച നടൻ പെട്ടെന്നു് മുറിയിലേയ്ക്കു കടന്നുവന്നു. "താരയെവിടെ?" എന്നു് ഉറക്കെ വിളിച്ചുചോദിച്ചുകൊണ്ടു് അയാൾ പറഞ്ഞുതുടങ്ങി: "ഓഹോ, നേതാവിന്റെ വേഷക്കാരൻ യഥാർത്ഥ നേതാവിനെ കണ്ടുമുട്ടുകയാണു്. ആകട്ടെ, പറയൂ, ജയിലിൽനിന്നു് എന്നാണിറങ്ങിയതു്? എഴുതിയില്ലല്ലോ. പത്രത്തിലും കണ്ടില്ല. പക്ഷേ, എനി

ക്കെപ്പോഴാണു പത്രം വായിക്കാൻ പറ്റുന്നതു്? എന്റെ സമയം മുഴുവൻ ഈ നാടകക്കമ്പനി അപഹരിക്കുകയാണു്. എവിടെയാണു താമസിക്കുന്നതു്, ഞാൻ താങ്കളെ വന്നു കാണാൻ ശ്രമിക്കാം.''

താര ഒന്നും പറയാത്തതുകൊണ്ടു് അല്പം ശാന്തമായി അയാൾ പറഞ്ഞു: ''ഒരുപക്ഷേ, താങ്കൾക്കു് അസുഖം തോന്നിയിരിക്കുമോ? അറിയാൻവേണ്ടി ഞാൻ ചോദിച്ചുവെന്നേയുള്ളു.''

താര എഴുന്നേറ്റു: ''എങ്ങോട്ടെങ്കിലും മാറിനിന്നു രണ്ടുമിനിട്ടനേരം താങ്കളോടു് ഏകാന്തമായി സംസാരിക്കാൻ സൗകര്യമുണ്ടോ?''

''നിശ്ചയമായും. എന്നെ വെടിവയ്ക്കുകയും മറ്റും ചെയ്യരുതെന്നുമാത്രം.'' അവർ പൂന്തോട്ടത്തിലേയ്ക്കു നടന്നു.

മടങ്ങിവരുമ്പോൾ ആ മനുഷ്യൻ പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു: ''കായ്മിത്രയേ ഉള്ളല്ലോ. സാരമില്ല. ഞങ്ങളുടെ കമ്പനി വേണ്ടത്ര സൗകര്യമുള്ളതാണു്. രാത്രി ഇവിടെത്തന്നെ താമസിക്കു. എന്തെങ്കിലും ജോലി താങ്കൾക്കുവേണ്ടി ഞാനന്വേഷിക്കാം. ഇഷ്ടമാണെങ്കിൽ ഞങ്ങളുടെ ഈ കമ്പനിയിൽത്തന്നെ ചേർന്നുകൊള്ളു. ഞങ്ങൾ ഇതും കൊണ്ടു ഗ്രാമങ്ങളിലേയ്ക്കു പോകുകയാണു്—അതാ, ബല്ലു ടിച്ചു. ഞാനങ്ങോട്ടു ചെല്ലട്ടെ. ഷോ കഴിഞ്ഞു കാണാം.''

ആ ഒരു രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടുന്ന കായ്ത്തിൽ താര രക്ഷപ്പെട്ടു. പക്ഷേ, പിന്നെയോ? ജീവിതത്തിൽ ഒരു രാത്രി മാത്രമല്ലല്ലോ ഉള്ളതു്!

ഭൈരവി ലയിക്കുന്നു

ആ സംഭവം കഴിഞ്ഞിട്ട് ആറുവഷ്മായി. നാല്പത്തിരണ്ടിൽ അടിച്ചുകയറിയ പ്രക്ഷോഭണത്തിന്റെ തരംഗങ്ങൾ താണുകഴിഞ്ഞു. തരംഗങ്ങളുടെ ഉദ്ദേശം—ചന്ദ്രനെ തൊടുക എന്നതു്—ഏതാണ്ടു സാധിച്ചു. സ്വാതന്ത്ര്യം വീട്ടിലെത്തി. നടനും ഗായകനുമായ ക്ഷേമേന്ദ്രനോട്ടചേന്ന താരയും 'ദേശീയസ്റ്റേജി'ൽ പ്രവൃത്തിയാരംഭിച്ചു. രണ്ടുകൊല്ലത്തിനുശേഷം അവരുടെ രജിസ്റ്റർവിവാഹം നടന്നു. അവർ തങ്ങളുടെ പ്രസ്ഥാനത്തെ യഥാർത്ഥത്തിൽ ജനങ്ങൾക്കുവേണ്ടിയുള്ളതാക്കിത്തീർക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു. അതിനു വിപുലമായ നാഗരികസമ്പ്രദായങ്ങളൊന്നും ആവശ്യമായിരുന്നില്ല. വലിയ വലിയ 'പർദകളും' (യവനികകളും) തൂക്കണക്കിനു വാദ്യയന്ത്രങ്ങളും പ്രകാശമേറിയ ഇലക്ട്രിക് ബൾബുകളും മറ്റും അതിനു വേണ്ട. ഗ്രാമങ്ങളിൽ ഇവയുടെ പ്രയോജനമെന്താണു്? 'കഷ്കൻ'നാടകം പട്ടണത്തിൽ പ്രദർശിപ്പിച്ചു പണക്കാരായ ഉയന്നവർഗ്ഗത്തിന്റെ പ്രശംസ നേടിയതുകൊണ്ടോ, അഥവാ, അവരുടെ ഉള്ളിൽ മറഞ്ഞുകിടക്കുന്ന ദീനാനുകമ്പയെത്തന്നെ അല്പം ഇക്കിളിപ്പെടുത്തിയതുകൊണ്ടോ എന്തുസാധിക്കാനാണു്? വിനോദിക്കാനാവശ്യമായതെല്ലാം നേരത്തെതന്നെ അവരുടെ പക്കലുണ്ടു്. നൃത്യഗീതങ്ങൾക്കും വാദ്യവൃന്ദങ്ങൾക്കും അവക്കു കുറവില്ല. അതുകൊണ്ടു്, 'ദേശീയസ്റ്റേജു്' യഥാർത്ഥമായ പ്രയോജനമുള്ളതാകണമെങ്കിൽ അതിനെ ഗ്രാമങ്ങളിലേയ്ക്കു കൊണ്ടുപോകണമെന്നു താര വിചാരിച്ചു.

അതിനു പല പ്രയാസങ്ങളുണ്ട്. നടന്മാരെല്ലാം ഇന്നുവരെ പട്ടണത്തിൽ ജീവിച്ചു പരിചയിച്ചവരാണു്. അവർ ഗ്രാമത്തിലെ ക്ലേശകരമായ ജീവിതരീതി അഭ്യസിച്ചുവരണം.

യുദ്ധകാലത്തു് ചൈനയിലെ നാടകക്കമ്പനികൾ ചെയ്തിരുന്നതുപോലെ വെറും സാങ്കേതികമറകൾ (യവനികകൾ)കൊണ്ടു കായ്യം നടത്തണം. ഉദാഹരണത്തിനു് ഒരു കൃഷിസ്ഥലമാണെങ്കിൽ ഒരുകെട്ട കച്ചിയോ കാളവണ്ടിയുടെ ഒരു ചക്രമോ കാണിച്ചു പല സങ്കേതങ്ങളും കൊട്ടക്കാൻകഴിയും.

വിലകൂടിയ വിദേശവാദ്യയന്ത്രങ്ങൾ കൊണ്ടുനടക്കുന്ന ബുദ്ധിമുട്ടും ഒഴിവാക്കണം. ഇതൊന്നുമില്ലാതെ ഗ്രാമീണരും പാട്ടുന്നുണ്ടല്ലോ. അവരുടെ ഖൻജടിയും, ഡോളും, ഏക്താരയും മറ്റും ഉപയോഗിച്ചുകൂടേ?

ഏറ്റവും പ്രയാസം നാടകങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചാണു്. നടന്മാരെ കിട്ടും. ചിത്രകാരന്മാരെയും ഗായകരെയും കിട്ടാൻ പ്രയാസമില്ല. എഴുത്തുകാരും നാടകങ്ങളുമാണു് തീരെ കുറവായിരിക്കുന്നതു്. കിട്ടുന്നെങ്കിൽ അവ ഒന്നുകിൽ ഉയന്ന കലാപരമായ നാടകങ്ങളായിരിക്കും, മെറ്റർലിംകിന്റെയോ ബർണാഡ്ഷായുടെയോ ആദർശമനുസരിച്ചു് എഴുതപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്. 'പ്രസാദി'ന്റെ അത്തരത്തിലുള്ള ഏറ്റവുംചെറിയ നാടകമായ 'ഏക് ഘൂംട്'ൽ തൂപ്പുകാരൻപോലും പാണിനീസൂത്രവും സംസ്കൃതശ്ലോകങ്ങളും ഉദ്ധരിക്കുന്നുണ്ടു്. പിന്നെ കിട്ടുന്നതു് അസ്വാഭാവികങ്ങളായ നാടകങ്ങളായിരിക്കും. ബുദ്ധനെ സംബന്ധിച്ചു് എഴുതിയിട്ടുള്ള ഒരു ഹിന്ദിനാടകത്തിൽ യശോധരയും സിദ്ധാർത്ഥനുംകൂടി വള്ളത്തിലിരുന്നുകൊണ്ടു് നാല്പതുമിനിട്ടുനേരം ബൗദ്ധധർമ്മത്തെക്കുറിച്ചു ചർച്ചനടത്തുന്നുണ്ടു്,

കോളേജുകളിലെ ഡിബേറ്റിംഗ് ഹാളിൽ നടക്കുന്ന വാദ പ്രതിവാദംപോലെ. തണുത്ത തലച്ചോറിൽനിന്നു് തണുത്ത വാചകങ്ങളിലൂടെ ശ്ലേഷാത്ഥപ്രയോഗങ്ങൾ നടക്കുകയാണു്. പാവപ്പെട്ട വള്ളക്കാരൻ ഇതു തീരുന്നതുവരെ അത്ഭുതപരതന്ത്രനായി നോക്കിയിരിക്കുന്നു. ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു് ചന്ദ്രന്റെയും നക്ഷത്രങ്ങളുടെയും പ്രതിബിംബങ്ങൾ സംസാരവിഷയമാകുന്നുണ്ടു്. അഭിനയം ഇതാണോ? ഗ്രാമീണർക്കു മനസ്സിലാകുന്ന സരളമായ ഭാഷയിൽ കലാസുന്ദരങ്ങളായ നാടകങ്ങൾ എങ്ങനെ കിട്ടും? തന്നെയല്ല, ഗ്രാമീണജനങ്ങൾ വലിയ ബുദ്ധിമാന്മാരല്ല. അവർക്കു് ഈ കലയുടെ മേന്മകളൊന്നും മനസ്സിലാകുകില്ല. ലോകത്തിൽ ആകെയുള്ള അനഭ്യസ്തവിദ്യരിൽ മൂന്നിലൊരുഭാഗം നമ്മുടെ രാജ്യത്താണു്. അതാണു് പ്രാചീനമായ സംസ്കാരസമ്പത്തും അഭിമാനവുംനിറഞ്ഞ നമ്മുടെ പാവനമായ ആയ്ദേശം.

താര നിശ്ചയിച്ചു: ഈ പ്രശ്നം അവൾതന്നെ പരിഹരിക്കും—അവൾതന്നെ നാടകമെഴുതും. അതിനുവേണ്ടി ആദ്യമായി അവൾ ഗ്രാമത്തിലെ ഓരോ പ്രശ്നങ്ങൾ പഠിക്കാനാരംഭിച്ചു. ഗ്രാമത്തിലെ ജാതിവ്യത്യാസം വളരെ കുഴപ്പമുണ്ടാക്കി. കുശവന്റെ പ്രശ്നമല്ല കൊല്ലനുള്ളതു്. ചെരിപ്പുകുത്തിയുടെ പ്രശ്നത്തിൽ ആശാരിക്കു താൽപര്യമില്ല. എങ്കിലും അവൾ ധൈര്യം വിട്ടില്ല. താര ചിന്തിച്ചു: 'പട്ടണവാസികൾ ദൂരെനിന്നു ഗ്രാമങ്ങളെ കാണുന്നതു്, ദൂരദർശിനിയിൽക്കൂടി നക്ഷത്രങ്ങളെ കാണുന്നതുപോലെയാണു്.'

ഈ മദ്ധ്യവർത്തിത്വംമൂലം അവരുടെ കാഴ്ചപ്പാടുകളെല്ലാം പിശകായിരിക്കുമെന്നതന്നെയല്ല, ഗ്രാമങ്ങളെക്കുറിച്ചുള്ള സാഹിത്യങ്ങളൊന്നും യഥാർത്ഥമല്ല. പ്രേമചന്ദി

നെയും ശരച്ചന്ദ്രനെയുംപോലെയുള്ള രണ്ടോ നാലോ പേ
ക്ക് മാത്രമേ ഗ്രാമങ്ങളുടെ യഥാർത്ഥചിത്രം സംഭാവനചെ
യ്യാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ളു.

ചിലപ്പോൾ താര തന്റെ ജീവിതനാടകത്തിലേയ്ക്കു
കണ്ണോടിക്കും. അതു് എവിടെനിന്നാരംഭിച്ചു, മദ്ധ്യ അ
ങ്കം എവിടെ നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു, എവിടെച്ചെന്നു്
അതു ഭരതവാക്യം ചൊല്ലും, ഒന്നുമറിഞ്ഞുകൂടാ. ഓരോ
യുവതിയുടെയും ജീവിതം ഓരോ പ്രത്യേക കവിതയാണു്.
എത്ര പരിശുദ്ധമായ പ്രാർത്ഥനയോടുകൂടിയാണു് അതു്
ആരംഭിക്കുന്നതു്. എത്ര ശൃംഗാരമധുരങ്ങളായ സ്വപ്നങ്ങ
ളും ചിന്തകളുമാണു് അതിൽ ഓളമടിക്കുന്നതു്. ചില
പ്പോൾ അതു വടക്കൻകാറ്റും ചിലപ്പോൾ മലയമാരുതനു
മാണു്. ചിലപ്പോൾ അലസമായ കിഴക്കൻകാറ്റാണു്.
ചിലപ്പോൾ കൊടുങ്കാറ്റാണു്. രാഗമനോജ്ഞമായ ഈ
ഗാനത്തിന്റെ അന്ത്യമെവിടെയായിരിക്കുമോ? ഭൈരവ
ന്റെയും ഭൈരവിയുടെയും വിരക്തവും അനാസക്തവുമാ
യ ഗാനം,

"പോകരുതു പോകരുതു പോകരുതു യോഗീ
പാദപങ്കേരുഹം പണിയുന്ന ദാസി...
ചന്ദനംകൊണ്ടു, ചിത തീർത്തിടാം ഞാൻ, നിൻ
സുന്ദരകരങ്ങളാൽ നീ കൊള്ളിവയ്ക്കു.
ചാമ്പലതു ദേഹത്തുപൂശി നീ പോകു
പോകരുതു പോകരുതു പോകരുതു യോഗീ—"

താര ചിന്തിച്ചു—ഏതെങ്കിലും യോഗിയുടെ ശരീരത്തിൽ
അണിയപ്പെടാനുള്ള ഭസ്മമാകുന്നതിലാണോ ഭാരതീയ
സ്ത്രീയുടെ ജീവിതസാർത്ഥകത്വം സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു്? അ
വൾ വെറും പൂഴിമണ്ണാണോ? ആക്കുവേണമെങ്കിലും ച
വിട്ടിനടക്കാവുന്നതും തൊഴിച്ചുപൊട്ടിക്കാവുന്നതുമായ

മൺകട്ടയാണോ അവൾ? അതോ, അമൃതജലവും മധുര ഫലവുംനിറഞ്ഞ ആയിരമായിരം സസ്യാങ്കുരങ്ങൾ പൊട്ടിമുളയ്ക്കുന്ന ധരിത്രിയാണോ? മലയജശീതളയും ശുഭ്ര ജ്യോത്സ്നാപുളകിതയാമിനിയുമായവളാണോ? "അമ്മേ, നീ അബലയാണെന്ന് ആരാണു പറഞ്ഞതു്," എന്നു കവി ചോദിക്കുന്ന മാതാവാണോ?...

നമ്മുടെ പ്രാചീനകവികൾ സ്ത്രീകളെ എന്തിനോടെല്ലാമാണു് ഉപമിച്ചിട്ടുള്ളതു്? അവൾ ലതയാണു്. ഒരു വൃക്ഷത്തിനെ ആശ്രയിക്കാതെ ജീവിക്കാൻ വയ്യ—അവൾ സരിത്താണു്. സമുദ്രത്തിൽ ചേരാതെ അവളുടെ ജീവിതം സാർത്ഥകമാകുന്നില്ല. ഈ കവികളെല്ലാം വഞ്ചകരും കള്ളന്മാരുമാണെന്നു താരയ്ക്കുതോന്നി. സ്ത്രീ ലതയല്ല, സരിത്തുമല്ല. അവൾക്കു സ്വന്തമായ ഒരു അസ്തിത്വമുണ്ടു്. അവൾ തീപ്പൊരിയാണു്, സ്വാഹയാണു്. അവൾ സപ്ത സരിത്തുക്കളുടെ തീവ്രപ്രവാഹമാണു്, ഗംഗോത്രിയാണു്.

ചിന്തയിൽനിന്നു് അവളെ തട്ടിയുണർത്തിക്കൊണ്ടു് ക്ഷേമേന്ദ്രൻ പറഞ്ഞു: "കേട്ടോ താര, സന്തോഷകരമല്ലാത്ത ന്യൂസ് ആണു് കിട്ടിയിരിക്കുന്നതു്. നമ്മുടെ ട്രൂപ്പിലെ ഗായികയായ നിശയില്ലേ, അവൾക്കു സുഖമില്ല. അവൾ പാട്ടുപാടിക്കൂടായെന്നു ഡാക്ടർ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വിജയശങ്കർ കമ്പനിവിട്ടുപോയി. അയാൾ ഗ്രാമത്തിലേക്കു വരുന്നില്ല. പട്ടണത്തിൽ ഏതോ സിനിമാക്കമ്പനിയിൽ നിന്നു് അയാൾക്കു വലിയ 'ഓഫർ' കിട്ടിയിരിക്കുന്നു."

ഇങ്ങനെ, 'ദേശീയസ്റ്റേജി'നെ ഗ്രാമങ്ങളിലേക്കു കൊണ്ടുപോകുവാൻ താര നിശ്ചയിച്ചതോടെ, കൂട്ടുകാരായ കലാകാരന്മാർ ഓരോരുത്തരായി അതിനോടു യാത്ര പറഞ്ഞു പിരിഞ്ഞു. താരയോടുള്ള അസൂയകൊണ്ടു് കമ്പനിയിലെ ഏറ്റവും സമർത്ഥയായ നടി 'യാമ'യും

പിരിഞ്ഞുപോയി. അവൾ ക്ഷേമേന്ദ്രനെ സ്നേഹിക്കുകയും അയാളെ വിവാഹം കഴിക്കാൻ ആഗ്രഹിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു.

വേണ്ടത്ര നടീനടന്മാരില്ലാതെയും അല്പമാത്രമായ മൂലധനത്തോട്ടുകൂടിയും ഈ ദേശീയനാടകക്കമ്പനിക്കു് ഗ്രാമങ്ങളിൽ എത്രനാൾ പ്രവത്തിക്കാൻ കഴിയും? രണ്ടു നാലു ഗ്രാമങ്ങളിൽ കളികൾ നടത്തിയെങ്കിലും അതു് അവരെ കൂടുതൽ നിരുത്സാഹപ്പെടുത്തുകയാണുണ്ടായതു്. ഗ്രാമീണർക്കു് ഒന്നുകിൽ അവരുടെ കലാപരിപാടികൾ മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അല്ലെങ്കിൽ ഗ്രാമീണരെ വേണ്ടപോലെ വിനോദിപ്പിക്കാൻ അവർക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. നാടകം കാണാൻ ഗ്രാമീണർ കൂട്ടമായി വന്നതന്നെയില്ല. ജമിന്ദാരന്മാരുടെ കാര്യസ്ഥന്മാർ പാവപ്പെട്ട കൃഷിക്കാരെ ഭയപ്പെടുത്തുകയുംചെയ്തു. "ആങ്ങ്, നാടകം കാണാൻ പോയാൽ, എന്റെ വടിയും നിങ്ങളുടെ പുറവുമാണു്, ഓർമ്മയിരിക്കട്ടെ."

ഒരു വിശേഷസംഭവംകൂടെയുണ്ടായി. ഗ്രാമത്തിലെ ഒരു പാവപ്പെട്ട പെണ്ണു് ഈ കമ്പനിയുടകൂടെ ഒളിച്ചുപോയി. അവൾ പാട്ടും നൃത്തവും പഠിച്ചിരുന്നു. നാലു കൊല്ലമായി അവളുടെ ഭത്താവു് പട്ടാളത്തിൽ ചേന്നിട്ടു്, മടങ്ങിവന്നതേയില്ല. അവൾ ഇവരുടെകൂടെ കടന്നുകളഞ്ഞതോടെ ഗ്രാമീണർ വിശ്വസിച്ചു—ഇവർ നാടകക്കാരല്ല, ഗുണ്ടാകളാണെന്നു്. കമ്പനിയിലുള്ള സ്ത്രീകൾ വേശ്യകളാണെന്നും പുരുഷന്മാർ തെമ്മാടികളാണെന്നും അവർ നിശ്ചയിച്ചു.

ഇങ്ങനെ 'ദേശീയസ്റ്റേജി'ൽ ചേർന്നു് ഒരു കൊല്ലം കഴിഞ്ഞപ്പോഴേയ്ക്കു ഗ്രാമങ്ങൾതോറും സഞ്ചരിച്ചു് ജനകീ

യകലയെ വികസിപ്പിക്കണമെന്ന താര കണ്ടിരുന്ന സ്വപ്നം തകർന്നുതുടങ്ങി.

ക്ഷേമേന്ദ്രനോടൊന്നിച്ച് താര വീണ്ടും പട്ടണത്തിൽ എത്തി. ഇതിനിടെ അവൾക്ക് ഒരു പുത്രി ജനിച്ചു. പിന്നത്തെ ഒരു വർഷം അതിനെ ലാളിച്ചും പാലിച്ചും കഴിഞ്ഞുകൂടി. ക്ഷേമേന്ദ്രൻ പട്ടണത്തിൽ അങ്ങിങ്ങു ട്യൂഷൻ നടത്തിയും സിനിമാക്കമ്പനികൾക്ക് ചില ട്യൂൺസ് കൊട്ടത്തും മറ്റും ഒരു വ്യവസ്ഥയില്ലാതെ ജീവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. താരയുടെ ജീവിതനാടകം നാലാമങ്കത്തിൽ എത്തിച്ചേർന്നു. ഇനി അതു് ഒരു 'ട്രാജഡി'യായിട്ടാണോ 'കോമഡി'യായിട്ടാണോ അവസാനിക്കാൻ പോകുന്നതു് എന്നു് ആക്കറിയാം?

താര വീണ്ടും ചിന്തിച്ചു—വെറുമൊരു നാടകത്തിലെ കഥാപാത്രങ്ങളാണു നാമെങ്കിൽ, നമ്മുടെ ഭാഗ്യവിധാതാക്കൾ നാംതന്നെയാകുന്നതെങ്ങനെയാണു്? ഈ മരപ്പാവകളെ നൃത്തംചെയ്യിക്കുന്നതു മറ്റാരെങ്കിലുമാണോ? ആ അദൃശ്യശക്തി ഒരുകാലത്തു് ദൈവമായിരുന്നു. അതിനുശേഷം രാജാവായി. പിന്നീടു സമ്പത്തായിരിക്കയാണു്. യഥാർത്ഥത്തിൽ അതു വ്യക്തിയുടെ ഇച്ഛയായിത്തീരുന്നതെന്നാണു്? വ്യക്തികൾക്കു കലാപരമായി വികസിക്കാനുള്ള സന്ദർഭം കിട്ടുന്നതെന്നാണു്. പാവപ്പെട്ട ഗ്രാമീണനും ഉദയശങ്കരന്റെ നൃത്തവും അല്ലാദിയാഖാന്റെ ഗാനങ്ങളും മനസ്സിലാക്കാൻ തുടങ്ങുന്നതെന്നാണു്? എന്നാണു ഗ്രാമീണരിൽനിന്നു് പിക്കാസോയും അന്നാപാവലോവായും വാൾട്ഡിസ്നെയും ഉണ്ടാകുന്നതു്? ഒരുപക്ഷേ, ഇതു് അസംഭവ്യമാണോ? വെറും സ്വപ്നം മാത്രമാണോ? സ്വാർത്ഥീയമായ ഒരു ഭാവനയാണോ?

താരയുടെ ജീവിതത്തിൽ അടിക്കടി ദുഃഖങ്ങൾ

തന്നെ സംഭവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. വല്ലപ്പോഴും വന്നുകാണുകയും എന്തെങ്കിലും സഹായിക്കുകയുംചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്ന അവളുടെ പിതാവു മരിച്ചു. അവൾ രണ്ടു കുഞ്ഞുങ്ങളുടെ മാതാവായി. വർദ്ധിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന സാമ്പത്തികക്ലേശങ്ങളിൽപ്പെട്ട ഞെരുങ്ങി ആ പട്ടണത്തിൽ അവൾ കഷ്ടപ്പെട്ടുതുടങ്ങി. ഭർത്താവു്, ഒരു കലാകാരനാണു്—എന്നുവെച്ചാൽ വ്യവസ്ഥയില്ലാത്ത ജീവിതവും വ്യവസ്ഥയില്ലാത്ത ആദായവുമുള്ള ഒരാളെന്നർത്ഥം. അയാൾ മദ്യപാനവും ചൂതുകളിയുമാരംഭിച്ചു. ആ വഴിയിൽക്കൂടെ പെട്ടെന്നു പണക്കാരനാകാമെന്നയാൾ വിശ്വസിച്ചു. ഉവ്വശിയെന്ന ഒരു സിനിമാതാരത്തിന്റെ വലയിലും അയാൾ വീണു. താരസ്ത്രീ ആകെക്കൂടെ സഹിക്കാൻ കഴിയാതെയായി.

താരയും ക്ഷേമേന്ദ്രനും തമ്മിൽ കലഹങ്ങൾ ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരുന്നു. രണ്ടും നാലും ദിവസത്തേയ്ക്കു രണ്ടുപേരും മിണ്ടാതിരിക്കും. വിവാഹംചെയ്തതു വലിയ പാപമായിപ്പോയി എന്നു പലപ്പോഴും താരയുടെ മനസ്സിൽ തോന്നി. ഒരു ദുർബ്ബലനിമിഷത്തിൽ തനിക്കുണ്ടായ മൃദുലവികാരത്തെക്കുറിച്ചവൾ പശ്ചാത്തപിക്കുകയാണു്. അവൾ തന്റെ ജീവിതത്തിലെ മഹത്തായ മൂന്നു സംഭവങ്ങൾ വീണ്ടും വീണ്ടും ഓർത്തു. പോലീസിനെ ഭയന്നു് ലാൽബാഗിൽ അവൾ ഒളിച്ചിരുന്ന കുളിമുറിയുടെ പുറകോട്ടുള്ള വാതിൽ തുറന്നു് ഓടി രക്ഷപ്പെട്ടിരുന്നെങ്കിൽ—പുതുതായി അകത്തുവന്ന ആളിനെക്കുറിച്ചറിയാനുണ്ടായ ജിജ്ഞാസയെ തടഞ്ഞുനിർത്താൻ കഴിഞ്ഞിരുന്നെങ്കിൽ?...

പിതാവു് അവളെ വീട്ടിൽനിന്നു് ഇറക്കിവിട്ട രാത്രിയിൽ സുരേശനും ഉവ്വശിയുമായുള്ള രഹസ്യസല്ലാപങ്ങൾ കേൾക്കാനിടയാകാതെ നേരെ ജയന്തന്റെ വീട്ടി

ലേക്കാണു പോയിരുന്നതെങ്കിൽ?... അടഞ്ഞുതന്നെ കിടക്കുന്നതാണു നല്ലതെന്നു തോന്നുന്ന എത്രയെത്ര അദ്ധ്യായങ്ങൾ ഇങ്ങനെ ജീവിതത്തിലുണ്ട്. അതെല്ലാം തുറന്നാൽ ജീവിതംമുഴുവൻ വിരസവും മലിനവുമായിത്തീർന്നേക്കാം. സംഭവബഹുലമായ മൂന്നാമത്തെ രാത്രിയിൽ അവൾ ആ നാടകം കാണാൻപോകാതെ വല്ല സിനിമയും കാണാൻ പോയിരുന്നെങ്കിൽ?—എങ്കിൽ ക്ഷേമേന്ദ്രനുമായി കണ്ടുമുട്ടുമായിരുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ രണ്ടാമതും അവളുടെ സ്വപ്നം തകരുമായിരുന്നില്ല. ജയന്തനെ അവൾ എത്ര വിശ്വസിച്ചതാണ്. അയാൾ അവളെ സംശയിച്ചു. അവളെ വിസ്മരിച്ചു. വളരെ മുമ്പു ശരീരത്തിലുണ്ടായ മുറിവിനെക്കുറിച്ച് ഓർമ്മിക്കുന്നതുപോലെ അവൾ ഇപ്പോൾ അയാളെ ഓർത്തു. കലയുടെയും സദാചാരനിഷ്ഠയുടെയും പരിശുദ്ധിയുടെയും മൂർത്തിയായി അവൾ കരുതിയിരുന്ന ക്ഷേമേന്ദ്രനും ഒട്ടുവിൽ പുരുഷനാണെന്നു തെളിഞ്ഞു. ചഞ്ചലനും അസ്ഥിരചിത്തനും, ഭ്രമരത്തെപ്പോലെ വട്ടമിട്ടു നടക്കുന്നവനുമായ പുരുഷൻ.

താരയുടെ ജീവിതസംഗീതത്തിന്റെ താളം തെറ്റിക്കഴിഞ്ഞു. അല്പം മേളം പിടിച്ചേയ്ക്കുമെന്നു ജയിലിൽവെച്ച് അവൾക്കു തോന്നിയിരുന്നു. പക്ഷേ, രാഗവിസ്താരത്തിലെത്തുന്നതിനുമുമ്പുതന്നെ അന്തിമഭൈരവി പാടേണ്ടതായിവന്നു. രണ്ടു പിഞ്ചിളംകുഞ്ഞുങ്ങളുടെ മാതാവും, മദ്യപനും ദുർമാഗ്ഗിയുമായ ഒരു ഭാഗവതരുടെ ഭാര്യയുമായ അവൾ—താര—ഇന്നു് പത്തിരുപതുലക്ഷം ജനങ്ങൾ വസിക്കുന്ന ബോംബേപട്ടണത്തിൽ ഏകാകിനിയായി കഴിയുകയാണ്. അവൾ പാർക്കുന്ന മുറിക്കുമുകളിൽ നാലഞ്ചു നിലകൾകൂടിയുണ്ട്. എങ്കിലും അവൾക്കു തണലില്ലെന്നു തോന്നി. യാതൊരാശ്രയവുമില്ല.വിസ്തൃതമായ ആകാശം

മാത്രം. നാലുപാട്ടം കാർമേഘങ്ങൾ ഇരച്ചു കയറുന്നുണ്ട്. ഇടിവാൾ മിന്നുന്നുണ്ട്.

ഈ സമയത്തു് അവളുടെ വിശ്വാസവും ആദർശവുമായ സോഷ്യലിസമാകുന്ന കൊച്ചുനക്ഷത്രത്തിനെന്തുപറ്റി? അതു് അവൾക്കു വഴികാട്ടുന്നില്ലേ? പ്രക്ഷോഭണം അവസാനിച്ചു. കാൺഗ്രസ്സ് നേതാക്കന്മാർ മോചിപ്പിക്കപ്പെട്ടു. ഗാന്ധിജി ജിന്നായെ കാണാൻ പോയി. ഫലമൊന്നുമുണ്ടായില്ല. സിംലായിൽ രണ്ടു വിശേഷങ്ങൾ നടന്നു. ഫോർമുലാ ഉണ്ടായി. സ്വാതന്ത്ര്യത്തിനുള്ള തീയതി നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടു. സോഷ്യലിസ്റ്റ് നേതാക്കന്മാരെയും മോചിപ്പിച്ചു. അവർക്കു്, തങ്ങളുടെ പഴയ പ്രതാപങ്ങളാവർത്തിക്കുകയല്ലാതെ നാട്ടിൽ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്ന വർഗ്ഗീയ കലഹങ്ങളെ തടയാനുള്ള പുതിയ പരിപാടികളൊന്നുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഗ്രാമങ്ങളിലും പട്ടണങ്ങളിലും മതത്തിന്റെ പേരിൽ തെറ്റായ മുദ്രാവാക്യങ്ങൾ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആഭ്യന്തരയുദ്ധമാകുന്ന രാക്ഷസൻ നാക്കു നീട്ടിക്കൊണ്ടു പാഞ്ഞടുക്കുകയായിരുന്നു.

താര വിചാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു—ഇത്തരം സന്ദർഭങ്ങളിൽ ഗ്രാമത്തിലും പട്ടണത്തിലുമുള്ള ശ്രമജീവികളെ സമാധാനമെന്താണെന്നു പഠിപ്പിക്കേണ്ടതാവശ്യമാണു്. അവരുടെയിടയിൽ മത്സരമുണ്ടായാൽ അതു രാജ്യത്തിന്റെ ഭാവിക്കു വളരെ വലിയ നഷ്ടമായിരിക്കും.

പക്ഷേ, അവളെന്തുചെയ്യും? അവൾ നിസ്സഹായയാണു്. രണ്ടു കുട്ടികളെ പരിപാലിക്കണോ, അതോ ആ കുട്ടികളെക്കാൾ ശാഠ്യക്കാരനായ ഭർത്താവിനെ ശുശ്രൂഷിക്കണോ? അഥവാ തകർന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സാമ്പത്തിക പ്രശ്നത്തിനു പരിഹാരമുണ്ടാക്കാൻ വല്ല പണക്കാരുടേയും കുട്ടികളെ പഠിപ്പിക്കുകയോ അല്പമാത്രമായ മെഡിക്കൽ

വിദ്യാഭ്യാസം ഉപയോഗിച്ച് ശ്രമിക്കുകയോ ചെയ്യണോ? അതോ രാഷ്ട്രീയപ്രവർത്തനം തുടരണമോ? അവളെന്താണു ചെയ്യേണ്ടതു്?

ഒരിക്കൽ ജയന്തൻ പ്രസംഗിക്കുന്ന ഒരു മീറ്റിങ്ങിനു താര പോയി. മീറ്റിങ്ങിനുശേഷം അയാളെ കാണാൻ അവൾ വളരെ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷേ, സന്നദ്ധഭടന്മാർ അവളെ അയാളുടെ അടുത്തേയ്ക്കു പോകാനനുവദിച്ചില്ല. മറെറാരിക്കൽ 'കാണാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു' എന്നൊരു കുറിപ്പു് അവൾ ജയന്തനെറപക്കലെത്തിച്ചു. പക്ഷേ, ജയന്തനെറ അടുത്തുണ്ടായിരുന്ന ഏതോ നേതാവു കൊടുത്തയച്ച മറുപടി ഇങ്ങനെയായിരുന്നു: "മറെറാരു രാഷ്ട്രീയപാർട്ടിയുമായി ബന്ധമുള്ള ഒരു നാടകക്കമ്പനിയിൽ താര ജോലി ചെയ്തിരുന്നുവെന്നാണു് ഞങ്ങളുടെ വിശ്വാസം. എതിർ പാർട്ടിയിൽപ്പെട്ട ആളുകൾ മേലാൽ കാണാൻ ശ്രമിക്കരുതെന്നു് ജയന്തനുവേണ്ടി അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു."

മനുഷ്യനും മനുഷ്യനുംതമ്മിൽ ചില ധാർമ്മികബന്ധങ്ങളുള്ള കാലമുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്നു് രാഷ്ട്രീയപാർട്ടികളുടെ കാലമാണു്. രണ്ടുപേർക്കുതമ്മിൽ ഹൃദയംതുറന്നു സംസാരിക്കുവാൻ ഇന്നു നിവൃത്തിയില്ല. എല്ലാവരും പരസ്പരം സംശയദൃഷ്ടിയോടെയാണു നോക്കുന്നതു്.

മൂന്നാമതൊരിക്കൽ അവളൊരിടത്തിരിക്കുമ്പോൾ അടുത്തിരുന്ന രണ്ടു കൂട്ടുകാർ രഹസ്യംപറയുന്നതു കേട്ടു:

"അതു ക്ഷേമേന്ദ്രനെറ ഭാര്യയാണു്. ഒരുകാലത്തു വലിയ സോഷ്യലിസ്റ്റായിരുന്നു. ജയിലിൽ പോയിട്ടുണ്ടു്. ഈയിടെ പതിവായി ഹീരാചന്ദ്സേഠിനെറ വീട്ടിൽ പോകുന്നുണ്ടു്."

ഒരു സത്യമുണ്ട്. സേഠിന്റെ കുട്ടികളെ അവൾ പഠിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അവളുടെ ആദായമാഗ്രം ഇപ്പോൾ അതുമാത്രമാണ്.

വേറൊരാൾ പറഞ്ഞു: "അവൾ സേഠിന്റെ അടുത്തു പോകുന്നു. അവളുടെ ഭർത്താവു് കള്ളംകൂടിച്ചു് ആ കൊള്ളരുതാത്ത ഉവ്വശിയുടെകൂടെ കഴിയുന്നു."

ബാക്കി കേൾക്കാൻ താരയ്ക്കു വയ്യായിരുന്നു. അവൾ എഴുന്നേറ്റു യോഗസ്ഥലത്തുനിന്നു പുറത്തുപോന്നു് തന്റെ കൊച്ചുമകൻ മോഹനനോടു പറഞ്ഞു: "പോകാം മകനെ, ഇന്നു പ്രസംഗം കേൾക്കണ്ട. ഐസ്ക്രീം കഴിക്കാം."

"അതുതന്നെ," മോഹനനും പറഞ്ഞു.

അവൾ വഴിയിൽക്കൂടി പോകുകയാണു്. രണ്ടുവശത്തും മോടിപിടിപ്പിച്ച കച്ചവടപ്പീടികകൾ നിരന്നിരിക്കുന്നു. മകൻ പലതും വാങ്ങാൻ ശഠിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. എന്തെങ്കിലും വാങ്ങാൻ അവളുടെ പക്കൽ പൈസയില്ല. നടന്നുനടന്നു് ഒരു പാലത്തിനുസമീപം അവർ നിന്നു. അവിടെ അന്ധനായ ഒരു പിച്ചക്കാരൻ 'ഏകതാര' മീട്ടിക്കൊണ്ടു് മധുരമായ—ആർദ്രമായ—വേദനനിറഞ്ഞ സ്വരത്തിൽ പാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു:

"മുരളികേ, നീയെന്തിനു് അഹങ്കരിക്കുന്നു? ഛേദിക്കപ്പെട്ട ശരീരവുമായി പിരിഞ്ഞുപോന്നവളല്ലേ നീ? നീ ആ കാട്ടുകമ്പിന്റെ വഗ്രത്തിൽപ്പെട്ടവളല്ലേ?"

താര സ്തബ്ധയായി നിന്നു. അവൾ ചിന്തിച്ചു: 'കലയും ആദർശവുമെല്ലാം ഈ ഓടക്കുഴൽപോലെ പൊള്ളയും തുള വീണതുമാണു്. അതിലെല്ലാം പ്രാണവായു ഊതിക്കയറുന്നതു മനുഷ്യനാണു്.'

പിച്ചക്കാരൻ പിന്നെയും പാടിത്തുടങ്ങി:

"സ്തുടികപ്പാത്രം, അശ്രുബിന്ദു, മുത്തു് ഇവ പൊട്ടി

വീണാൽ പിന്നെ എത്ര ശ്രമിച്ചാലും വീണ്ടുകിട്ടുന്നതല്ല.''

പിച്ചക്കാരനു് ഒരുപൈസ ഇട്ടുകൊടുത്തിട്ട് അവൾ വീണ്ടും നടന്നു. കവി 'നിരാലാ'യുടെ ഒരു ഗീതം അവളുടെ മനസ്സിൽ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു: ''കണ്ടുകഴിഞ്ഞു. വന്നതെല്ലാം പോയിക്കഴിഞ്ഞു. പ്രിയതമാ! എല്ലാ തിന്മയും പോയി, എല്ലാ നന്മയും പോയി.''

വീട്ടിലെത്തിയപ്പോൾ തപാലിൽ അവൾക്കൊരു നോട്ടീസു കിട്ടി. അവളുടെ ഭർത്താവായ ക്ഷേമേന്ദ്രൻ വിവാഹമോചനം ആവശ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വീണ്ടും താൻ ഏകാകിനിയായിത്തീർന്നു. ജനാലയിലൂടെ ഒരു നക്ഷത്രം അവളെനോക്കി പരിഹാസമായി ചിരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അവളുടെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ പൊടിച്ചുപന്നു. ജയന്തൻ പറഞ്ഞിരുന്നതാണു ശരിയെന്ന പരിണാമത്തിൽ അവൾ എത്തിച്ചേർന്നു: ''മനുഷ്യനും മനുഷ്യനുമായുള്ള ബന്ധം ആത്മികമാണു്. ഈ കാലത്തു് അതു കൂടുതൽ കൂടുതൽ ആത്മികമായിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയുമാണു്.''

ജീവിതത്തിന്റെ 'ഏക്താര' ധ്വനിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. പക്ഷേ, അതിന്റെ കമ്പിയിൽനിന്നു്, കറൻസിനോട്ടുകൾ പറക്കുന്ന ശബ്ദമോ, ദല്ലാളന്മാരുടെ വിലപേശലുകളോ അല്ലാതെ ലയവിന്യാസങ്ങളും രാഗവിസ്താരങ്ങളും കേൾക്കുന്നില്ല.

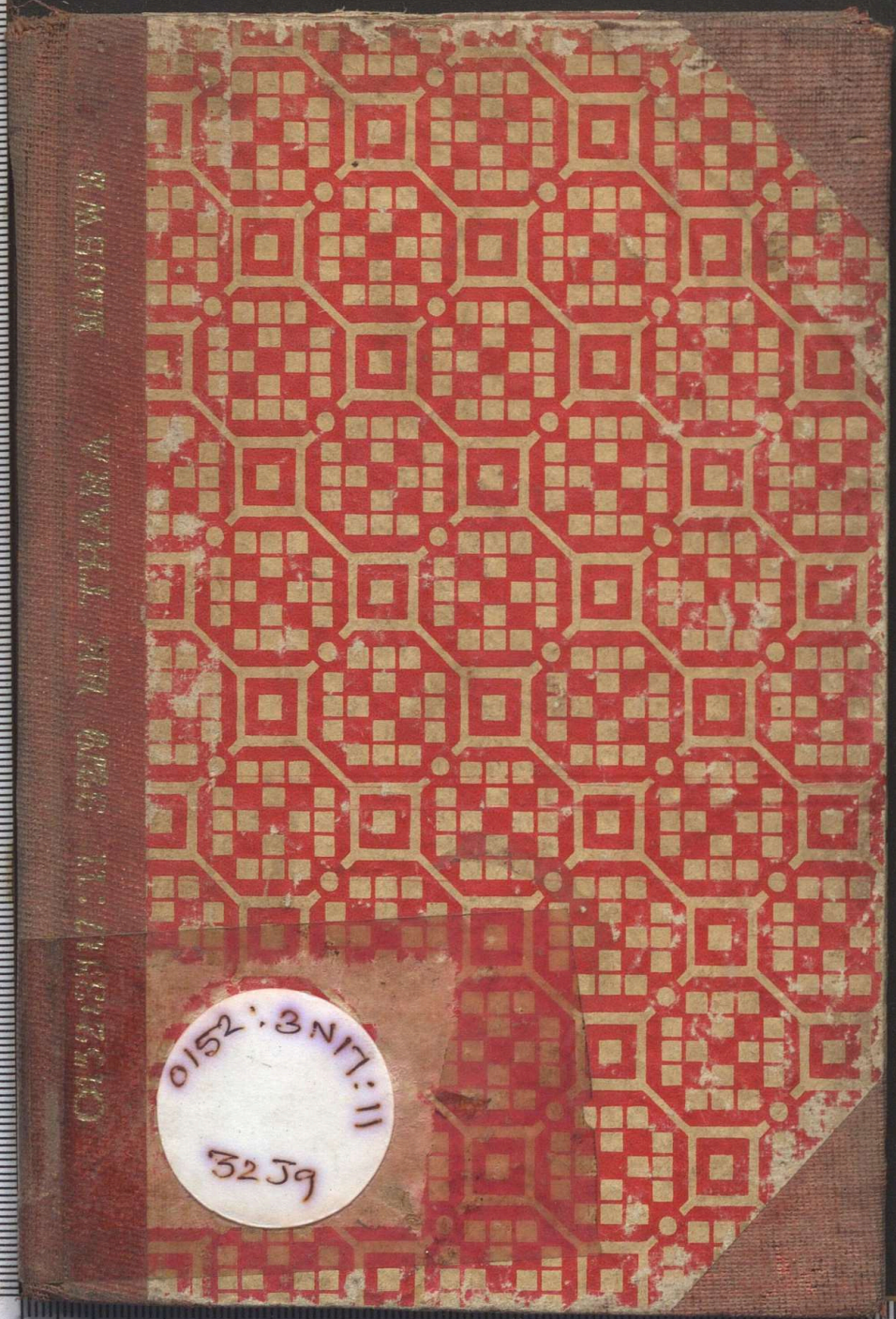
നക്ഷത്രം അടർന്നു ഭൂമിയിൽ പതിക്കുമ്പോൾ പാറയായിത്തീരുന്നു. അതിന്റെ തിളക്കമൊന്നും പിന്നെ ഉണ്ടായിരിക്കയില്ല. [illegible]ന്നു. നക്ഷത്രം അണഞ്ഞുപോകുന്നു

പ്രഭാതത്തി[illegible]ആഹാരത്തിനുവേണ്ടി പറക്കുന്നു.

MUL
221820
221820
0152:3N17:11
3259
UNIVERSITY LIBRARY
21 FEB 1975

12 DEC 1950

VB
11/3/87

Indic Digital Archive Foundation
gpura.org